

Y Nofel Ddinesig Gymraeg o 1978 hyd 2006

Hoffwn ddiolch i'm cyfarwyddwr, Huw Meirion Edwards, am ei arweiniad a'i gymorth wrth imi lunio'r traethawd hwn, ac i staff Adran y Gymraeg Aberystwyth, am eu hanogaeth. Carwn ddiolch i'm rhieni a'm teulu am eu cefnogaeth a'u cymorth parhaol. Yn olaf hoffwn ddiolch Cynan am bopeth.

Crynodeb o gynnwys

Bwriad yr astudiaeth hon yw olrhain twf ac esblygiad y nofel ddinesig gan ganolbwyntio ar weithiau sydd wedi eu lleoli yng Nghaerdydd ac sy'n portreadu bywyd dinesig Caerdydd o 1978 hyd 2006. Ceisiaf ddangos mai wrth astudio'r newid a welir ym mherthynas prif gymeriadau'r nofelau â'r ddinas y gellir mesur datblygiad y *genre* a'i lle yn y canon.

Cynnwys

Cyflwyniad ..... t. 5 - 17

Pennod 1 ..... t.18 - 46

Pennod 2 ..... t.47 - 70

Pennod 3 ..... t. 71 - 92

Casgliad ..... t. 93 - 95

Llyfryddiaeth .....t. 96 - 99

Cyflwyniad

Mae gan y nofel ddinesig le canolog yn ein llenyddiaeth heddiw. Er hyn, cyndyn fu'n llenorion i leoli eu nofelau yn y ddinas am y rhan fwyaf o'r ugeinfed ganrif, ac araf, felly, oedd datblygiad y *genre* yn y Gymraeg. Yn ystod y bedwaredd ganrif ar bymtheg penderfynodd Daniel Owen ei wahaniaethu ei hun oddi wrth ei gyfoeswyr a'i ragflaenwyr trwy leoli rhai o'i nofelau yn y dref yn hytrach nag yn y wlad (ac eithrio *Gwen Tomos*), a thrwy ddarlunio'r newid economaidd a'r chwyldro diwydiannol a welwyd yn y cyfnod. Ond er gwaethaf newydd-deb ei nofelau, nid yw ei waith yn 'ddinesig', fel y cyfryw, a rhaid aros tan ddiwedd yr ugeinfed ganrif am y nofelau dinesig Cymraeg cyntaf. Bwriad yr astudiaeth hon yw olrhain twf ac esblygiad y nofel ddinesig ac ambell stori fer gan ganolbwyntio ar weithiau sydd wedi eu lleoli yng Nghaerdydd ac sy'n portreadu bywyd dinesig Caerdydd o 1978 hyd 2006, blwyddyn cyhoeddi ail nofel Llwyd Owen, *Ffydd Gobaith Cairad*,¹ gan fanylu ar nodweddion amlycaf y ffurf yn ystod y cyfnod hwnnw. Detholiad o destunau a drafodir yn y traethawd a phenderfynwyd ar y testunau hyn oherwydd eu gwerth llenyddol a'r ffaith eu bod dangos y modd y datblygodd a newidodd y *genre* ddinesig yn ystod y cyfnod dan sylw. Ceisiaf ddangos mai wrth astudio'r newid a welir ym mherthynas prif gymeriadau'r nofelau â'r ddinas ac yn eu hagwedd tuag ati, y gellir mesur datblygiad y *genre* a'i lle yn y canon.

Ceir sawl ymgais i ddiffinio 'llên 'ddinesig'. Nid yw lleoli nofel mewn dinas yn ddigon i'w labelu yn llenyddiaeth ddinesig, yn ôl Glyn Jones. Dywed ef, 'nad llenyddiaeth a sgrifennwyd mewn dinas, na llenyddiaeth am ddinas hyd yn oed sy'n gwneud llên yn ddinesig. Perthyn i lên ddinesig nodweddion arbennig.'² Pwysleisia ef ddeuoliaeth y bywyd dinesig: y cyffuriau, yr alcohol, y puteinio a gysylltir yn aml â'r ddinas, ochr yn ochr â'i diwylliant a'i hanes a'i chyfoeth. Y ddeuoliaeth hon sy'n allweddol i lên ddinesig yn ei dyb ef, a'r modd y llwydda'r awdur i ddarlunio'r ffordd y mae holl agweddau'r ddinas yn cael eu trosglwyddo i bersonoliaeth ei thrigolion. Cynigia Daniel Paul

---

¹ Llwyd Owen, *Ffydd Gobaith Cairad* (Talybont, 2006).

² Glyn Jones, 'Llwyd Ein Llên Mewn Dinas Amlwynebog,' *Tu Chwith*, 29 (2008), t. 36.

McKeown ddiffiniad tebyg. Mae profiad y cymeriad o'r ddinas yr un mor bwysig â phresenoldeb y ddinas ei hun; "urban" denotes not merely the presence of the city but an attitude adopted by the individual.³ Canolbwyntio ar waith James Joyce, Irvine Welsh a Hanif Kureishi y mae gwaith ymchwil McKeown, yn hytrach na'r cyd-destun Cymreig a Chymraeg. Yn wir, ac eithrio rhifyn o'r cylchgrawn *Tu Chwith* ar y thema 'Y Ddinas' ac yn ddiweddarach 'Gwlad a Thref', trafodaeth fer Gwenllïan Dafydd ar nofelau dinesig cynnar yn ei thraethawd ymchwil 'Ffuglen Gymraeg Ôl-fodern', a darlith lenyddol Huw Meirion Edwards 'Y Ddinas Ddihenydd? Delweddau o Gaerdydd yn ein Llenyddiaeth', prin iawn yw'r trafodaethau ar lenyddiaeth ddinesig Gymraeg. Ond cyn parhau â'r drafodaeth hon cynigiaf fy nffiniad i o'r *genre* yn y cyd-destun Cymraeg. Mae'n sicr fod agwedd ac ymddygiad 'dinesig' y cymeriadau yn rhan allweddol o lên ddinesig ac mae i'r ansoddair 'dinesig' arwyddocâd allweddol yn y cyd-destun hwn. Er hyn, mae presenoldeb y ddinas yn allweddol mewn lên ddinesig yn fy nhyb i, ac wrth astudio nofelau Cymraeg a *leolir* mewn dinasoedd y bwriadaf olrhain datblygiad y *genre*.

Gellir olrhain gwreiddiau'r nofel ddinesig yn ôl i 1930. Yn y flwyddyn honno cyhoeddwyd *Monica*, nofel gyntaf Saunders Lewis. Nofel unigolyddol a chymharol ddiddigwyddiad am fywyd y prif gymeriad, Monica, ydyw. Hudo darpar wŷr ei chwaer a wna Monica ar ddechrau'r nofel cyn ei ddwyn oddi arni'n llwyr a'i briodi. Ar ôl beichiogi, dechreuwa Monica orwedd yn ei gwely trwy'r dydd bob dydd yn ysu am ei marwolaeth ac yn casáu'r baban yn ei chroth. Yn dilyn marwolaeth mam Monica, cymeriad di-foes sy'n anwybyddu unrhyw gyfrifoldeb yn llwyr yw Monica a thardda ei chasineb at ei phlentyn o'r ffaith y bydd yn rhaid iddi wynebu cyfrifoldeb, unwaith yn rhagor, ar ôl ei enedigaeth.⁴ Hefyd, deillia ei hatgasedd at y baban yn ei chroth o'r ffaith ei fod yn ei hatal rhag caru Bob, ei gŵr, yn gorfforol. Nofel am effeithiau dinistriol pechod rhywiol ar fywyd yr unigolyn yw *Monica*, ac er nad Saunders Lewis oedd y cyntaf i gydnabod pechod a chwant y ddynoliaeth yn y

---

³ Paul Daniel McKeown, 'The Image of the City and Urban Literature; A Comparative Study between James Joyce's *Dubliners*, Hanif Kureishi's *The Buddha of Suburbia* and Irvine Welsh's *Glue* ', MA (<https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/12122/1/fulltext.pdf>) 2014, t.iii.

⁴ Saunders Lewis, *Monica* argraffiad newydd (Llandysul, 1989).

Gymraeg, roedd Cymry'r 1930au yn gyflym i'w feirniadu.

Cyfarwyddwr Priodas (1777) gan William Williams Pantycelyn yw'r gwaith blaenorol sy'n dod agosaf at drin yr un pwnc â *Monica*. Cyngor priodasol ar ffurf deialog ydyw sy'n ymdrin â 'sexual love in a surprisingly explicit manner'.⁵ Yn y deialog a geir rhwng Martha a Mary dangosir yn glir na phriododd Martha ei gŵr oherwydd ei grefydd na'i bersonoliaeth, ond yn hytrach, 'yn hollol o serch gnawdol at ei berson'.⁶ Yn *Monica* darlunnir perthynas sydd wedi'i seilio'n llwyr ar drachwant ac ar garu corfforol, ac felly, nid yw'n syndod i Saunders Lewis gyflwyno *Monica* 'i goffadwriaeth Williams Pantycelyn, unig gychwynnydd y dull hwn o sgrifennu'.⁷ Er hyn, y prif wahaniaeth rhwng y ddau gymeriad yw bod Martha, yn wahanol i Monica, yn sicr o darddiad ei phechod hi. Gwyddai hi ei bod hi wedi troi ei chefn ar Dduw ac anwybyddu canllawiau a chynghor yr Eglwys a'i rhieni: 'O fy mhriodas anhapus sydd wedi fy yspeilio i o holl bleserau fy ieuenctid,' meddai hi.⁸ Trwy eiriau Mary derbynia Martha ddarlun o briodas ddelfrydol: 'Cnawd o dy gnawd di yw, ac asgwrn o'th asgwrn; am hyny câr ef, parcha ef, ufuddhâ iddo y'mhob peth moesol ac union'.⁹ Nid yw Monica, ar y llaw arall, yn derbyn unrhyw gyngor na chanllawiau ynghylch priodi: yn wir, nid oes unrhyw ymrwymiad na chefnogaeth gymdeithasol o'r fath yn bodoli yn ei chymuned hi.

Lleolir *Monica* yn rhannol yng Nghaerdydd ac yn un o faestrefi Abertawe, a gellid dadlau mai bywyd dinesig yr ardaloedd hyn sy'n caniatáu i Saunders Lewis fanylu ar gyneddfau cnawdol a rhywiol ei brif gymeriad. Fel yr esbonia John Rowlands, 'it can be seen as an implied treatment of his favourite theme *agape v. Eros*, with *eros* in this instance associated with an urban rootlessness'.¹⁰ Dilorni'r bywyd trefol a wna Saunders Lewis wrth ei gysylltu â bywyd bas, hunanol a serch cnawdol. Yn wir, y bywyd dinesig sy'n gefndir iddi, yn wahanol i'r gymdeithas werinol wledig, grefyddol,

---

⁵ John Rowlands, 'The Novel' yn Dafydd Johnston (gol), *A Guide to Welsh Literature c.1900-1996* (Caerdydd, 1998), t. 167.

⁶ William Williams, *Ductor Nuptarium neu Gyfarwyddwr Priodas* (Caerfyrddin 1777), t.5.

⁷ Rowlands, 'The Novel', *A Guide to Welsh Literature c.1900 - 1996* t. 167.

⁸ Williams, *Ductor Nuptarium neu Gyfarwyddwr Priodas* t.10.

⁹ Ibid, t.5.

¹⁰ Rowlands, 'The Novel', t. 167.

Gymraeg ei hiaith a bortreadir gan nofelwyr eraill y cyfnod, oedd un rheswm am y diffyg croeso a dderbyniodd *Monica* adeg ei chyhoeddi. Fel yr esbonia John Rowlands, 'The book was criticized, not only for its sleazy subject-matter, but also for being "un-Welsh". One reviewer complained that the story could just as easily have been written about English or German characters, and could have been set in Harrogate or Wiesbaden'.¹¹ Ond er i Saunders Lewis leoli *Monica* mewn cymuned sy'n sefyll am y pegwn â'r gymuned wledig a welir fel rheol mewn nofelau Cymraeg eraill y cyfnod hwn, er enghraifft mewn nifer o weithiau gan Kate Roberts, ac er iddo nodi ei hun fod yn well ganddo y bywyd dinesig na bywyd gwlad, nid yw'n ei dyrchafu o bell ffordd:

Mewn dinas y'm magwyd i, mewn dinasoedd y cefais brofiadau gorau fy mywyd. Gwell gennyf ddinasoedd na gwlad, a bywyd dinesig na bywyd gwlad. Y mae beirdd Cymraeg diweddar yn annheg tuag at ddinasoedd, Gwenallt yn gystal a Chynan.¹²

Ymddengys mai un o'i amcanion oedd rhybuddio ei gynulleidfa rhag peryglon cymdeithasau dinesig dosbarth canol swbarbaidd a threfol cyfoes yng Nghymru a oedd yn araf ddenu mwy a mwy o Gymry yn y cyfnod hwnnw. Dadleua Nia Angharad Watkins yn ei thraethawd ymchwil 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008' mai cenhadaeth dros yr aelwyd wledig a'r bywyd traddodiadol Cymreig yw *Monica* yn y bôn.¹³ Er nad yw hi wedi ei lleoli ar aelwyd wledig draddodiadol, gellid dadlau fod Saunders Lewis yn pwysleisio mai dyma sy'n ddelfrydol ganddo oherwydd cosbir *Monica* ar ddiwedd y nofel am ei hymddygiad a'i hagwedd. Nofel 'foeswersol iawn ydyw sy'n dinoethi'r Drwg er mwyn ailorseddu'r Da', chwedl Gerwyn Williams.¹⁴ Er y gellir honni felly mai rhybuddio'r gynulleidfa am y gymdeithas ddinesig, ddi-Dduw, ddiwreiddiau a di-Gymraeg y mae *Monica* yn byw ynddi y mae Saunders Lewis, nid oedd Cymry'r tridegau yn barod i dderbyn a chroesawu nofel Gymraeg a oedd yn wrthwyneb llwyr i nofelau gwledig Cymraeg y cyfnod.

Dadleua rhai mai ymgais fwriadol i roi ysgytwad i lenyddiaeth Gymraeg ac i ddod â'r nofel

---

¹¹ loc.cit

¹² Saunders Lewis, *Y Ddraig Goch*, Cyf 3/9 (Chwefror 1929), t.3.

¹³ Nia Angharad Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', (Traethawd PhD, Prifysgol Aberystwyth, 2011), t. 27-8.

¹⁴ Gerwyn Williams, 'Monica Maciwan, Come on Down!', *Taliesin*, 68 (Tachwedd 1989), t.92.

Gymraeg i brif ffrwd Ewropeaidd oedd *Monica*. Dymuniad Saunders Lewis oedd gweld nofelwyr newydd ifainc yn ymdrin â themâu mwy beiddgar yn y Gymraeg er mwyn gallu cael gwared â'r 'dull cliché-ridden literary scene' a oedd yn bodoli yng Nghymru.¹⁵ Er hyn, prin fu dylanwad *Monica* ar nofelau Gymraeg yr ugeinfed ganrif. Er i ddinasoedd a threfi diwydiannol Cymru barhau i ddatblygu yn y cyfnod hwn, ni chafwyd ffrwydrad o nofelau wedi eu seilio ar fywyd dinesig y Cymry yn sgil *Monica*, a gwelir rhagfarn a drwgdybiaeth y Cymry at y ddinas yn parhau o hyd. Wrth fyfyrrio ar ei blentynod, sonia'r bardd a'r llenor Alun Llywelyn-Williams o Gaerdydd yn ei hunangofiant *Gwanwyn yn y Ddinas* am y tro y prynodd ei dad *Monica* i'r teulu ddarllen ar goedd gyda'i gilydd:

Fe wnâi 'Nhad gamgymeriad weithiau. Prynodd *Monica* pan ddaeth y nofel honno allan – pwy tybed fu'n ei gymell? - ac 'roedd un cip ar dudalenau'r llyfr yn ddigon, mae'n eglur, i'w argyhoeddi nad oedd hi ddim yn gyfrol y gellid ei darllen *en famille*.¹⁶

Er ymdrechion ei dad i'w chuddio daeth Alun Llywelyn-Williams, a'i frawd a'i chwaer o hyd iddi a chael 'blas ar ddarllen Cymraeg am y tro cyntaf, yn y dirgel.'¹⁷ Diffyg dylanwad y nofel hon ar lenyddiaeth Gymraeg oedd un rheswm dros benderfyniad Alun Llywelyn-Williams a rhai o'i gyd-fyfyrwyr yng Ngholeg y Brifysgol, Caerdydd i sefydlu'r cylchgrawn *Tir Newydd* yn 1935. Yn ei dyb ef, roedd cylchgronau Cymraeg y cyfnod yn rhy gul ac yn rhy wledig eu pwyslais, a nod y cylchgrawn oedd lledaenu syniadau dinesig am y celfyddydau a'r diwylliant Cymraeg, ac apelio at Gymry ifainc y brifddinas, fel y dengys sylwadau golygyddol Alun Llywelyn-Williams yn y rhifyn cyntaf:

Amcanem at geisio rhoi cyfle i Gaerdydd brofi ei hawl i fod mewn gwirionedd yn brifddinas Cymru ac ennill lle iddi ei hun fel amddiffynnydd ac arweinydd diwylliant y wlad y mae eisoes yn ganolfan iddi mewn materion masnach ac economeg, a chyda hynny o hunan lywodraeth sydd gennym.¹⁸

Yn un o'i erthyglau eraill, 'Y bywyd dinesig a'r Gymraeg' a gyhoeddwyd yn 1935, rhydd Alun Llywelyn-Williams sylw i ysgrif a ysgrifennwyd gan R. T. Jenkins yn *Y Llenor* wyth mlynedd ynghynt. Yn yr ysgrif honno dadleuodd R. T. Jenkins nad 'rhywbeth hanfodol wledig . . . ydyw Cymreigrwydd'.¹⁹ Er iddo bwysleisio'r angen i ffarwelio â'r 'Hen fywyd Cymreig' nid oedd ei eiriau

---

¹⁵ Rowlands, 'The Novel', t. 1679.

¹⁶ Alun Llywelyn-Williams, *Gwanwyn y y Ddinas* (Dinbych, 1975), t. 30.

¹⁷ loc.cit.

¹⁸ Alun Llywelyn-Williams, 'Tir Newydd', *Tir Newydd*, 1 (Haf 1935), 1.

¹⁹ Alun Llywelyn-Williams, 'Y bywyd dinesig a'r Gymraeg', *Tir Newydd*, 3 (Gaeaf 1935), t. 13.

wedi effeithio ar y Cymry o gwbl, meddai Alun Llywelyn-Williams, oherwydd yr oedd y 'bywyd gwledig o hyd yn cymryd y rhan flaenaf yn niddordeb a gweithredau llenyddol Cymru.'²⁰ Er gwaethaf ymgais Alun Llywelyn-Williams i geisio herio'r traddodiad ym myd y cylchgronau, cyhoeddwyd *Tir Newydd* am gwta bedair blynedd yn unig cyn iddo ddod i ben pan gychwynnodd y rhyfel. Ni wireddwyd bwriad Alun Llywelyn-Williams, ac yn wir, ni chafodd *Monica* ddylanwad ar nofelwyr a llenyddiaeth Gymraeg tan yn gymharol diweddar.

Mae'n bwysig nodi nad anwybyddwyd y bywyd dinesig a threfol yn llwyr yn llenyddiaeth Gymraeg yr ugeinfed ganrif, ond gwelir yn glir mai diwylliant estron heb ei wreiddio yn yr iaith Gymraeg oedd diwylliant y ddinas ar y cyfan. Gwelir y ddinas fel anghenfil hyll, estron, diwydiannol, llawn metal a choncridd yn dwyn dinistr ar bethau traddodiadol, gwledig, hardd a Chymreig. Gwelir yr un agwedd at y dref yn nofelau awduron megis T. Gwynn Jones, Marion Eames a Kate Roberts. Â'r ddinas, er enghraifft, yr uniaethir godineb ac anfoesoldeb gŵr Lora Ffennig yn nofel Kate Roberts, *Y Byw Sy'n Cysgu* (1956), a symuda Lora yn ôl i'r wlad ac i'r ardal lle y magwyd hi erbyn diwedd y nofel er mwyn ffoi rhag ffordd o fyw trigolion y ddinas. Dihangfa yw'r wlad yn aml rhag gwacter ystyr y ddinas. Hefyd, yn ôl y farn hon, y dref Seisnigaidd, ddiddiwylliant a oedd yn dinistrio'r cymunedau uniaith Gymraeg. Yn hanesyddol, yn y Gymru wledig y bu'r Gymraeg ar ei chryfaf a law yn llaw ag iaith gyhyrog gall diwylliant ffynnu a blodeuo, ond heb iaith ni cheir diwylliant. Felly, er mwyn cadw ein diwylliant Cymraeg yn fyw, rhaid hefyd ddiogelu'r iaith. Dyma a ddadleuodd Dr Iorwerth Peate yn ei gyfrol *Sylfeini* yn 1938:

[pan] goller y diwylliant gwledig, y mae'n gwbl sicr y collir diwylliant Cymru hefyd . . . Gan mai diwylliant gwledig a hwnnw'n lleol ei natur, yw diwylliant Cymru, fe ddilyn mai yn y wlad y mae cadernid y traddodiad cenedlaethol.²¹

Ym marn rhai, golyga hyn fod rhaid diogelu ein broydd Cymraeg ac ymwrthod ag atyniadau'r dref, a darlunnir hyn yn glir yn eu ffuglen. Roedd Kate Roberts, er enghraifft, o'r farn mai diflaniad y bywyd gwledig 'oedd man cychwyn dirywiad yn hanes ein hiaith'²²

---

²⁰ loc.cit

²¹ Dyfynnwyd gan Alan Llwyd yn 'Golygyddol', *Barddas*, 22 (Medi 1978), t. 3

²² Dyfynnwyd gan Gwyn Erfyl, 'Cymraeg Y Pridd a'r Concridd', *Barn*, 201 (Hydref 1979), t. 165

Y duedd felly oedd lleoli nofelau yn y wlad, ac mae'n deg dweud mai nofelau hanfodol wledig fu'r rhan helaeth o nofelau Cymraeg yr ugeinfed ganrif. Rhaid nodi hefyd mai datblygiadau cymharol ddiweddar yw dinasoedd yng Nghymru, a dyma un rheswm pam na chafwyd dosbarth o nofelau y gellir eu galw'n nofelau 'dinesig' Cymraeg tan saithdegau'r ganrif ddiwethaf. Er hyn, cafwyd ambell eithriad. Cyhoeddwyd *Anesmwyth Hoen* gan yr Almaenes Kate Bosse-Griffiths yn 1941. Lleolwyd y nofel hon yn rhannol yn Llundain ac ym Munich. Er nad dinas yng Nghymru yw cefndir y nofel hon, roedd ei chefnidir dinesig yn anarferol ac yn newydd mewn nofel Gymraeg ar y pryd. Nofel arall a leolwyd mewn dinas y tu hwnt i Gymru yw *Dychwelyd* gan Harri Pritchard Jones, a gyhoeddwyd yn 1972. Dulyn yw dinas y nofel hon, a dilyna hanes bywyd grŵp ifanc o ddeallusion ochr yn ochr â bywyd Lari, dyn a chanddo gefndir hollol wahanol i'r bechgyn. Ceir ambell i nofel wledig hefyd yn y cyfnod a oedd yn dilorni'r traddodiad a'r stereodeipiau hanesyddol a gysylltir â'r wlad a'r ddinas. Un enghraifft o hyn yw nofel Elena Puw Morgan, *Y Graith*, a gyhoeddwyd yn 1943. Cyfansoddodd Elena Puw Morgan sawl nofel i blant ac i oedolion, ond yn *Y Graith*, a enillodd y Fedal Ryddiaith iddi, gwelir agwedd wahanol i'r hyn a geir yn llenyddiaeth Gymraeg y cyfnod. Fel yr esbonia John Rowlands, er i'r nofel gael ei lleoli yn y wlad darlunia'r awdures 'a world of unremitting cruelty, as if to counterbalance the soft-centred romanticism of many portrayals of Welsh rural life'.²³ Yn wir, yn debyg i'r hyn a geir gan Caradoc Evans yn ei gyfrol o straeon byrion, *My People* a gyhoeddwyd yn 1915, nid yw Elena Puw Morgan yn rhamanteiddio'r bywyd gwledig ond yn ei ddarlunio fel y mae. Cyflwyno John Rowlands yr un ddadl am nofel Islwyn Ffowc Elis, *Blas y Cynfyd* (1958). Nofel yw hon 'which dispels the myth of rural Wales as an idyllic paradise'.²⁴ Heb os, rhoddodd nofelau Islwyn Ffowc Elis hyder i awduron ifainc a ddaeth i'r amlwg ar ddiwedd y pumdegau a dechrau'r chwedegau, awduron megis Jane Edwards ac Eigra Lewis Roberts, i ymdrin â themâu a phynciau mwy beiddgar yn eu gweithiau. Mae gweithiau'r awduron hyn yn adlewyrchu'r newidiadau cymdeithasol, diwylliannol a gwleidyddol a gafwyd yn y cyfnod. Gellir dadlau mai'r nofelau hyn a arweiniodd y

---

²³ Rowlands, 'The Novel', t. 171.

²⁴ Ibid, t.180

ffordd at ymdriniaeth awduron y saithdegau hwyr â bywyd y Cymry yng Nghaerdydd oherwydd iddynt ddechrau ymestyn ffiniau'r nofel, ymdrin â phynciau newydd yn y Gymraeg ac o ganlyniad ei hachub 'from the shackles of a restrictive tradition', chwedl John Rowlands.²⁵

Bu cynnydd aruthrol yn y nifer o nofelau a gyhoeddwyd yn y Gymraeg i oedolion o ddiwedd y pumdegau ymlaen. O ganlyniad i grantiau gan y Cyngor Llyfrau Cymraeg, corff a sefydlwyd yn 1961, cyhoeddwyd 239 o lyfrau Cymraeg yn 1973 ac yna dros 400 erbyn dechrau'r wythdegau. Carreg filltir bwysig arall yn hanes diwylliant yng Nghymru oedd sefydlu Cyngor Celfyddydau Cymru yn 1967 ac erbyn diwedd y saithdegau roedd yr Academi Gymreig, yr Eisteddfod Genedlaethol a'r ddrama Gymraeg yn ddibynnol ar ei nawdd. Yn ystod y chwedegau, sefydlwyd rhwydwaith o theatrau ac erbyn canol y saithdegau roedd wyth theatr newydd yng Nghymru gyda'r Welsh Theatre Company a Chwmni Theatr Cymru y mwyaf blaenllaw ohonynt. Bu hefyd ddatblygiadau trawiadol ym myd yr opera a'r celfyddydau gweledol yng Nghymru. Er yr holl ddatblygiadau yn rhai o'r celfyddydau, yr oedd cyfyngiadau ar y nofel Gymraeg yn parhau o hyd. Er i lenorion ifainc ddod i'r amlwg ac er nad oes tystoliaeth, fel y noda John Davies fod y Cymry yn cefnu ar y nofel, fod 'cryn ragfarn yn erbyn rhoi mewn print yr iaith sathredig a arferid gan gyfran helaeth o'r Cymry Cymraeg; roedd yn anodd ysgrifennu nofel ac iddi gefndir trefol heb ganolbwyntio ar y fwrgeisiaeth Gymraeg'.²⁶ Gellid awgrymu fod y rhagfarn hon yn un rheswm pam na welwyd nofel Gymraeg o'r math hwn tan 1978, a hefyd pam na ddiflannodd y gwrthdaro ffyrnig rhwng y diwylliant 'gwledig' a'r diwylliant 'dinesig', er gwaethaf y datblygiadau graddol a gafwyd ym myd y nofel Gymraeg.

Wrth droi at farddoniaeth Gymraeg y saithdegau gwelir mai pwnc llosg oedd y gwrthdaro rhwng y diwylliant 'wledig' a'r diwylliant 'dinesig' ymysg y beirdd. 'Y Ddinas' oedd testun y Gadair yn Eisteddfod Genedlaethol Caerdydd yn 1978, ac er cael naw ymgais ni ddaeth yr un ohonynt i'r brig. Arweiniodd hyn at sylwadau Alan Llwyd:

---

²⁵ Ibid. t. 188.

²⁶ John Davies, *Hanes Cymru* (Hammondsworth, 2007), t. 593

Roedd llawer ohonom wedi amau na cheid cadeirio yng Nghaerdydd o'r cychwyn cyntaf, oddi ar pan welsom y testun anffodus 'Y Ddinas'. Cryfhawyd ein hamheuron pan glywsom mai naw yn unig a fentrodd i'r maes. Nid oeddwn i'n bersonol wedi disgwyl i gynifer â hynny, hyd yn oed, gystadlu.²⁷

Diddorol yw nodi mai un bardd yn unig a wnaeth ganmol y Ddinas yn ei gerdd sef Glyndwr Richards dan y ffugenw 'Hen Ddinesydd', tra bo'r lleill yn ei gwadio neu'n dehongli 'Y Ddinas' yn ôl ei hen ystyr 'caer' er mwyn trafod y wlad. Siomwyd y beirniaid, Euros Bowen, Brinley Richards a Derec Llwyd Morgan, gan gynigion 'annhestunol' y gystadleuaeth, ac er bod Derec Llwyd Morgan a Brinley Richards yn anghytuno, dymunodd Euros Bowen wobrwyo ymgais yr 'Hen Ddinesydd', er gwaethaf ei gwendidau, a hynny yn rhannol oherwydd y 'balchder dinesig' a geir ynddi hi.²⁸ Amddiffynnodd Alan Llwyd hawl yr ymgeiswyr i ddehongli'r testun fel y dymunent, a beirniadodd yn chwyrn ddyhead y beirniaid, yn ôl ei ddehongliad ef o'r beirniadaethau, i ddarganfod ac i goroni cerdd fodern, ddinesig. Dadleuodd ef na allai'r beirdd ganu am fywyd dinesig Seisnig oherwydd mai traddodiad gwledig yw Cerdd Dafod. Annheg oedd gofyn i'r beirdd gyfansoddi campwaith ar bwnc a oedd mor estron iddyn nhw oherwydd nid dynion y ddinas oedd y cynganeddwyr. Dadleuodd ymhellach yn erbyn yr hyn a alwodd ef yn ganu 'modern', 'hynny yw canu dinesig', a oedd, yn ei dyb ef, yn 'collfarnu barddoniaeth ac ynddi unrhyw arlliw o gefndir gwledig'.²⁹ Cyfres y Beirdd Answyddogol y cyfeira Alan Llwyd yn bennaf yn y fan hon, mae'n debyg a chysylltir barddoniaeth y beirdd answyddogol â'r bywyd dinesig, diwylliant poblogaidd a'r wers rydd yn bennaf, er bod ambell gerdd a gyfansoddwyd ar rai o'r mesurau caeth yn y gyfres hefyd. Er gwaethaf sylwadau Alan Llwyd llwyddodd Cyfres y Beirdd Answyddogol i gyflwyno sawl llais newydd i farddoniaeth Gymraeg, ac fe fu nifer o'r beirdd hyn yn ganolog i ddatblygiad barddoniaeth Gymraeg.

Gellir dadlau mai'r prif ddylanwad ar nifer o'r beirdd answyddogol, er na fu iddo erioed gyhoeddi cyfrol ei hun yn rhan o'r gyfres, oedd Geraint Jarman. Mae ei ddwy gyfrol gyntaf o farddoniaeth, *Eira Cariad* (1970) a *Cerddi Alfred St.* (1976), wedi eu lleoli'n bendant yn strydoedd y

²⁷ Llwyd, 'Golygyddol, Gwladdeidiwch a 'Moderneiddiwch'. *Barddas*, 22 (Medi 1978), t.2.

²⁸ Euros Bowen, 'Llenyddiaeth, Barddoniaeth, Awdl: Y Ddinas', *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Frenhinol Cymru, Caerdydd 1978* (Gwasg Gomer Llys yr Eisteddfod Genedlaethol, 1978), t.7

²⁹ Llwyd, 'Golygyddol, Gwladdeidiwch a 'Moderneiddiwch'. *Barddas*, 22 (Medi 1978), t.3.

ddinas, a dyn y ddinas, yn ddiau, yw Jarman. Heb os, rhoddodd Jarman sylw i sawl agwedd o'r bywyd Cymraeg dinesig a gafodd eu hanwybyddu neu eu dibrisio gan lenyddiaeth Gymraeg cyn y saithdegau. Yn rhifyn Gorffennaf/Awst 2011 y cylchgrawn *Barn*, disgrifia Jarman ei brofiadau fel Cymro ifanc yng Nghaerdydd. Meddai ef, 'Roedd y Cymry yn meddwl nad oeddet ti'n Gymro achos dy fod ti'n byw yng Nghaerdydd', a heb os, a thrwy ei gerddi a'i ganeuon llwyddodd Jarman i leisio, am y tro cyntaf, brofiadau Cymro ifanc dinesig yn ystod saithdegau'r ganrif ddiwethaf.³⁰ Yn ei gyfraniad i'r ddadl ynghylch y tensiynau rhwng y diwylliant gwledig a'r diwylliant dinesig, disgrifiodd Vaughan Hughes Geraint Jarman, fel awdur 'who gets to grips seriously with the experience of being a Welshman in the last quarter of the twentieth century.'³¹

Traddodwyd sylwadau Vaughan Hughes yn ystod ysgol lenyddol a gynhaliwyd yn 1979 yng Ngregynog yn dwyn y teitl 'Cymraeg y Pridd a Chymraeg y Concrit'. Dyma uchafbwynt y ddadl ffyrnig rhwng y diwylliant gwledig a'r diwylliant dinesig a oedd yn ei hanterth erbyn y cyfnod hwn. Yn ôl dadl y pridd, a fynegwyd gan Gwynn ap Gwilym, daw ein prif lenorion o ardaloedd gwledig sy'n gadarnleoedd yr iaith Gymraeg, a gweithgaredd a chynnyrch llenyddol yr ardaloedd hyn yw 'gwir' lenyddiaeth Gymraeg. Nid yw dinasoedd Seisnig yn medru creu llenyddiaeth, dadleua ef, a thrigolion y bröydd Cymraeg eu hiaith sydd wedi eu hamgylchynu gan y 'Pethe' yw meistri diwylliannol Cymru. Pwyslseisia unigrywiaeth hanes llenyddiaeth Cymru. Saif hanes llenyddol Cymru am y pegwn â hanes Lloegr, meddai; llenyddiaeth ddinesig fu llenyddiaeth Saesneg ers canrifoedd, a chynnyrch 'dosbarth canol, crachaid' Llundain ydyw, ond pobl gyffredin, gwerin cefn gwlad yw ein hawduron ni'.³² 'Nid oes gennym ni yng Nghymru yr un llenor y gellir dweud amdano mai llenor dinesig ydyw', meddai Gwynn ap Gwilym, a theg yw dweud nad yw ef yn ysu i weld y ffaith honno'n newid. Honna Gwynn ap Gwilym ymhellach na wnaeth y ddinas fawr unrhyw

---

³⁰ Pwyll ap Siôn, 'Cynganeddwr Olaf', *Barn* (Gorffennaf/Awst 2011), t.70.

³¹ Dyfynnwyd yn T.Gerald Hunter, 'Contemporary Welsh Poetry: 1969-1996', yn Dafydd Johnston (gol.), *A Guide to Welsh Literature c.1900-1996* (Caerdydd 1998), t.135.

³² Gwynn ap Gwilym, 'Cymraeg y Pridd a'r Concrit' *Barn* 203/204 (1979), t.259.

gyfraniad i'r bywyd llenyddol Cymraeg a bod yna fudiad yn awr ar droed i geisio creu llenyddiaeth Gymraeg ddinesig, artiffisial, ond ei bod hi'n amhosibl i'r mudiad hwnnw lwyddo. Condemnio'r profiad dinesig a wna beirdd a llenorion Cymru, 'ei gondemnio y maent bob gafael', chwedl yntau.³³ Gwrthwyneba Gwynn ap Gwilym, a'r rheiny y mae'n eu cynrychioli, awydd eraill i weld llenyddiaeth Gymraeg yn cofleidio'r bywyd dinesig. Nid yn y ddinas y mae dyfodol llenyddiaeth Cymru yn ei dyb ef, ond yn y wlad; nid yw 'dyfodol ein llenyddiaeth ni yn dibynnu ar y graddau y bydd i'n llenorion ni gofleidio agweddau dinesig'.³⁴

Dadl plaid y Concridd ar y llaw arall oedd bod yn rhaid i'r ddinas a'r wlad fel ei gilydd gael mynegiant yn ein llenyddiaeth. Y mae'r ddinas yn cynnig gweledigaeth ac ysbrydoliaeth i feirdd ac i awduron o Fôn i Fynwy, yn ogystal â magu ei hawduron ei hun. Cyfeiria Vaughan Hughes at Geraint Jarman, Alun Llywelyn-Williams a Bobi Jones fel dynion dinas, ac at Siôn Eirian a Dafydd Huws fel dynion a gafodd eu hysbrydoli gan y ddinas a'i choncridd. Dadleua ef yn ddiffuant, 'peided neb â honni na all dinas a choncridd esgor ar farddoniaeth a llenyddiaeth a chelfyddyd'³⁵, ac erfyn a wna ar ei gyd-Cymry i dderbyn fod y ddinas, fel y wlad, yn medru cyfoethogi llenyddiaeth Gymraeg. Gwrthwyneba sensoriaeth syniadol y Pridd sy'n anwybyddu ffordd o fyw nifer helaeth o Gymry. Mae teimladau a bywydau pobl Cymru gyfan yn haeddu eu lle yn y canon. Er i Alan Llwyd geisio dadlau fod y ffaith i'r Gadair gael ei hatal yn 1978 yn profi nad oes lle i'r profiad dinesig mewn barddoniaeth Gymraeg, mae'r ffaith i'r bardd ifanc o'r Wyddgrug, Siôn Eirian, ennill y Goron gyda cherdd 'set against an urban backdrop',³⁶ yn dangos yn glir fod barddoniaeth Gymraeg a diwylliant Cymraeg yn cymryd camau pendant yn y cyfnod hwn tuag at gofleidio'r profiad dinesig.

Roedd nifer o Gymry'r cyfnod yn cofleidio'r bywyd dinesig trwy symud i'r brifddinas a'r trefi cyfagos. O ganlyniad, bu newid sylweddol yn y Gymru wledig yn ystod chwedegau a saithdegau'r

---

³³ Ibid, t.264.

³⁴ loc.cit

³⁵ Vaughan Hughes, 'Cymraeg y Pridd a'r Concridd', *Barn*, 205 (Chwefror 1980), t.19.

³⁶ Hunter, 'Contemporary Welsh Poetry: 1969 - 1996', t.135.

ganrif ddiwethaf. Yn nhyb yr hanesydd John Davies, 'Diau bod sylwedd i'r haeriad fod cymunedau gwledig Cymru wedi profi gwednewidiad helaethach yn y 30 mlynedd ar ôl yr Ail Ryfel Byd nag yn y 300 mlynedd cyn hynny.'³⁷ Heb os, bu i'r datblygiadau o ran mecaneiddio, y cynnydd ym mhristir a'r broses o faestrefoli effeithio'n drwm ar fywyd cefn gwlad Cymru, yn ogystal ag ar statws a gafael yr iaith yn yr ardaloedd hyn. Nid oedd agwedd y Llywodraeth Brydeinig at ffordd o fyw cefn gwlad Cymru yn llesol i'w pharhad ychwaith. Aildrefnwyd ardaloedd helaeth o gefn gwlad i greu pentrefi, a boddwyd pentrefi fel Tryweryn er mwyn creu argaeau i ddarparu dŵr i ardaloedd dinesig yng Nghymru ac yn Lloegr. Lleihau a wnaeth nifer trigolion y rhan fwyaf o gymunedau gwledig Cymru rhwng 1951 a 1971, a chynyddu a wnaeth poblogaeth y Cymoedd a Chaerdydd³⁸ Nid yw'n syndod felly y bu newid yn agweddau llenorion yn ystod y cyfnod hwn.

Roedd yr arfer traddodiadol o glodfori bywyd gwledig mewn llenyddiaeth Gymraeg yn hytrach na'r bywyd trefol a dinesig dan fygythiad. Wrth i fwyfwy o Gymry, yn enwedig yr ifainc, symud o gefn gwlad i'r ddinas, roedd ffordd o fyw y gymdeithas glôs Gymreig wledig dan fygythiad hefyd. Datblygodd tensiynau rhwng ffuglen 'wledig' a ffuglen 'ddinesig' a cheir bod rhai awduron, am y tro cyntaf, yn troi at y ddinas am ysbrydoliaeth yn lle'r wlad. Yn wahanol i sefyllfa'r nofel yn Lloegr ac yn Ffrainc, er enghraifft, nid oedd holl fywyd llenyddol Cymru wedi ei leoli yn ei phrifddinas o'r cychwyn cyntaf, ac roedd rhai, felly, yn erbyn gweld symudiad at goncrïd y ddinas yn ein ffuglen, ac yn hytrach yn awyddus i gadw gwreiddiau'r nofel yn ddwfn yn y pridd.

Dywed T. Gerald Hunter, 'The 1978 Eisteddfod and the urban culture debate surrounding it were landmarks in modern Welsh literary history'. Â ymlaen, serch hynny, i nodi, 'but these events were soon overshadowed, for the following year brought the Referendum and a new challenge to Welsh identity.'³⁹ Heb os, bu'r ddadl ynghylch y diwylliant gwledig a'r diwylliant dinesig a'r datblygiadau a welir mewn llenyddiaeth Gymraeg, wrth i lenorion fynd i'r afael â'r ddinas a'r profiad

---

³⁷ Davies, *Hanes Cymru*, (1990), t. 575.

³⁸ Morgan, *Rebirth of a Nation*, (1981), t. 337

³⁹ T.Gerald Hunter, 'Contemporary Welsh Poetry: 1969-1996', t.137.

dinesig yn y Gymraeg am y tro cyntaf, yn ddatblygiadau o bwys mawr yn hanes llenyddiaeth Cymru. Er hyn, fel yr awgrymir gan Hunter, anwybyddwyd hwy i raddau. Yn sicr, ni roddwyd sylw haeddiannol i ddechrau'r nofel ddinesig ar ddiwedd y saithdegau, sef cyfnod cychwyn fy astudiaeth i, nac yn wir, i'r nofel ddinesig Gymraeg oddi ar y cyfnod hwnnw ychwaith. Amlhau wnaeth nifer o'r awduron Cymraeg o Gaerdydd a'r delweddau o Gaerdydd yn ein llenyddiaeth er 1978, a hynny wrth i Gaerdydd fagu hyder fel prifddinas. Wrth ddilyn y nofel ddinesig am bron i ddeng mlynedd ar hugain yn fy nraethawd, ni ddisgwylid i'r *genre* aros yn ei hunfan. Bwriad yr astudiaeth sy'n dilyn yw canfod y datblygiadau a nodi'r newidiadau.

Pennod 1

'Nid yw swancs Caerdydd ddim tebyg i Gymry'

Nofelau 1978–1990

Yn 1955 cydnabuwyd Caerdydd fel prifddinas Cymru. Er hyn, yn nhyb yr hanesydd John Davies, nid tan ddiwedd y chwedegau y dechreuodd hi edrych yn ystyrion fel prifddinas.⁴⁰ Lleolwyd y Swyddfa Gymreig, a oedd yn gweinyddu materion yn ymwneud â thai, llywodraeth leol, heolydd, addysg gynradd a chanolradd, diwydiant a chyflogaeth erbyn 1974 yng Nghaerdydd. Yna, ychwanegwyd amaethyddiaeth, pysgodfeydd, cymorth i'r trefi ac addysg uwchradd at ei chyfrifoldeb erbyn 1979. Yn wir, erbyn 1979 llwyddodd John Morris, yr Ysgrifennydd Gwladol rhwng 1974 a 1979, i sicrhau fod y modd yr oedd arian cyhoeddus yng Nghymru yn cael ei wario yn nwylo'r Swyddfa Gymreig yn hytrach na'r swyddogion yn Llundain, ac yn 1979 cwblhawyd pencadlys y Swyddfa Gymreig ym Mharc Cathays. Lleolwyd pencadlys y cyfryngau yn y ddinas. Yn sgil dyfodiad Radio Cymru a Radio Wales yn 1977, a dyfodiad S4C n Nhachwedd 1982, roedd nifer o bobl, yn enwedig yr ifainc, a'u bryd ar weithio ym myd y cyfryngau, yn cael eu denu at y ddinas. O ganlyniad, aeth y ddinas yn fwy Cymraeg. Caerdydd bellach oedd pencadlys 'y fiwrocratiaeth Gymreig...a gellid clywed plant yn chwarae yn Gymraeg yn strydoedd y mwyaf llewyrchus o'i maestrefi.'⁴¹

Heb os, yr oedd hi'n gyfnod llewyrchus i Gymry'r cyfryngau ar ddechrau'r wythdegau. Eto i gyd, y cyfryngau oedd bron yr unig ddiwydiant yng Nghymru a oedd ar gynnydd yn y cyfnod hwn; cododd ffigurau diweithdra yng Nghymru o 12.8% yn 1980 i 17% erbyn 1982. Mor frawychus oedd y cynnydd yn y ffigurau diweithdra nes i Bwyllgor Tŷ'r Cyffredin ar Faterion Cymreig bryderu y byddai diweithdra, yn arbennig ymhlith yr ifainc, yn arwain at 'anhrefn gymdeithasol ddifrifol'.⁴² Un

---

⁴⁰ Davies, *Hanes Cymru* (2007), t. 605.

⁴¹ loc.cit

⁴² Davies, *Hanes Cymru* (2007), t. 619.

diwydiant, ymhlith nifer, a ddioddefodd yn ystod y cyfnod hwn oedd y diwydiant dur. Yn 1973, roedd 65,981 o gyflogedigion yng Nghymru gan y Gorfforaeth Ddur Brydeinig, ac erbyn 1983, disgynnodd y nifer i 19,199 yn unig. Yn y pen draw rhoddwyd y gorau i gynhyrchu dur yng Nghaerdydd yn gyfan gwbl.

Bu cynnydd, serch hynny, yn nifer y rhai a fedrai'r Gymraeg yn y ddinas. Yn ôl yn 1949 agorwyd ysgol gynradd Gymraeg gyntaf y brifddinas gyda 19 o ddisgyblion, ond erbyn 1998, roedd 1,925 o ddisgyblion yn mynychu un o naw ysgol gynradd y ddinas, a sefydlwyd ysgol uwchradd gyntaf Caerdydd yn 1978. Nid yn yr ysgolion yn unig, serch hynny, yr oedd y Gymraeg yn cael ei defnyddio a'i chlywed. O ganlyniad i weithgarwch aelodau Cymdeithas yr Iaith Gymraeg roedd y Gymraeg yn ennill statws yn gyhoeddus yn y ddinas, a chyhoeddwyd papur lleol Cymraeg i Gaerdydd a'i chylch, *Y Dinesydd*, am y tro cyntaf yn 1973.

Roedd hi, yn ddiau, yn gyfnod o newid a datblygu yng Nghymru, ac yn ei phrifddinas. Gwelwyd datblygiadau mawr ym myd gwleidyddiaeth yng Nghymru hefyd wrth i Gymru paratoi at bledlais ynghylch datganoli am y tro cyntaf yn ei hanes. Darogan cyfnod newydd yn cychwyn yn hanes Cymru yr oedd Ed Thomas pan ysgrifennodd yn yr *Observer* yn 1978, 'So the old Wales is dead and new Wales is already a possibility, an electric self-defined Wales with attitude'.⁴³ Byddai sefydlu Cynulliad i Gymru, yn ei dyb ef, yn arwain y Cymry i gyfnod newydd a llewyrchus yn eu hanes. Yr un naws a'r un gobaith sydd y tu ôl i eiriau John Rowlands yn *Y Faner* yn 1979: 'Ys gwn i a fyddaf yn gallu dweud erbyn y Nadolig eleni fod 1979 megis blwyddyn agor y llifddorau yn hanes y nofel Gymraeg?'⁴⁴ Yn yr un modd ag y gwelai Ed Thomas y refferendwm ar ddatganoli fel arwydd o ddyfodol posib Cymru, gwelai John Rowlands 1979 fel trobwynt posib yn hanes y nofel Gymraeg. Yn ôl John Rowlands, roedd gwir angen i nofelwyr Gymraeg gynhyrchu 'nofelau lletach eu cynfas'

---

⁴³ Jon Gower, *Story of Wales* (Llundain, 2012), t. 319.

⁴⁴ John Rowlands, 'Bob Lewis Yn Y Ddinas', *Y Faner* 10 (Awst 1979), t.9.

er mwyn datblygu ac estyn ffiniau'r *genre*'.⁴⁵ Yn anffodus, ni wireddwyd gobeithion Ed Thomas y flwyddyn honno. Ar Fawrth y 1af 1979 pleidleisiodd 956,330 o Gymry yn erbyn sefydlu Cynulliad i Gymru, a 243,048 yn unig o blaid.⁴⁶ Er na fu i'r Cymry gymryd camau tuag at ddatganoli yn 1979, gwelwyd camau mawr tuag at ysbryd newydd ym myd y nofel Gymraeg yn y cyfnod hwnnw. O fewn cwta flwyddyn i'w gilydd cyhoeddwyd *Dyddiadur Dyn Dŵad* gan Dafydd Huws,⁴⁷ *Bob yn y Ddinas* gan Siôn Eirian,⁴⁸ a *Bodio* gan Hefin Wyn.⁴⁹ Y nofelau hyn a ysgogodd John Rowlands i obeithio fod pethau 'gwell i ddod' ym myd y nofel Gymraeg.⁵⁰ Lleolir y tair nofel yng Nghaerdydd, a bywyd dinesig y ddinas honno sy'n gefndir iddynt. Y gweithiau hyn yw'r enghreifftiau cynharaf sydd gennym o ymgais sylweddol i bortreadu prifddinas Cymru mewn ffuglen Gymraeg. Er newydd-deb a gwreiddioldeb y nofelau hyn, mae'n deg dweud na ddilynwyd hwy gan gorff sylweddol o nofelau dinesig Gymraeg, ac araf fu datblygiad y nofel ddinesig Gymraeg. Gellir dadlau mai aros yn ei hunfan a wnaeth y *genre* i raddau helaeth yn ystod yr wythdegau gan mor debyg yw arddull a chynnwys *Cyw Dôl*, dilyniant *Cyw Haul* gan Twm Miall a gyhoeddwyd yn 1990, i'r nofelau dinesig a gyhoeddwyd ar ddiwedd y saithdegau.⁵¹ Mae *Cyw Dôl* yn dilyn helyntion Bleddyn yng Nghaerdydd ar ôl iddo ddianc i'r brifddinas ar ddiwedd y nofel gyntaf. Carwn drafod *Cyw Dôl*⁵² yn y bennod hon oherwydd er iddi gael ei chyhoeddi ddeng mlynedd ar ôl y casgliad cyntaf o nofelau dinesig Gymraeg, Caerdydd saithdegau'r ganrif ddiwethaf yw ei chefnidir.

Ymbellhau oddi wrth droedle naturiol llenyddiaeth Gymraeg a wnaeth Siôn Eirian, Dafydd Huws, Hefin Wyn a Twm Miall drwy leoli eu nofelau hwy yn y ddinas fawr. Fel y gwelwyd eisoes yn nadl Iaith y Pridd a'r Concridd, bu gryn ragfarn ynghylch llên ddinesig Gymraeg. Dadleua Vaughan

---

⁴⁵ loc.cit

⁴⁶ Gower, *Story of Wales*, (2012), t. 322.

⁴⁷ Goronwy Jones (Dafydd Huws), *Dyddiadur Dyn Dŵad* Pen-y-groes, 1978).

⁴⁸ Siôn Eirian, *Bob yn y Ddinas* (Llandysul, 1979).

⁴⁹ Hefin Wyn, *Bodio* (Llandysul, 1979).

⁵⁰ John Rowlands, 'Bob Lewis yn y Ddinas', *Y Faner* 10 (Awst, 1979), t.9.

⁵¹ Twm Miall, *Cyw Haul* (Talybont, 1988).

⁵² Twm Miall, *Cyw Dôl* (Talybont, 1990).

Hughes, er enghraifft, mai rhagfarn ynghylch bywyd dinesig oedd yn bennaf cyfrifol am yr ymateb anffafriol a negyddol a dderbyniodd nofel Dafydd Huws, *Dyddiadur Dyn Dŵad*, gan rai adeg ei chyhoeddi yn 1978. Pe bai'r un nofel wedi ei lleoli yng nghefn gwlad Cymru, meddai, byddai wedi derbyn cryn dipyn mwy o barch. Yn ei eiriau ef, 'Ofnaf fod ynom ryw hen elfen afiach; yr elfen honno sy'n tueddu i ramanteiddio a dyrchafu cefn gwlad tra'n gwgu ar y ddinas.'⁵³ Bu'r rhagfarn yn erbyn llên ddinesig yn ffyrnig, ond teg yw gofyn pa mor wahanol oedd meddylfryd ac agwedd y nofelau hyn mewn gwirionedd i'r nofelau gwledig a'r agwedd draddodiadol at y ddinas a gafwyd o'u blaenau.

Yn ei herthygl 'Ambell Nofel Wledig' rhydd Sioned Lleinau sylw i nofelau gwledig Cymraeg, a gellir dadlau bod rhai o'r un nodweddion i'w gweld yn y nofelau dinesig cynnar hyn. Un ffenomen a geir yn aml, meddai hi, yw'r ffenomen o gymeriadau'n dod adref, 'neu ddod yn ôl at y tir i geisio adnabyddiaeth well ohonynt eu hunain'.⁵⁴ Ceir awgrym cryf ar ddiwedd *Bob yn y Ddinas* a *Bodio* mai dychwelyd i'w cynefin ar ôl treulio cyfnod yn y ddinas yw dymuniad pennaf Bob a Dewi yn y pen draw. Mae undonedd a diflastod bywyd Bob yng Nghaerdydd yn ei ddigalonni'n llwyr erbyn diwedd y nofel. Mae arno angen pwrpas i'w fywyd eto, ac yn ei gynefin y canfyddir y pwrpas hwnnw. 'Rydw i'n mynd i ddychwelyd i'r Gogledd. Fory. Drennydd. Mis nesa. Gwneud rhywbeth gwerth chweil.' (t. 102). Yn y Gogledd y câi fyw 'byw go iawn' eto (t. 102). Breuddwydia Dewi, prif gymeriad *Bodio*, am gefnu ar ormes ei fywyd dinesig ar adegau hefyd. Ar ddiwedd y nofel ysa am garu Hafwen yng nghanol natur ogoneddus. Yn wir, ysa am fod yn rhan o'r tir ac am dreiddio i wreiddyn ei fod gyda hithau yn gwmni iddo: 'Cawn fedyddio ein gilydd yn nŵr afon, yn blant y gwynt, y glaw a'r heulwen . . . Cawn sugno diferion glaw, awelon gwynt a phelydrau haul y tymhorau i'n cyfansoddiad ' (t. 146). Mae'r wlad a'i phrydferthwch yn eu tynnu yn ôl ymhell o grafangau'r ddinas fawr ddrwg, ac ni ellir ond ildio i'w tynfa.

Ildio a wna Bleddyn ar ddiwedd *Cyw Dôl* a gadael Caerdydd ar fws â BANGOR wedi ei

---

⁵³ Hughes, 'Cymraeg y Pridd a'r Concridd', t. 16.

⁵⁴ Sioned Lleinau Jones, 'Ambell nofel wledig', *Llên Cymru*, 20 (1997), t.111.

ysgrifennu'n glir ar y blaen: 'Roedd hi'n fora braf. Mi fysa'r wlad yn werth ei gweld ar ddiwrnod fel heddiw. Roedd o'n deimlad da, cael rhoi fy sach ar fy nghefn a chychwyn am y steshion' (t. 178). Hiraetha Bleddyn yn aml yn ystod ei gyfnod yn y ddinas am ei gynefin, ei gartref a'i ffrindiau. Er iddo sylwi nad yng Nghaerdydd yr oedd ei ddyfodol, roedd dychwelyd adref, yn ei dyb ef, gyfystyr â methu'n llwyr yn ei arbrawf dinesig:

Ro'n i isio aros yng Nghaerdydd am cyn hirad ag y medrwn i. Ro'n i isio dangos i'r hogia, i'r hen ddyn a'r hen ddynas, i Yncl Dic, ac i bawb arall 'mod i'n medru byw ar fy mhen fy hun, 'mod i'n foi annibynnol, 'mod i wedi gweld dipyn ar y byd.

Ei ddymuniad i'w 'brofi' ei hun i bawb gartref yw'r prif reswm dros ei benderfyniad i aros yn y brifddinas dros y Nadolig. Er bod croeso iddo gartref, breuddwydia Bleddyn am ei deulu a'i ffrindiau yn y Gogledd yn holi am ei helyntion yn y ddinas a, heb os, mae meddwl am bobl yn trafod ei hanes a'i benderfyniad i aros yng Nghaerdydd yn apelio ato'n fawr. Er hyn, nid oes dim dwywaith fod Bleddyn yn aml rhwng dau feddwl ynghylch ei fywyd dinesig. Mae'r *syniad* o fyw mewn dinas brysur, lawn cyffro, yn apelio ato ond mae gweld coed a bryn o ffenest Steve, un o'i gyfeillion newydd yn y ddinas, yn ddigon i'w atgoffa o'r hyn mae'n ei golli yn ôl yn ei gynefin. Yn yr un modd mae clywed mam Mrs Maelor Jones, ei gyflogwraig, yn siarad am ei bywyd hapus gynt ym Môn o'i gymharu â'i bywyd diflas yng Nghaerdydd yn gwneud iddo hiraethu am adre. Nid yw'r bywyd dinesig yr oedd ef mor awyddus i'w brofi wedi gwireddu ei ddisgwyliadau, a chymharu ei fywyd dinesig â'i fywyd gartref a wna ef bob cyfle. Wrth gasglu ei arian dŵl un diwrnod â Bleddyn mor bell â'i gymharu ag uffern:

Rhyw le tebyg i hwn ydi uffarn, medda fi wrtha fi'n hun. Ond pam fod pobol yn gorfod byw mewn uffarn ddwy waith trosodd? Dyna oedd y cwestiwn. Iesu, roedd hi'n dipresing yno. Roedd lle dŵl adra fel Ysgol Sul i gymharu â'r lle yma.(t.26).

Eilradd yw ei fywyd yng Nghaerdydd o'i gymharu â'i fywyd cynt, a sylweddola ymhen hir a hwyr nad oes unrhyw agwedd o'i fywyd newydd yn y ddinas yn ddigon i'w gadw yno, ac mae'n troi am adre.

Mae Dewi yn *Bodio*, yn debyg i Bleddyn, rhwng dau feddwl am ei benderfyniad i symud i'r ddinas trwy gydol y nofel. Er i'r ddau ohonynt farnu'r bywyd dinesig yn llym nid yw'r un ohonynt yn difaru symud i'r ddinas i'r fath raddau â Bob yn *Bob yn y Ddinas*. Mae'n wir fod rhai agweddau o'r bywyd dinesig yn apelio at Bleddyn. Yn y ddinas y gallai guddio'i hun yn y dorf ymhell o gyhuddiadau a hambygiadau ei rieni:

Dyma un peth ro'n i'n ei lico am fod yng Nghaerdydd, sef cael llonydd i neud fel fyd a fynwn i. Ro'n i'n medru mynd am beint unrhyw awr o'r dydd neu'r nos, medru aros yn fy ngwely tan y pnawn, smocio yn fy ngwely, a doeddwn i ddim yn gorfod newid fy sana na golchi 'ngwallt (t.21).

Yn yr un modd, weithiau ceir Dewi yn hiraethu am ei hen fywyd, am y gwyrddni a'r awyr las, ond ar adegau eraill mae'n beirniadu culni ei ffordd o fyw gan honni mai yn y ddinas yn unig y 'gellid llosgi ynni a chyffroi adrenalin' (t. 62). Fel Bleddyn, yr annibyniaeth y mae'r ddinas yn ei chynnig iddo sy'n apelio; y mae'n ysu am brofi pob gwefr y mae'r ddinas yn ei chynnig. Eto i gyd, mae Dewi yn barod iawn i feirniadu'r ddinas yn chwyrn gan nodi fod hyd yn oed cŵn y wlad yn bihafio'n well na chŵn y ddinas. Ysa am ffoi rhag tywyllwch a thrymder ei ystafell unig ar adegau: 'Dyma finnau mewn ystafell foel ddi-stŵr yn y ddinas ddu, ymhell o gyfoeth gwâr cymdogol y pentref gwyn' (t.17). Ond caiff ei ddenu gan ffordd o fyw fyrlymus a lliwgar dinasyddion y ddinas fawr ddrwg hefyd: 'Roedd pob dim yn newydd i mi, a minnau yn awchu am weld, am glywed, am ffroeni, am deimlo ac am brofi pob gwefr.' (t. 61). Mae gwrth-ddweud, a mynegi dwy farn ar yr un pwnc, yn nodweddiadol o Dewi. Ar adegau, er enghraifft, mae'n cydymdeimlo ac yn uniaethu â'r Indiaid Cochion: 'Cawsant eu hamddifadu o'u cynefin. Oni fedraf amcanu'r teimladau dirdynnol o fewn eu mynwesau?' (t. 19), yna'n breudwyddio ac yn ysu am ddianc i America, i'r union le a oedd yn gyfrifol am amddifadu'r Indiaid Cochion o'u cynefin. Mae cyfyng gyngor Dewi yn dwyn i gof un o ganeuon Endaf Emlyn, 'Saff yn y Fro' o'i record *Dawnsionara* (1981). Cymharu sefyllfa'r Cymry â'r Indiaid y mae'r gân wrth i'r canwr geisio dod o hyd i un o frodorion yr Unol Daleithiau. Yn y pen draw fe ddaw o hyd i un ohonynt yn gwerthu gweddillion ei ddiwylliant darfodedig i diwristiaid ar ochr y stryd. Dywed Pwyll ap Siôn,

'Fe'n hatgoffir o sefyllfa'r Indiaid unwaith yn rhagor er mwyn ei chymharu â Chymru, sydd yn ôl Endaf Emlyn wedi troi'n "sioe i dwristiaid ar eu taith".⁵⁵ Sonnir ar ddiwedd y gân fod yr Indiaid Cochion yn 'saff yn y fro', ac awgryma Pwyll ap Siôn mai cyfeirio at y gwarchodfeydd a sefydlwyd mewn rhannau o America er mwyn amddiffyn a chynnal Indiaid America y mae Emlyn. Dyma oedd dymuniad mudiad Adfer, grŵp protest a sefydlwyd yng nghanol y saithdegau er mwyn amddiffyn y Fro Gymraeg, sef y darn o dir ar hyd rhanbarth gwledig gorllewin Cymru. Yr oedd Adfer yn galw ar Gymry Cymraeg y dinasoedd i symud yn ôl i'r wlad a'r Fro Gymraeg, oherwydd trwy amddiffyn cymdeithasau Cymraeg eu hiaith, yn eu tyb hwy, y gellid achub y Gymraeg. Trwy ddychwelyd at wreiddiau Cymreictod y gellid amddiffyn cymdeithas a diwylliant y Cymry. Mae Dewi, heb os, yn aml yn cydymdeimlo â'r meddylfryd hwn, ac erbyn y diwedd, mae'n penderfynu symud yn ôl i'r gorllewin, fel y dymunai cefnogwyr Adfer yn y cyfnod hwnnw. Er hyn, yn amlach na pheidio mae rhwng dau feddwl ynglŷn â'r hyn a gynrychiolia'r ddinas ochr yn ochr â'r hyn a gynrychiola'r wlad; mae'n ysu i groesawu ac i gofledio'r ddinas fodern ond ar y llaw arall dymuna fynd yn ôl i'w gynefin.

Mae Goronwy Jones yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* yn ymwybodol iawn nad un o ddinasyddion Caerdydd ydyw er mai yn y brifddinas y mae ei gartref erbyn hyn: 'Co' dre dwi ia, a dyna fydda i lle bynnag dwi'n byw' (t. 5). Dywed Sioned Lleinau fod y syniad o'r 'ni a'r nhw' yn amlwg mewn sawl nofel wledig, 'a'r nhw hynny bron yn ddieithriad yn bobl o'r tu allan . . . nad ydynt yn deall gwerthoedd cefn-gwlad'.⁵⁶ Ceir enghraifft o hyn yn *Sarah Arall* gan Aled Islwyn⁵⁷ a gyhoeddwyd yn 1982 ar ôl iddi ennill cystadleuaeth Gwobr Goffa Daniel Owen yn Eisteddfod 1980. Nofel yn ymdrin â salwch bwyta merch un ar bymtheg oed, Sara, o Gaerdydd ydyw, a threulio'r haf yn y wlad y mae hi a'i mam er mwyn iddi wella: 'bydd awyr y wlad yn gwneud lles iti. I ti gael anghofio am yr hen le 'na' (t. 9).

---

⁵⁵ Pwyll ap Siôn, 'Yn y Fro: Mudiad Adfer a'r Canu Pop Cymraeg yn ystod y 1970au', *Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 5 (2002), t. 174.

⁵⁶ Lleinau Jones, 'Ambell nofel wledig' t. 112.

⁵⁷ Aled Islwyn, *Sarah Arall* (Caerdydd, 1996).

Un diwrnod â hi a'i mam i'r farchnad a daw'n amlwg fod ffordd o fyw a gwerthoedd pobl cefn gwlad

Cymru yn ddieithr i Sara:

Chwarddodd Sara wrthi ei hun. Roedd rhywbeth mor ddoniol ynglŷn â'r holl bobl wledig oedd o'i chwmpas. Petai rhai o'r ffermwyr blonegog hyn yn cerdded strydoedd Caerdydd byddai pawb yn eu cymryd am hen ddynion bach budr a drwg (t.22).

Sylwa Sara y gallai diniwedrwydd y dynion hyn gael ei gamddehongli yn y ddinas, a phwysleisir yn grefftus pa mor wahanol yw diwylliant y Cymry dinesig a diwylliant y Cymry gwledig trwy ei geiriau. Sylweddola Sara faint y gagendor rhwng pobl y wlad a phobl y ddinas, ac yn *Dyddiadur Dyn Dŵad*, er mai dyn dŵad o Gymru yw Gron, mae'n ingol ymwybodol o'r gagendor rhyngddo ef a thrigolion y ddinas ac yn awyddus i warchod ei hunaniaeth yno, oherwydd 'nid yw swancs Caerdydd ddim tebyg i Gymry' (t.18).

Yn yr un modd, mae cefndir Bleddyn hefyd yn creu rhwyg rhyngddo ef a thrigolion y ddinas ac yn ei osod ar wahân. Un noson ar ôl i 'ryw foi chwil' (t. 61) holi Bleddyn o le yr oedd yn dod, mae'n darganfod yn sydyn nad yw pawb yn rhannu'r un farn ag ef am fywyd yn y wlad: 'They're all sheep shaggers up on those mountains' (t. 62). Yn debyg i'r hyn a geir mewn nofelau gwledig, ceir disgrifiadau ystrydebol o fywyd yn y ddinas a bywyd y wlad, a gellir honni, fel y dywed Sioned Lleinau, nad yw trigolion Caerdydd yn *Cyw Dôl* yn deall gwerthoedd bywyd y wlad. Dywed un dinesydd wrth Bleddyn: 'Must come as a bit of a shock to you then – moving from a cold cave in the mountains and into a nice place like this' (t. 17). Gwylltio a wna ef wrth glywed ei eiriau: 'Gobeithio y llynci di'r hoelion 'na a thagu arnyn nhw'r cwdyn, medda fi wrtha fi'n hun' (t. 18). Ymosod ar ei hunaniaeth a'i ddiwylliant y mae'r dyn hwn a phwysleisio'r gagendor a geir rhwng y ddinas a'r wlad yn gyffredinol yn y cyfnod hwnnw.

Nid pwyslais ar y gagendor a geir rhwng y ddau fath o fywyd yn unig a welir mewn nofelau gwledig, ond yn aml ceir rhagfarn a phropaganda yn erbyn y dref a'r ddinas. Y dref sydd ar fai am

bob drwg ym marn sawl awdur gwledig, a'r dref hefyd sy'n dinistrio cymunedau cefn gwlad Cymraeg eu hiaith. Beirniadu bywyd Seisnigaidd y ddinas a wna nifer a moli ffordd o fyw cymdeithas uniaith Gymraeg y wlad. Er y twf ddiweddar yn y nifer o siaradwyr Cymraeg yng Nghaerdydd (bu cynnydd yn y nifer o siaradwyr Cymraeg yng Nghaerdydd o 32,500 yn ôl canlyniadau cyfrifiad 2001 i 36,700 yn 2011)⁵⁸ nid oedd y Gymraeg mor amlwg ar strydoedd y ddinas ar ddiwedd y ganrif ddiwethaf ag ydyw heddiw, ac felly, er mwyn adlewyrchu realiti'r sefyllfa ieithyddol yng Nghaerdydd, roedd yr awduron hyn yn defnyddio cryn dipyn o Saesneg yn eu deialog. Er bod dau ffrind pennaf Bleddyn yn *Cyw Dôl* yn medru'r Gymraeg, yn wahanol i *Cyw Haul*, Saesneg yw'r iaith a ddefnyddir ganddo wrth siarad â'r rhan helaeth o drigolion y ddinas, ac ym marn un o heddlu'r ddinas, 'no one speaks Welsh in Cardiff' (t. 40). Saif Seisnigrwydd y brifddinas yn *Cyw Dôl* yn wrthgyferbyniad llwyr i Gymreictod ei gynefin a geir yn *Cyw Haul*. Fel y dywed Angharad Watkins: 'Wrth osod ymfudwyr Cymraeg eu hiaith mewn cyd-destun dinesig, pwysleisir y bwlch rhwng Gymreictod y Gymru wledig a Seisnigrwydd y Gymru ddinesig'.⁵⁹ Eto i gyd, mae presenoldeb a phrotestiadau Cymdeithas yr Iaith yn y nofel yn ein hatgoffa fod yna Gymry Cymraeg yn brwydro i sicrhau parch a statws i'r Gymraeg yn y ddinas. Er hyn, Cymro di-Gymraeg ac nid y Cymry Cymraeg sy'n argyhoeddi Bleddyn y dylai pob Cymro a Chymraes feddu'r 'lingo' (t.135), ac nid yw medru'r Gymraeg yn y ddinas o reidrwydd yn sicrhau bod rhywun yn aelod o'r gymdeithas Gymraeg a geir yno. Gellir dadlau bod Twm Miall, trwy'r darlun a geir o agwedd y Cymry Cymraeg at Bleddyn, yn beirniadu ac yn herio eu 'Cymreictod' yn yr un modd ag y mae'r awduron gwledig yn gwgu ar sefyllfa ieithyddol y ddinas; yng nghanol protestwyr Cymdeithas yr Iaith gwelai Bleddyn yr union bobl a oedd wedi ei anwybyddu yn nhafarn y New Ely. Fel y dywed ef, 'Be' oedd y pwynt mewn protesdio dros yr iaith os nad oeddau nhw'n medru siarad Cymrag efo Cymro fel fi, oedd yn bell i ffwrdd o adra' (t. 135).

---

⁵⁸ Anad, http://www.bbc.co.uk/cymru/cymraeg/yriaith/tudalen/cymraeg_heddiw.shtml Dyddiad cyrchu: Awst 12 2015

⁵⁹ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t.

Beirniadu Cymreictod y ddinas a wna Dewi yn *Bodio* trwy feirniadu Cymreictod 'ffals' ysgol ac athrawon Llanelai. Nid yw eu dathliad cyhoeddus o Gymreictod, eu canu a'u cyfarchion 'Iechyd Da' (t. 96) yn ei blesio; yn wir, teimla Dewi yn flin ac yn ddigalon wrth eu gwyllo'n gwisgo '[c]enhinen yn dy gap ond paid â'i gwisgo yn dy galon' (t.96), fel y dywed ef wrthynt. I Dewi, bod yn Gymro yw medru'r Gymraeg a thrwy ddarllen llenyddiaeth Gymraeg y mae'n bosib dod i adnabod naws a hanfod Cymru. Dadleua Dewi yn chwyrn un noson â Chymro di-Gymraeg ynghylch beth yw bod yn Gymro, a gwylltio a wna wrth glywed Iestyn yn ymfalchïo yn ei gefnogaeth i dîm rygbi Cymru a'r ffaith ei fod yn aelod o glwb Cymry Llundain 'er na fedrai'r un sill o'r iaith, ac er mai yn Llundain y'i magwyd' (t. 44). Rhoddai Dewi, yn nhyb Iestyn, fel y 'Gogs a'r bois o'r Gorllewin i gyd' (t.45) ormod o bwyslais ar yr iaith a gellir awgrymu fod Hefin Wyn yn canmol yr ardaloedd hyn am ymfalchïo yn y Gymraeg ac yn beirniadu'r ddinas trwy agwedd Iestyn am ystyried yr iaith yn gul ac yn ddi-nod ac am anwybyddu hanes y genedl.

Beth bynnag yw agwedd yr awduron at Seisnigrwydd y ddinas nid oes dim dwywaith fod dwyieithrwydd y gymdeithas yn thema ganolog yn y gweithiau hyn ac o ganlyniad llwydda'r awduron i ddarlunio'r Gymru ddeublyg sydd ohoni. Noda Angharad Watkins, ac eithrio'r nofelwyr dinesig, 'dewisa'r rhan fwyaf o awduron osgoi darlunio dwyieithrwydd cymdeithas'.⁶⁰ Testun trafod oedd penderfyniad Saunders Lewis i wneud i'w gymeriadau yn *Monica* siarad Cymraeg, er y gellir tybio mai cymdeithas ddwyieithiog a ddarlunnir ganddo mewn gwirionedd. Awgrymir ymhellach gan Angharad Watkins mai gwneud i'w gymeriadau siarad Cymraeg a wnâi Saunders Lewis er mwyn bodloni gofynion y nofel Gymraeg.⁶¹ Yn sicr, dyma a ddisgwyliid gan Gymry darllengar y cyfnod, fel y noda Angharad Price, 'Cymraeg safonol a ddefnyddir gan amlaf wrth ysgrifennu . . . Hon y disgwylir

---

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid, t.111.

ei gweld mewn print, waeth pa mor wahanol y bo i iaith siarad bob dydd'⁶² Yn groes i benderfyniad Saunders Lewis, ceir cymeriadau uniaith Saesneg yn nofelau'r awduron dinesig. Nid bodloni gofynion y nofel Gymraeg a wna'r nofelwyr dinesig hyn, ond ceisio cyfleu darlun realaidd o'r gymdeithas ddwyieithog a geir yng Nghymru, ac yng Nghaerdydd yn benodol.

Wrth ystyried hyn oll gellid dadlau, i raddau, fod awduron y nofelau dinesig cynnar hyn yn rhannu'r un farn â'r awduron gwledig cynt. Er i'r pedwar awdur greu cymeriadau sy'n symud i fyw yn y ddinas, nid oes un ohonynt yn cefnu ar eu gwreiddiau gwledig (ac eithrio Bob sy'n symud o'r Gogledd drefol) ac yn mwynhau eu bywyd dinesig yn llwyr. Nid yw Bob, er enghraifft, fymryn hapusach yn ei fywyd newydd yn y ddinas, dim ond yn 'dlotach, yn dewach, yn oerach, yn fwy blinedig, yn fwy unig, yn fwy anhapus' (t. 65). Nid yw amheuon Dewi am ei benderfyniad i ffoi i'r ddinas ymhell o'i feddwl fyth: 'Beth ddylwn i ei wneud? . . . Bodloni ar gwmni trigolion tafarn a dynion dinas? . . . Ai dychwelyd at weryd fy ngwreiddiau ddylwn i ei wneud?' (t. 23), a 'Dymp oedd Caerdydd', yn ôl Bleddyn. Ceir enghreifftiau, felly, yn y nofelau dinesig cynnar hyn, o'r hen feddylfryd Cymreig mai'r wlad yw cynefin naturiol unrhyw Gymro, ac nid dinas oer ac amheronol. Gellid dadlau fod y pedair nofel, er eu bod wedi eu lleoli yn y ddinas, yn dilyn yr un agwedd draddodiadol a rhagfarnllyd at fywyd dinesig ag a welir mewn sawl nofel 'wledig'. Yn debyg i *Monica* Saunders Lewis, gellir honni mai rhybuddio'r Cymry am fywyd dinesig Seisnigaidd, diddiwylliant, amheronol ac ynysig y mae'r awduron hyn mewn gwirionedd. Ar y llaw arall, gellir honni nad yw un o'r awduron yn ceisio dyrchafu bywyd gwledig uwchlaw bywyd dinesig, na chwaith fywyd dinesig uwchlaw bywyd gwledig, ond yn hytrach mai'r hyn a geir ganddynt yw ymdrech i bortreadu bywyd dinesig fel y mae ym mhrofiad sawl unigolyn yn ystod saithdegau'r ganrif ddiwethaf. Beth bynnag fu bwriad y nofelwyr adeg eu cyfansoddi, nid oes dim dwywaith fod y nofelau hyn yn allweddol i

---

⁶² Angharad Price, *Rhwng Gwyn a Du: Agweddau ar Ryddiaith Gymraeg y 1990au* (Caerdydd, 2002), t. 137.

ddatblygiad y nofel yng Nghymru oherwydd iddynt estyn ffiniau'r nofel Gymraeg trwy gael eu lleoli y tu allan i'r cadarnleoedd gwledig traddodiadol am y tro cyntaf a chychwyn *genre* dinesig Cymraeg newydd.

Nid brodorion a anwyd ac a fagwyd yng Nghaerdydd yw prif gymeriadau *Dyddiadur Dyn Dŵad*, *Bob yn y Ddinas*, *Bodio* a *Cyw Dôl* ond symud a wnânt i'r brifddinas o'r Gogledd, ac o sir Aberteifi yn achos prif gymeriad *Bodio*. Nid syniad newydd mewn nofelau Cymraeg yw'r un o ffoi o gefn gwlad, a phenderfynu symud i'r ddinas a wna Gron, Bleddyn, Bob a Dewi ar ôl iddynt ddechrau anesmwytho am eu bywydau hwy, ac ar ôl i rai ohonynt gael blas ar gyffro a rhyddid y ddinas cyn hynny. Dod i chwilio am waith y mae Goronwy ar ôl iddo golli ei swydd yng Nghaernarfon, a dewis Caerdydd o bob man am iddo ymweld â'r ddinas unwaith o'r blaen a 'cal uffar o hwyl' yno (t. 5). Nid ymweliad gyntaf Bleddyn â'r ddinas yw hi ychwaith. Daeth i Gaerdydd i weld Led Zeppelin gyda'i ffrindiau a chael amser da. Yr hwyl a'r cyffro y gellir eu profi yng Nghaerdydd a ddenodd Dewi i'r ddinas hefyd. Gwrthododd swyddi yn y Canolbarth ac ym Mhen Llŷn er mwyn boddhau ei nwydau a'i ddymuniadau ifainc. Dim ond bywyd dinesig a all gynnig y math o fywyd y dymuna Dewi ei fyw; fel y dywed ef, 'y ddinas oedd y lle' (t. 62). Ond nid cynnig cyfloedd newydd i'r dynion ifainc yn unig a wna'r ddinas, oherwydd ffoi i Gaerdydd er mwyn goresgyn ei argyfwng canol oed a wna Bob. Cynigia'r ddinas ddihangfa ac achubiaeth iddo ar ddechrau'r nofel rhag y Cymry Ymneilltuol dosbarth canol Cymraeg sy'n 'ymdrechu i fagu defaid ac adfer yr heniaith a chodi safon addysg' (t. 9) yng Nghlwyd, ac er iddo ffarwelio â diogelwch ei gartref, ei swydd a'i ffrindiau, mae Bob yn llawn cyffro ar ddechrau ei daith. Cynigia Caerdydd antur newydd i'r dynion hyn a mawr yw eu disgwyliadau. Pererinion ydynt 'ar drywydd bywyd gwell' (t.64).

Fodd bynnag, nid yw bywyd y brifddinas yn eu bodloni a phrofi siom a rhwystredigaeth a wnânt. Ceir ymdeimlad cyffredinol o oferedd bywyd ym mhob un o'r nofelau dan sylw yn y bennod

hon. Wrth i fywyd dinesig newydd Bob droi'n ddyddiau diflas a dibwrpas, hir a di-nod, breuddwydia am ei hen fywyd yng Nghlwyd pan oedd yn 'gweithio, yn dod adre, gwyllo teledu, darllen llyfrau, mynd am beint weithiau, bwyta bwyd da a chysgu' (t.38). Er iddo ddiystyru gwerth ei gynefin a'i wreiddiau, ceir ei fod yn ysu am sicrwydd unwaith eto trwy geisio 'ail-greu' cynefin iddo ef ei hun yng nghanol y ddinas. Fel yr esbonia Nia Angharad Watkins, mae Bob yn ymdrechu 'i greu cynefin mewn dieithrwch, i greu “milltir sgwâr” mewn ehangder ac i wneud yr anghyfarwydd yn gyfarwydd.'⁶³ Wrth gerdded yr un hen strydoedd, ymweld â'r un tafarndai a'r un sinema mae Bob, heb os, yn ceisio ei leoli ei hun yn y ddinas. I raddau, mae'n llwyddo wrth i wynebaw ar strydoedd y ddinas fawr brysur ddod yn gyfarwydd iddo. Ai dyma arwydd fod Bob yn ymgartrefu yn y ddinas mewn gwirionedd ac yn llwyddo i greu cynefin iddo'i hun yno; y dorf bellach yn gymeriad cyfarwydd, cynnes ac nid yn dorf fygythiol, gymhleth? Ond unwaith iddo gyrraedd yn ôl i'w fflat fach gyda'i ystafell wely sengl fach a'i ystafell ymolchi oer mae ei holl ymdrechion i ymgartrefu yn gyfforddus yn y ddinas yn chwalu. Nid eistedd ar ei ben ei hun, heb deledu, heb fwyd da na gwres a wnâi yn ei fflat yng Nghlwyd. Nid yw'n llwyddo'n hollol i greu bywyd cysurus iddo'i hun mewn dinas anghysurus.

Nid yw chwaith yn llwyddo i ddianc rhag y gymdogaeth 'barchus' Gymreig Ymneilltuol y ceisiodd ffoi rhagddi ar ddechrau ei daith (t. 9). Un noson, ar ei ffordd i dafarn y Duke of Wellington mae Bob yn darganfod ei fod, am y tro cyntaf mewn pum mlynedd yn y ddinas, 'ar goll mewn môr o Gymry Cymraeg' yng Nghaerdydd (t.27). Er mor braf yw clywed tôn emyn Cymraeg cyfarwydd buan y sylweddola nad yw'n perthyn i'r un byd â nhw, ac mae'r digwyddiad yn rhoi ysgytiad iddo: 'Wrth godi'r gwydr peint at fy ngwefflau oer mae fy nwylo'n crynu' (t.28). Tybed a yw'n crynu oherwydd i'r capelwyr hyn ei atgoffa gormod o'i rieni, Nora a John, Cymry Cymraeg da a'i magodd ar 'ddeiet o gariad a chod-liver-oil?' (t. 43). Eu hagwedd ddosbarth canol, feirniadol nhw tuag at rieni ei gariad

---

⁶³ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t. 114.

cyntaf, Anne, oedd yn gyfrifol am fethiant ei berthynas ef â hi, ac yn wir ei berthynas ef â'i rieni hefyd. Roedd y ffaith fod tad Anne wedi treulio cyfnod yn y carchar a'i mam yn ysmegu'n gyhoeddus yn annerbyniol i rieni Bob a oedd, yn groes iddyn nhw, yn gwneud yn siŵr bod Bob yn cael mwy na digon o'i 'siâr o addysg a chrefydd' (t.44) wrth dyfu i fyny. Mae'n wir, fel y dadleua Enid Jones hefyd, fod methiant ei berthynas ag Anne yn taflu cysgod dros ei fywyd cyfan',⁶⁴ ac er ei fod erbyn hyn yn ddeugain oed nid yw Anne byth ymhell o'i freuddwydion a'i ffantasiau.

Yn debyg i Bob, roedd mynychu'r capel ar y Sul yn arferiad i Dewi pan oedd yn byw gartref gyda'i rieni, ond nid yw yntau chwaith wedi bod yn agos at unrhyw gapel ers cyrraedd Caerdydd. Nid oes dim dwywaith fod Dewi yn ddig am yr holl 'Sulie paid gwneud hyn a phaid gwneud y llall' (t. 37) roedd rhaid iddo eu dioddef. Uchafbwynt ei ymosodiad ar 'anghydffurfiaeth haearnaidd' (t. 38), er na fu iddo sylweddoli hynny tan ar ôl y digwyddiad, yw ei benderfyniad i arllwys dŵr ar ddrws capel Salem yng nghanol y ddinas. Mae'n debyg mai ymgais i ffoi rhag cyfyngiadau traddodiadol Gymreig oedd un o'r rhesymau y bu i'r ddau hyn ffoi i'r ddinas. Er nad yw dicter Bleddyn at ei fagwraeth Gristnogol yn *Cyw Dôl* yr un mor amlwg â dicter Bob a Dewi, awgrymir yn gynnil ei fod ef yn ddig am gael ei orfodi i fynychu'r capel hefyd:

Mi roddais i fatshian ar y tân nwy, a setlo o'i flaen o efo'r llyfr ro'n i wedi ei gael yn bresant gan fy Yncl Dic cyn cychwyn am Gaerdydd – *The Autobiography of a Super-Tramp* gan W.H Davies...' life was very irksome to me at this period, being led to chapel morning and evening on Sundays; and led back;having the mortification of seeing other boys of the same age enjoying their liberty....' Amen, 'rhen gradur. (t.8)

Teimla'r dynion hyn mai yn y ddinas y ceir dihangfa ac achubiaeth a rhyddid, ac yno gallant arllwys dŵr, fel petai, ar feirniadaethau a rheolau eu magwraeth. Mae argyhoeddiad Bob nad oes yna Dduw yn rhan o'i brotest yn erbyn ei fagwraeth grefyddol: 'Nid oes gan Dduw ystafell wely a stof a chyfeiriad. Nid oes ganddo hoff dafarn, na hoff dim pêl-droed; nid oes ganddo docyn llyfrgell na Barclaycard. Felly Duw nid yw' (t. 89). Mynegi amherthnasedd crefydd i'r byd sydd ohoni a wna Bob

---

⁶⁴ Enid Jones, *Ffuglen Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990* (Caerdydd, 2008), t.213.

yn y fan hon. Yn wir, gellid dadlau mai'r awgrym y tu ôl i'w eiriau yw mai perthyn i'r Cymry diwylliedig, addysgedig y mae crefydd ac nid i'r dosbarth gweithiol sy'n cymdeithasu mewn tafarndai ac yn berchen ar wely a stof yn lle mynychu'r theatr, dyweder, ac yn perchen ar dŷ. Nid yw Duw yn bodoli, yn ei dyb ef, oherwydd nid yw'n gweld cysylltiad rhyngddo ef a'r Cymry sy'n credu ynddo. Wrth ddatgan nad oes le i Dduw yn ei fywyd ef gwelir Bob, yn debyg i'r prif gymeriadau eraill, yn camu ymhell i ffwrdd o'r gymuned wledig grefyddol y cafodd ei fagu ynddi. Wrth i'r cymeriadau gefnu ar y gymuned wledig grefyddol anghydfurfiol a oedd yn amlwg mewn gweithiau awduron megis E. Tegla Davies a Moelona, gellir awgrymu bod y farn gyffredinol a oedd yn honni fod unrhyw waith llenyddol a selid y tu allan i'r wlad a lle na roddid sylw i grefydd, yn 'anghymreig' yn dechrau colli tir. Er bod y nofel Gymraeg yn datblygu trwy ymdrin â math newydd o gymdeithas yn y nofelau mae effaith seicolegol ac emosiynol llyffetheiriau Cymru Ymneilltuol magwraeth prif gymeriadau y nofelau dinesig, er gwaethaf eu hymdrech i ddianc, yn drwm arnynt o hyd: 'Anablwyd Bob a Dewi yn seicolegol ac yn emosiynol gan lyffetheiriau'r Gymru Ymneilltuol.'⁶⁵ Nid ydynt yn rhydd, go iawn, o'r hyn y ceisiant ffoi rhagddo.

Mae'n wir fod arddull ddychanol ac iaith dafod-yn-y-foch Dafydd Huws yn rhoi teimlad ysgafnach i *Dyddiadur Dyn Dŵad*, ond mae gan yr awdur rywbeth i'w ddweud am Gymry'r dosbarth canol o dan yr holl hiwmor hefyd. Dosbarth canol y ddinas, ac nid dosbarth canol ei gynefin fel y ddwy nofel uchod, yw testun ei ddychan a'i feirniadaeth ef. Mae'n bwysig nodi fod cefndir Bob, er iddo geisio ffoi rhagddi, yn un dosbarth canol. Er nad wyddom ryw lawer am fagwraeth Dewi, gellir mentro fod y ffaith iddo dderbyn addysg uwch a'r ffaith ei fod yn gweithio mewn ysgol, yn awgrymu mai o gefndir dosbarth canol y daw ef hefyd. Er hyn, dosbarth gweithiol yw cefndir Goronwy a Bleddyn. Yn fuan iawn ar ôl cyrraedd Caerdydd daw Gron i sylweddoli fod haenau cymdeithasol yn

---

⁶⁵ Ibid. t .213.

ghan annatod o fywyd dinesig. Sylweddola hefyd nad oes gan y cylch bychan o Gymry Cymraeg dosbarth canol unrhyw ddiddordeb yn 'shwd ma rhan fwyaf o bobl yn byw' (t. 56). Mae Gron, yn ei ddiod un noson yn y New Ely, yn cytuno i gyfrannu at bapur bro Caerdydd, *Y Dinesydd*, er mwyn cofnodi sut mae hogiau'r ddinas yn byw ochr yn ochr â bywyd y rheiny sy'n mynychu'r capel, yr Urdd a'r Sherman. Protest yn erbyn hawl y dosbarth bychan hwn i ddiffinio Cymreictod y ddinas yw ei gyfraniadau ar un olwg, ond ymgais onest ydyw hefyd i ddarlunio bywyd fel y mae i nifer fawr o drigolion y ddinas fawr. Mae ei helyntion wrth ddiota a hel merched a'i ymweliadau â chasinos a chlybiau Caerdydd yn gwylltio parchusion y ddinas, a gwelir enghraifft o'r dicter hwn wrth i ddwy fenyw benderfynu ymweld â Gron yn siop Howells wrth ei waith yn gwerthu carpedi, a rhoi llond ceg iddo am roi enw drwg i ieuenctid y ddinas, am ddefnyddio iaith a geirfa amhriodol i'w traddodiad Cristnogol Cymraeg ac am beidio â meddwl am effaith ei weithredoedd ar drigolion y ddinas (t.54). Dyma oedd y tro cyntaf i 'barchusion' y ddinas orfod wynebu darllen hanesion am helyntion o'r fath yn eu papur bro 'NHW' (t.54). Mae'r sefyllfa hon yn dwyn i gof sylwadau a geir gan Steve Eaves am y nofel Gymraeg yn gyffredinol yn ei bennod 'Hynt a Helynt y Nofel Gymraeg 1975-1982' yn *Rhyddid Y Nofel*. Cyn ymddangosiad y nofelau dinesig cyntaf hyn, ac yn wir, am gyfnod wedi eu cyhoeddi, dywed ef mai 'rhyw ddiddanwch athronyddol neis-neis' yn unig oedd y nofel Gymraeg.⁶⁶ Nid oedd un awdur cyn Siôn Eirian a Dafydd Huws wedi treiddio'n ddwfn i fywyd anghysurus haenau isaf ein cymdeithas. Yn wir, ceir ambell reg, neu ddisgrifiad o gyfathrach rywiol ond ni cheir unrhyw ymgais i fynd 'i'r afael â dyfnder yr uffern gyfoes', chwedl John Rowlands.⁶⁷ Cyn *Bob yn y Ddinas* a *Dyddiadur Dyn Dŵad* nid oedd neb yn crafu byw ar gyrion cymdeithas, neb yn rhechu, yn meddwi'n rhacs nac yn hiraethu am gwmnïaeth a brawdgarwch eu ffrindiau gartref. Adlewyrchu bywyd un haen

---

⁶⁶ Steve Eaves, 'Hynt a Helynt y Nofel Gymraeg, 1975 - 198' yn Gerwyn Williams (gol.), *Rhyddid y Nofel* (Caerdydd, 1999), t. 156.

⁶⁷ John Rowlands, 'Agweddau ar y Nofel Gymraeg Gyfoes' yn J.E. Carwyn (gol.) *Ysgrifau Beirniadol* 9 (Dinbych 1976), tt. 290-1.

o'r gymdeithas Gymraeg yn unig yr oedd y nofel Gymraeg, realaeth ddethol ydoedd yn unig, ac felly roedd y 'sigarennau Ffrengig, bwydydd estron, recordiau clasurol'⁶⁸ a welir yn fynych ynddynt yn amherthnasol i drwch y boblogaeth. Gellir cynnig mai un rheswm dros y ffaith fod sawl nofel yn ymddangos yn amherthnasol i nifer o Gymry cyn y nofelau hyn oedd ofn nofelwyr i ymdrin â themâu tabŵ y cyfnod. Ysgrifennodd Kate Roberts mor bell yn ôl â 1928 yn *Y Llenor* fod 'rhyw ofn arnom i ddatguddio ein meddyliau a bwriadau ein calon i'r byd. Dysgwyd inni erioed siarad yn ddistaw bach am yr hyn a elwir yn bechod; o ganlyniad ni cheir darlun gonest o ddyn.'⁶⁹ Er i Saunders Lewis ymateb i'r her a llunio *Monica*, dywedodd John Rowlands erbyn 1978 ei bod 'yn hen bryd i'r nofel Gymraeg dorri tros y tresi.'⁷⁰ Dyma a wna Dafydd Huws. Yr hyn a geir yn *Dyddiadaur Dyn Dŵad* yw darlun cignoeth, gonest o fywyd aelod o ddosbarth gweithiol y ddinas a beirniadaeth finiog ar fywyd aelodau'r dosbarth canol.

Cymeriadau sy'n byw ar ymylon y gymdeithas fel Goronwy yw Bob, Bleddyn a Dewi hefyd. Ymuno ag isddiwylliant y ddinas a wnânt naill ai trwy fod yn ddi-waith, cael cyfathrach rywiol â phuteiniaid, ymhél â chyffuriau ac alcohol, ymweld â bar hoyw neu dreulio cyfnod byr yn y carchar. Gellir awgrymu mai oherwydd diflastod ac unigedd eu bywydau yn y ddinas, troi at alcohol a chyffuriau a phuteiniaid a wna'r cymeriadau er mwyn dianc rhag eu problemau a'u diflastod. Pwysleisir yn fynych yr unigrwydd a ddioddefa'r cymeriadau yn y ddinas. Dyma'r tro cyntaf i Dewi brofi unigrwydd o'r fath hon: 'Doedd bod ar eich pen eich hun yn y pentref ddim yn gyfystyr ag unigrwydd. Cyflwr o lonyddwch oedd. Ond yma yn y ddinas, unigrwydd yw bod ar eich pen eich hun' (t. 17). Pwysleisia Sioned Lleinau fod y mynydd yn gyrchfan 'ysbrydol bwysig ac yn symbol o ryddid a thawelwch'⁷¹ i nifer o gymeriadau mewn nofelau 'gwledig', ond yr isddiwylliant a welir yn

---

⁶⁸ Eaves, 'Hynt a Helynt y Nofel Gymraeg, 1975-1982', t. 156.

⁶⁹ Rowlands, 'Bob Lewis Yn Y Ddinas', t. 9.

⁷⁰ loc.cit

⁷¹ Lleinau Jones, 'Ambell nofel wledig', t. 114.

lle y mynydd yn y ddinas. Hynt a helynt cymdeithas yr isddiwylliant a ddarlunnir yn y nofelau, ac yn wir, dyma ran o'u newydd-deb adeg eu cyhoeddi. Yn ei ragair i dryddydd argraffiad *Cyw Haul* a gyhoeddwyd gyntaf yn 1988, pwysleisia Dewi Prysor apêl y nofel honno at Gymry ifainc y nawdegau:

Mi chwalodd *Cyw Haul* y nenfwd gwydr a dymchwel ffiniau, gan dorri tabŵs ieithyddol, cymdeithasol a diwylliannol fel rhegi, rhyw, hiwmor afieithus, tynnu blew o drwyn rhai o fuchod sanctaidd y dosbarth canol a smocio dôp.⁷²

Yn sicr, gellir disgrifio'r nofelau dan sylw yn y bennod hon yn yr un modd. Nofelau sy'n adlewyrchu ac yn darlunio'n eofn ddiwylliant a hunaniaeth a anwybyddwyd gynt gan nofelwyr Cymraeg. Nofelau ydynt sy'n rhoi llais, o'r diwedd, i isddiwylliant y Cymry ifainc yn y ddinas.

Yn aml, dod wyneb yn wyneb ag aelodau o grwpiau diwylliannau lleiafrifol eraill yn y ddinas a wna prif gymeriadau'r nofelau. Dymuna Dewi yn *Bodio* ymuno â 'crwydriaid, puteiniaid, twyllwr a chardotwyr' (t.97) y ddinas; y bobl hynny a gâi eu hanwybyddu gan gymdeithas. Yn ei dyb ef, nid oes unrhyw le i 'fethu' neu 'lwyddo' yn eu bywydau hwy, nid oes unrhyw orfodaeth arnynt i geisio ennill parchusrwydd neu anelu at uchelgais. Dymuna Dewi ymgolli yn eu byd hwy a 'suddo i stad o ddiymadferthedd' (t.97). Er bod gan Dewi swydd yn Ysgol Uwchradd Llanellai, strydoedd 'llwm a brwnt' (t.97) y ddinas sy'n apelio ato. Mae'n sicr fod disgrifiad Dewi o'r gymdeithas hon yn naïf ac yn ystrydebol. Mae Dewi, yn wahanol i Bob, Bleddyn a Goronwy wedi bod yn y coleg, yn gweithio mewn ysgol ac yn breuddwydio am America bell, ymhell o Gymru. Er iddo nodi'n glir nad symud i'r ddinas er mwyn dringo ysgol swyddi addysgol a wnaeth, ac er iddo gysgu gyda phutain yn y nofel a datgan mai merched a'i denodd i Gaerdydd, ni chredaf ei fod yn profi bywyd fel aelod o'r isddiwyllaint i'r fath raddau â'r lleill. Yn wahanol iddyn nhw, gellir dadlau mai breuddwydio am ymuno â hwy yn unig a wna ef, yn wahanol i brif gymeriadau *Bob yn y Ddinas*, *Cyw Dôl a Dyddiadur Dyn Dŵad* sy'n byw ac yn cymdeithasu yn eu plith o ddydd i ddydd.

---

⁷² Twm Miall, *Cyw Haul*

Er hyn, mae *Bodio*, yn debyg i'r nofelau eraill, yn ein cyflwyno i leiafrifoedd ethnig y ddinas a cheir darlun o ddinas amlddiwylliannol, amlieithog ac amlhiliol ym mhob un o'r nofelau. Er y closio a welir rhwng y Cymry Cymraeg a diwylliannau lleiafrfol eraill yn y ddinas, nid oes dim dwywaith fod rhagfarn i'w gweld at ddiwylliannau eraill hefyd. Ymateb Alwyn Ffansi Pans yn *Cyw Haul*, wrth glywed fod Bleddyn yn gadael am y brifddinas, yw ei rybuddio am y bobl dduon a geir yng Nghaerdydd: 'W, damia ma'r lle yn llawn o flacs, meddan nhw, ych-a-fi, hen betha mawr, cyhyrog, hwda...' (t. 187) ac mae'n ddigon posib mai'r geiriau hyn sy'n gyfrifol am yr ofn a deimla Bleddyn yn *Cyw Dôl* tuag at y dynion duon yn y dafarn ryw noson: 'Beth? Ti'n meddwl bod dyn du'n fwy tebygol o ddwgid dy arian di na dyn gwyn?' (t. 68). Cynrychiolia Gethin feddylfryd y ddinas fodern sy'n croesawu amrywiaeth ethnig, ac awgrymir mai cefndir a magwraeth Bleddyn sy'n gyfrifol am ei hiliaeth:

Chi Gogs i gyd 'run peth – chi gyd yn rêcist . . . So chi'n lico hwntws, so' chi'n lico Saeson, so chi'n lico'r duon. Ma' 'da ti lot i ddysgu, Bleddyn, a bydd rhaid i ti ddysgu 'ed, os i ti'n moyn aros yng Nghaerdydd, ac os i ti'n moyn dod mas am beint 'da fi (t.68).

Diddorol hefyd yw'r disgrifiadau a geir o ardal y dociau yn *Bodio* ac yn *Dyddiadaur Dyn Dŵad*. Mae'n sicr fod ardal y dociau yn atyniad cyffrous i Gron a Dewi. Disgrifia Simon Brooks ardal y dociau yng Nghaerdydd fel 'un o gymunedau amlhiliol ac amlgrefyddol hynaf ynysoedd Prydain',⁷³ ac yn ardaloedd hyn y daw Gron a Dewi wyneb yn wyneb â lleiafrifoedd ethnig yn hytrach nag yng nghanol y ddinas. Wrth orwedd yn ei wely yn troi a throsi yn ei gwsg mae meddwl Dewi yn troi at glybiau ardal y dociau: y Casino, y North Star, y Charleston a'r Casablanca. Ceir cyfeiriaid at brif *genre* cerddoriaeth Tiger Bay yn y 1970au, *reggae*, ac at Geraint Jarman, y cerddor a'r bardd a gyflwynodd guriad ac ysbryd *reggae* i gerddoriaeth Gymraeg. Cysylltir y gerddoriaeth â charnifalau'r ardal sy'n 'berwi o frodorion Ynysoedd y Gorllewin' (t. 124), ac ymdoddi i'w plith y mae Dewi. Nid

---

⁷³ Simon Brooks, 'Tiger Bay a'r Diwylliant Cymraeg', Trafodion Anrhydeddus Gymdeithas y Cymmrodorion 2008 (Cyfrol 15, 2009), t. 198.

oes dim dwywaith fod Dewi yn ymfalchïo yn ei Gymreictod i lawr yn y dociau, ac fel y dywed Simon

Brooks, hwyrach

ei bod yn haws i iaith leiafrifol mewn dinas fwyafrifol ddi-Gymraeg ffynnu mewn ardaloedd lle mae amrywiaeth ddiwylliannol a mewnfudo yn nodwedd y gymdeithas gyfan, yn hytrach nag mewn maestrefi lle y mae un diwylliant cryf llywodraethol yn teyrnasu, a'r boblogaeth yn fwy sefydlog⁷⁴

Gwisgo eu 'crysau rygbi a siacedi tu chwithig allan' (t. 123) y mae'r Cymry Cymraeg fel arwydd o'u harwahanrwydd hwy o'u cymharu â diwylliant dominyddol y ddinas. Disgrifa Dewi y Gwyddelod, y Somaliaid, y Norwyaid, yr Arabiaid a'r Cymry yn cydfwynhau yng nghlybiau a thai bwyta ardal Bute, ac yn sicr dyma ardal egsotig yn ei olwg ef, lle gwelir amrywiaeth ethnig rhyfeddol yn cyd-fyw ac yn cydfwynhau. Ond nid mwynhau yn unig yno a wna Dewi. Gellir awgrymu fod ymwneud Dewi â'r ardal hon a'i cherddoriaeth a'i diwylliant yn rhan o'i wrthryfel yn erbyn y Gymru Ymneilltuol, wledig, draddodiadol y daeth i Gaerdydd i ddianc oddi wrthi, fel y soniais eisoes. Wrth fwynhau ei hun yn y clybiau hyn mae Dewi yn troi ei gefn ar y Fro Gymraeg a oedd yn ysu i gadw'r Gymraeg a'i diwylliant a'i thraddodiadau yn sail i'r gymdeithas. Sonnir am y 'Cymry o forwynion beichiog o gefn gwlad Ceredigion biwritanaidd...yn eu plith wrth ein bodd yn blasu hen bechodau'(tt. 122-23). Yn y ddinas, ac yn y dociau yn benodol, gall Dewi wrthryfela yn erbyn ei fagwraeth biwritanaidd Gristnogol a mwynhau y rhyddid a'r profiadau newydd y mae'r ddinas yn eu cynnig.

Mae Gron yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* hefyd yn ymlwybro i lawr i ardal y dociau ac i'r Casablanca yn benodol. Capel Cymraeg oedd y Casablanca cyn iddo gael ei drawsnewid yn glwb nos, ac wrth sylwi ar y D.J yn dawnsio yn y pwlpudd, pwysleisir maint y gagendor rhwng y diwylliant dinesig newydd y mae'r Cymry ifainc yn ei brofi yng Nghaerdydd a'u magwraeth Gristnogol draddodiadol. Ar wahân i arweinydd y bws, Gron yw'r 'unig foi gwyn' (t. 51) yn teithio tua'r dociau ac yn sydyn, dechreu deimlo'n rhyfedd, yn wir, 'fel tyswn i mewn byd arall' (t. 51). Anghyffredin iawn, ar y

---

⁷⁴ Ibid, t.204.

cyfan, yn y nofelau hyn, yw cyfarfod â chymeriad 'nad yw'n wyn y tu allan i'r dociau a strydoedd y Sblot, y clybiau nos a thai bwyta'r Indiaid a'r Tseineaid', fel y dywed Enid Jones.⁷⁵, ac awgryma ymateb Gron, yn sicr, fod cyfarfod â 'fodins du' (t.51) wrth deithio ar y bws yn ddigwyddiad anghyffredin iawn iddo. Dechreuodd yn ne Cymru, ac ym mhorthladdoedd Caerdydd o'r 1800au ymlaen, bobloedd o'r tu hwnt i Ynysoedd Prydain ymgartrefu, ac roedd Tre-biwt a Tiger Bay, felly, yn ardal amlieithog ac amlddiwylliannol enwog a byrlymus oherwydd i'r diwylliant Cymraeg a Saesneg fodoli ochr yn ochr â diwylliannau ethnig llai. Er bod Simon Brooks yn dangos yn glir fod y Gymraeg yn ffynnu mewn cymdeithas o'r math hwn a'r Cymry yn fodlon yn eu plith, mae'n amlwg nad yw Gron wedi arfer gweld a chymdeithasu gyda grwpiau ethnig lleiafrifol eraill y ddinas. Wrth sylwi mai dynion duon yw pawb yn y clwb dechreua Gron boeni beth fydd yn digwydd nesaf, ac er bod geiriau Marx Merthyr yn awgrymu fod gan y bechgyn agwedd gyfeillgar a goddefgar at ddiwylliannau eraill 'Clwb ardderchog aye!' medda Marx Merthyr. "Great big melting pot ife?" ' (t. 51) mae'n amlwg nad yw Gron yn gyfforddus yn eu plith ar ei ben ei hun: 'Dynion duon odd powb yno jest ac o'n i'n dechra teimlo reit wan wrth feddwl be fysa'n digwydd nesa pan glywish i lais cyfarwydd' (t. 51).

Mae agwedd y merched at Gron a'i Gymreictod yn ddiddorol o safbwynt perthynas amlddiwylliannedd a'r iaith Gymraeg. Ar ôl sylwi ar Dai Shop, Penniman a Marx Merthyr yn ymuno â Gron yn y clwb, meddai un ohonynt wrth y bechgyn gan gyfeirio at Gron: 'Whitey look lost, so we brings him in! Der now whitey you go talk double-dutch wit yore foreign friends!' (t.510) . Dangosir gan Simon Brooks sut y bu'r Cymry Cymraeg yn bresenoldeb amlwg yn yr ardal hon o'r ddinas o'r 1840au ymlaen a dangosir sut y bu'r 'iaith Gymraeg ar wahanol adegau yn hygryw iawn ar ei strydoedd'.⁷⁶ Dadleua fod y Cymry Cymraeg yn grŵp lleiafrifol canolog i fywyd amlethnig ac

---

⁷⁵ Jones, *Ffuglen Y(ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990*, t.224.

⁷⁶ Simon Brooks, 'Tiger Bay a'r Diwylliant Cymraeg', 199.

amlieithog yr ardal oherwydd fod ganddynt ymwybyddiaeth o beth mae'n ei olygu i fod yn lleiafrif ethnig. Er y gellir dadlau fod gan Gron ymwybyddiaeth o'r hyn ydyw i fod yn aelod o grŵp lleiafrifol yn y ddinas, nid oes unrhyw awygyrwm o berthynas glòs a chyfeillgar rhwng lleiafrifoedd ethnig y dociau a'r Cymry Cymraeg. 'Double-dutch' (t. 51) yw'r Gymraeg a 'foreign' (t.51) yw'r bechgyn. Saesneg yw iaith y merched duon ac mae defnydd y bechgyn o'r Gymraeg yn eu gwneud yn ddiethriaid yn eu gwlad eu hunain.

Yn *Bob yn y Ddinas* ac yn *Cyw Dôl* gwelir Bob a Bleddyn yn closio at genhedloedd eraill yn y ddinas. Ar ôl clywed geiriau chwyrn Gethin daw Bleddyn yn hoff iawn o'r dynion duon yn y dafarn a cheir digon o debygrwydd rhyngddo ef a dynion y Tavistock i Bleddyn eu disgrifio fel 'hen hogia iawn – petha digon tebyg i mi, ond doeddan nhw ddim yn medru siarad Cymraeg' (t. 32). Er gwaethaf ei ddisgrifiadau o blant ysgolion cynradd Caerdydd fel 'nigars bach' (t. 34) yn cerdded yn '[f]wncïaidd' (t. 34), mae'n amlwg fod Bob yn hoff iawn ohonynt: 'maen nhw mor annwyl' (t. 35). Mae athro hanes yn Ysgol Uwchradd Trelai yn *Bodio*, Owain Ioan, hefyd yn hoff o ddisgyblion du ei ysgol ac yn frwd dros sicrhau fod yr iaith Gymraeg yn iaith amlddiwylliannol. Gwrthwyneba benderfyniad Elizabeth Wainwright i beidio â dysgu Cymry croenddu'r ddinas sut i gynganeddu. Ymwrthod â hil a wna ef wrth ddysgu hanes Cymru i'r disgyblion gan honni fod 'gan y rhain yr un hawl hefyd i wybod am eu gwlad on'd oes – Cymry ydynt wedi' cyfan' (t. 85). Ar un olwg, gellir dadlau mai diystyru hanes a hunaniaeth ddiwylliannol y disgyblion hyn a wna Owain. Fel y dywed Enid Jones, Y syniad yw fod rhannu'r un diriogaeth, nid yn unig yn golygu rhannu'r un cof, ond hefyd yn galluogi'r mewnfudwyr rywsut i ôl-ddyddio'r cof hwnnw i gyfnod cyn eu dyfodiad i'w tiriogaeth newydd.⁷⁷

Anwybyddu eu hanes a'u diwylliant unigryw a wna'r athro hanes i raddau trwy chwilio am yr hyn sydd ganddynt yn gyffredin â'r Cymry. Awgryma ef fod cyfatebiaeth seinegol bosib rhwng y

---

⁷⁷ Jones, *Ffuglen Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chweddegau hyd at 1990*, t.224.

gynghanedd a rhyw batrwm seinegol a geir yn niwylliant llafar disbyblion a hanai o Ynysoedd India'r Gorllewin. Breuddwydia am weld 'cadeirio rhyw Simon o Sblot ryw ddiwrnd' (t.88). Croesawu unigolion o ddiwylliannau ethnig i'r diwylliant Cymraeg y mae Owain Ioan a chodi cwestiynau pwysig ynhyllch beth a olyga i fod yn Gymry. Iddo ef mae byw yng Nghymru yn gwneud rhywun yn Gymro, ond fel y dangoswyd eisoes mae'n amlwg o sgwrs Dewi ag Iestyn fod medru'r iaith Gymraeg yn ganolog yn ôl ei ddiffiniad ef, a gellir tybio felly nad Cymry yw'r bobl hyn yng ngolwg Dewi.

Wrth drafod perthynas cymeriadau nofelau dinesig cynnar â'r isddiwylliant rhaid crybwyll un nofel arall yn y bennod hon, sef *Bingo!*,⁷⁸ sy'n ailweithiad o ddyddiadurion yr awdur Franz Kafka o Weriniaeth Tsiec, gan William Owen Roberts a gyhoeddwyd yn 1985. Dinas Gymreig ddienw, amhersonol, niwtral sy'n gefndir iddi ac mae'r prif gymeriad dienw yn ymuno ag isddiwylliant y ddinas hon trwy'r modd mwyaf eithafol posib, llofruddiaeth. Er ei fod, yn debyg i brif gymeriadau y nofelau dinesig eraill, yn ymuno â'r diwylliant hwnnw, nid yw'n glir ai ffoi y mae ai peidio, ac os felly rhag beth yn union. Ni wyddom ddim am ei hanes nac am ei farn ar y bywyd dinesig; fel y dywed Enid Jones, 'Ni wyddys nemor ddim am ei wreiddiau ac eithrio tystoliaeth ei ieithwedd ei fod yn gyfarwydd â chapel ac â chefn gwlad.'⁷⁹ Gwyddom ryw ychydig am hanes ei dor-priodas ac am ei berthynas â'i gyfaill Mihangel a'i swydd fel actor ond prin iawn yw'r wybodaeth amdano ar y cyfan. Gwyddom, serch hynny, ei fod yn debyg i Bob a Dewi yn protestio yn erbyn y capel a'i draddodiadau Cymreig. Ar ddiwedd y nofel, ac yntau yn y ddalfa am lofruddio menyw ddiniwed, ceir bod yr *Inspector* yn ceisio cynnal sgwrs ag ef ynglŷn â bodolaeth Duw. 'Ydach chi'n credu yn Nuw? Ydach chi'n credu bod Duw yn bod', (t. 151) gofynna yntau iddo. Aros yn fud a wna'r prif gymeriad a gwrthod cydnabod bodolaeth Dduw. Ar adeg arall yn ystod yr holi gofynna eto iddo, 'Ydach chi'n

---

⁷⁸ William Owen Roberts, *Bingo!* (Gwasg Dwyfor, Penygroes, 1985).

⁷⁹ Jones, *Ffuglen (Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990)*, t.216.

cydnabod eich euogrwydd? Ydach chi'n derbyn eich cyfrifoldeb?' (t. 151). Ateba, mewn un gair, 'Na' (t. 151). Protestio yn erbyn 'yr uwchnaratif Cristnogol', chwedl Enid Jones,⁸⁰ y mae ef yn y fan hon. Nid yw'n cydnabod dysgeidaeth Gristnogol ynghylch edifeirwch a maddeuant. Fel yn achos y nofelau dinesig eraill a drafodir yn y bennod hon, pwysleisio amherthnasedd Duw a chrefydd i'r prif gymeriad a wna'r awdur. Yn debyg i brif gymeriadau eraill y nofelau sydd dan sylw yn y bennod hon, byw mewn byd o ddiota, cyffuriau a rhyw y mae ef. Diwylliant yr isfyd a ddarlunnir yn y nofel hon, byd sydd ymhell o barchusrwydd cymdeithas y Capel.

Prin iawn hefyd yw cysylltiad y prif gymeriad â bywyd Cymreig y ddinas. Sonnir yn *Dyddiadur Dyn Dŵad*, er enghraifft, am gwmniaeth ddifyr Cymry gwerinol tafarn y New Ely, ac er nad yw Gron ei hun yn ymuno â chymdeithasau Cymraeg eraill y ddinas, mae'n ymwybodol fod rhai o Gymry Cymraeg y ddinas yn aelod o ryw gôr neu'r Urdd neu gapel Cymraeg. Er nad yw Gron yn ymuno'n ffurfiol â chymdeithas, fel Martha Morris a'i ffrindiau sy'n ymuno â bron pob cymdeithas Gymraeg dan haul yn y ddinas 'er mwyn cadw Cymraeg yn fyw yn Gaerdydd' (t. 33), yn ôl Gron, mae'r ffaith ei fod yn mynd i'r dafarn yn rheolaidd er mwyn chwarae gêm o ddarts trwy gyfrwng y Gymraeg yn tystio i'r ffaith ei fod yn perthyn i gymdeithas Gymraeg yn y ddinas. Yn ogystal, yn y nofel hon ceir cyfeiriadau at leoliadau cyfarwydd yng Nghaerdydd, y clybiau a'r tafarndai er enghraifft, ac at sefydliadau Cymraeg megis Ysgol Rhydfelen a Phlaid Cymru ac mae'r rhain oll yn creu cysylltiad rhwng Gron a'r darllenwyr, boed yn ddarllenwyr o gymdeithas ddosbarth gweithiol neu'r dosbarth canol. Er hyn, ni cheir dim tebyg yn *Bingo!*. Yr unig gysylltiad a geir rhwng y darllenwyr a'r nofel yw'r iaith, a defnyddia William Owen Roberts y Gymraeg er mwyn cynnwys y genedl yn y byd hwn a'r ddinas y lleolir hi ynddi, sy'n ddieithr ac yn anghyfarwydd i'r Cymry. Ni cheir cyfeiriadau at leoliadau a sefydliadau adnabyddus, ond yn hytrach, defnyddir y Gymraeg yn

---

⁸⁰ Ibid , t.218.

wahanol i *Bob yn y Ddinas*, *Dyddiadur Dyn Dŵad* a *Cyw Dôl* lle ceir deialog trwy gyfrwng y Saesneg rhwng rhai o drigolion y ddinas ar adegau er mwyn creu dolen gyswllt rhwng digwyddiadau'r nofel a'r Cymry.

Derbyniad llugoer a gafodd *Bingo!* adeg ei chyhoeddi gan nifer o Gymry, ac er bod John Rowlands yn awyddus i'w gwobrwyo yn Eisteddfod Genedlaethol Llanbedr Pont Steffan a'r Fro yn 1984, ni rannai ei gyd-feiriniaid Harri Pritchard Jones a Hywel Teifi Edwards yr un farn ag ef.⁸¹ Gellir cynnig mai un rheswm am hyn oedd oherwydd, er y gallwn honni mai Caerdydd yw'r ddinas yn y cefndir, ei bod hi yn y bôn yn gwbl anleoladwy. Mae hi hefyd, yn debyg i'r nofelau dinesig eraill a drafodir yn y bennod hon, yn chwalu'r cyfyngiadau a osodwyd ar yr hyn y gellir ei ddweud a'i wneud drwy gyfrwng y Gymraeg. Gellid awgrymu, fel y dadleuwyd yn gynharach wrth drafod *Monica*, mai'r bywyd dinesig sy'n gefndir i'r nofel sy'n caniatáu i Wil Roberts chwalu'r cyfyngiadau hyn. Mae presenoldeb y ddinas yn allweddol, a gellir awgrymu na fyddai'r nofel mor llwyddiannus petai wedi ei lleoli yng nghefn gwlad Cymru. Mae'r diwylliant dinesig a'r modd y cynigia unigoliaeth i'r prif gymeriad a'i gallu cynhenid i gynnal yr isfyd dinesig ochr yn ochr â'r diwylliant dosbarth canol, ac yn wir, ei gallu i gynnal mwy nag un diwylliant, boed hynny yn ddiwylliant lleiafrifol neu fwyafrifol ochr yn ochr â'i gilydd, yn cyfranu at lwyddiant y nofel. Yn wir, dywed Vaughan Hughes wrth drafod *Dyddiadur Dyn Dŵad* fod lleoliad y nofel yn allweddol: 'Fedrid dim bod wedi'i bod ysgrifennu yn unman arall'.⁸² Mae presenoldeb y ddinas yn ganolog felly. Eto i gyd, y ddinas oedd un o'r rhesymau pam na dderbyniwyd y nofelau hyn adeg eu cyhoeddi. Fel y dywed Vaughan Hughes, 'Pe bai rhywun wedi cyhoeddi cyfrol gyntaf am gymeriadau ffraeth cefn gwlad mewn Cymraeg mor rhywiog a byrlymus â Chymraeg Goronwy Jones, 'rwy'n siŵr y cawsai'r gyfrol honno lawer iawn mwy o barch nag a gafodd *Dyddiadur Dyn Dŵad*'.⁸³ Wrth i'r fillitr sgwâr bentrefol ddechrau golli'i hapêl, ceir bod y nofelwyr hyn yn troi at y ddinas a'i diwylliant am ysbrydoliaeth. Ymdrin y mae *Bingo!* ac, yn wir,

---

⁸¹ John Rowlands, 'Gwobr Goffa Daniel Owen', *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Frenhinol Cymru Llanbedr Pont Steffan a'r Fro 1984* (Llandysul 1984), t. 93.

⁸² Hughes, 'Cymraeg y Pridd a'r Concridd', 16.

⁸³ Ibid.

y nofelau eraill a drafodir yn y bennod hon, felly, ag agweddu llai 'swyddogol' ar y bywyd Cymraeg. Eto i gyd, ymddengys nad oedd darllenwyr nofelau Cymraeg mor awyddus â'r nofelwyr i fynd i'r afael â'r bywyd dinesig. Ond, er na fu iddynt dderbyn croeso brwd adeg eu cyhoeddi, ni ellir honni mai methiannau llwyr oedd y nofelau. Mae'r ffaith eu bod yn rhoi her i ddarllenwyr, yn hytrach na'u cadarnhau yn eu hen rigolau cyfarwydd' yn arwydd o'u llwyddiant yn nhyb John Rowlands.⁸⁴

Diddorol yw nodi mai o ogledd a gorllewin Cymru y daw'r holl awduron a drafodwyd hyd yn hyn yn y bennod. Daw William Roberts o Fangor ond magwyd ef yng Ngarndolbenmaen, Eifionydd, Twm Miall o Drawsffynydd, Dafydd Huws o Lanberis, Siôn Eirian o'r Wyddgrug ac o Grymych yn Sir Benfro y daw Hefin Wyn. Nid portread o ddinas Caerdydd o'r tu mewn, fel petai, a geir ganddynt, ond portread o'r tu allan. Mae'n deg awgrymu mai adlewyrchu safbwynt yr awduron y mae'r prif gymeriadau i raddau. Ond portread o Gaerdydd o safbwynt un a anwyd ac a fagwyd yno a geir gan Bobi Jones yn ei stori fer 'Crio Chwerthin'.⁸⁵ Nid nofel ddinesig yw 'Crio Chwerthin' ond stori fer a chyhoeddwyd yn 1990, ond wedi ei lleoli yn ystod tridegau a phedwaregau'r ugeinfed ganrif y mae hi. Dyma bortread unigryw o ddinas Caerdydd gan awdur sy'n gyfarwydd â'i strydoedd â'i phobl, yn wir, un sy'n 'adnanod pob cornel' ohoni(t. 30). Yn wahanol i'r hyn a geir gan awduron eraill y bennod hon, ceir mynegiant o gariad Bobi Jones at ei gymuned. Y mae ef yn ymfalchïo ynddi ac yn cydnabod y dylanwad y mae hi wedi ei gael arno: 'hi efallai sy wedi f'adeiladu i' (t. 31). Mae'r modd y mae'n personoli Caerdydd a'r anwylder a geir yn ei ysgrifennu wrth siarad amdani yn arwydd o'r cariad diffuant sydd ganddo at ardal ei fagwraeth. Eto i gyd, ei chasáu hi hefyd y mae ef. Yn wir, gellid awgrymu mai ef, yn fwy nag unrhyw awdur arall y bennod hon, sy'n beirniadu dinas Caerdydd yn y modd mwyaf miniog a digywilydd. Ymosod ar ei wreiddiau a'i gynefin a wna ef oherwydd i'r ddinas golli ei Chymraeg a'i hunigoliaeth a'i hanes; 'dyw hi ddim yn ddinas lawn-dwf sy'n barod i

---

⁸⁴ John Rowlands, 'Nofelau Deng Mlynedd', *Ysgrifau ar y Nofel* (Caerdydd 1992), t.270.

⁸⁵ Bobi Jones, *Crio Chwerthin* (Dyfed, 1990).

arddel ei gwreiddiau'(t. 31). Nid yw ychwaith yn falch o'r 'wlad y mae hi'n brifddinas iddi' (t. 31), meddai ef, a phwysleisia yn y fan hon y gagendor a geir rhwng Caerdydd a'i diwylliant, a gweddill Cymru yn y cyfnod.

Yn y bôn, stori fer yw hon am ymgais Bobi Jones i ddod yn Gymro trwy feddiannu'r iaith Gymraeg. Er mwyn cyflawni ei nod, yn ei dyb ef, rhaid iddo allu 'breuddwydio bant-â-hi yn y Gymraeg' (t. 31) a rhaid iddo ei defnyddio hi a bodoli oddi fewn iddi yn hollol. Ni ellir osgoi'r awgrym mai beirniadu Caerdydd y mae ef oherwydd iddi fethu â'i fagu yn Gymro. Yn wahanol i ardaloedd yng nghefn gwlad Cymru, ni chlywir Cymraeg ar ei strydoedd ac ni chafodd Bobi Jones ei amgylchynu yn ddyddiol gan yr iaith o ganlyniad. Yn hytrach, rhaid iddo ymlafnio am dros dair blynedd i'w dysgu, a dyma, yn fy nhyb i, un o'r prif resymau dros ei atgasedd tuag at y ddinas.

Eto i gyd, y mae'n llwyddo i gyflawni ei fwriad, 'yr wyf wedi breuddwydio yn Gymraeg' (t. 33) meddai, a cheir bod ei agwedd at y ddinas yn meddal ychydig yn sgil hynny. 'Dinas garedig ac annwyl' (t. 33) ydyw yn awr, 'dinas ddiymadferth na chafodd gyfle seicolegol erioed i ymagor'. (t. 33). Gwelir enghraifft, unwaith eto, o'r modd y mae rhywun yn cael ei glymu mewn cariad ac edmygedd at ei gynefin ac enghraifft o awdur sy'n ymfalchïo yn ei wreiddiau dinesig. Er i Gwynn ap Gwilym honni (wrth gyfeirio at Alun Llywelyn-Williams hefyd), nad 'dinas Caerdydd ynddi'i hun a fagodd ynddynt y ddawn a'r awydd i lenyddu', ac nad 'rhan naturiol a hanfodol o'u bywyd' ⁸⁶ oedd Caerdydd, anodd yw osgoi'r ymdeimlad o falchder a fynegir ganddo yn y stori hon tuag at ardal ei fagwraeth, ac anodd hefyd yw anghytuno â barn Vaughan Hughes fod y ffaith fod Bobi Jones wedi ei eni yn Gymro di-Gymraeg yng Nghaerdydd yn 1929 yn gyfrifol am y 'ffresni a'r newydd-deb' a geir yn ei waith.⁸⁷

---

⁸⁶ Gwynn ap Gwilym, 'Cymraeg y Pridd a'r Concrit', t.261.

⁸⁷ Vaughan Hughes, 'Cymraeg y Pridd a'r Concrit', *Barn*, 205.

Mae'n wir fod elfen hunangofiannol y stori yn ei gosod ar wahân i weithiau eraill y bennod hon. Er hyn, mae'r ddelwedd a geir o Gaerdydd o safbwynt un a fagwyd yno yn allweddol wrth gloriannu rhan y ddinas mewn nofelau Cymraeg oherwydd i'r awdur hwn gynnig safbwynt gwahanol i'r hyn a geir gan awduron sy'n ysgrifennu o'r tu allan i'r ddinas. Nid yw Caerdydd yn ddinas anferth, egsoftig iddo ef, ond pwysleisia yn hytrach fywyd cyffredin bob dydd y ddinas. Dengys beth a olyga Caerdydd i'r rheiny sy'n gyfarwydd â hi. Er mai prin yw'r enghreifftiau o'r safbwynt hwn yn y cyfnod, dengys nad oedd diwylliant Caerdydd mor estron â hynny i bob Cymro.

Mae perthynas Bob, Dewi, Bleddyn a Goronwy â dinas Caerdydd, yn debyg i berthynas Bobi Jones â'r ddinas, yn un gymhleth. Heb amheuaeth, y mae'r bywyd dinesig yn gafael yn eu dychymyg ac yn eu denu yno. Eto i gyd, credaf fod eu hagwedd at y ddinas tra bônt yno yn adlewyrchu'r ffaith mai ymdrin â bywyd a phrofiadau hollol newydd yn y Gymraeg y mae'r awduron oherwydd nid yw'r cymeriadau, ac eithrio Goronwy Jones, yn ymgatrefu yno. Nid ydynt yn cofleidio'r ddinas yn hollol ond yn hytrach yn gafael yn dynn yn eu gwreiddiau a'u cynefin tra bônt yno. Gellid cynnig mai un rheswm dros hyn oedd oherwydd nad oedd Cymry darllengar y cyfnod yn barod i dderbyn a chroesawu nofelau a oedd yn wrthwyneb llwyr i'r hyn a geir gan nofelwyr Cymraeg eraill yr ugeinfed ganrif. Penderfynodd Saunders Lewis leoli ei nofel yn 1930 yng Nghaerdydd ac yn Abertawe, ond eto i gyd, penderfynodd gosbi ei brif gymeriad, a hynny, gellid awgrymu, er mwyn rhybuddio ei gynulleidfa am y bywyd a'r diwylliant dinesig yr oedd hi'n eu dilyn. Lleoli eu nofelau yng Nghaerdydd ac mewn dinas ddienw y mae'r nofelwyr sydd dan sylw yn y bennod hon, ond a ydynt yn rhybuddio'r gynulleidfa am beryglon y ddinas hefyd? Yn sicr, maent yn adlewyrchu'r tensiwn a geir rhwng diwylliant gwledig a diwylliant dinesig yn ystod y cyfnod, a chredaf fod agwedd y prif gymeriadau yn arwydd o ba mor newydd oedd hi mewn ffuglen Gymraeg i leoli nofel mewn dinas, ac yn tystio i'r ffaith mai cymryd cam at gofleidio'r bywyd dinesig yn llwyr y mae'r nofelau hyn yn

unig; nid ydynt yn mynd i'r afael â hi yn hollol oherwydd bod presenoldeb a ffordd o fyw y wlad mor amlwg ynddynt. Parhau i fod yn ddiwylliant estron, anghymreig, dieithr y mae bywyd y ddinas yn y nofelau dan sylw. Yn wir, dim ond Goronwy Jones sy'n goroesi ei antur ddinesig. Fel y pwysleisia Gwenllian Dafydd, ef yn unig sy'n llwyddo i beidio â '[ch]olli'i iechyd na'i bwyll, nid yw ei briodas yn chwalu, ni leddir ei gymeriad, ac ni wneir iddo ladd neb arall.'⁸⁸ Ef yn unig sy'n aros yn y ddinas ac yn parhau â'i antur ddinesig.

Ar ddechrau'r astudiaeth hon dywedwyd mai fy mwriad oedd ceisio dangos fod perthynas prif gymeriadau'r nofelau yn newid ac yn datblygu wrth i'r *genre* dinesig ddatblygu a magu hyder ac wrth astudio'r newid a welir ym mherthynas prif gymeriadau'r nofelau â'r ddinas a'u hagwedd tuag ati y gellir mesur datblygiad y *genre* a'i lle yn y canon. Ar ddiwedd y bennod gyntaf felly gellir dweud fod y ffaith y symudodd pawb (heblaw Gron) yn ôl gartref ar ôl iddynt dreulio cyfnod yn y ddinas a'r ffaith na fu croeso brwd, ar y cyfan, i'r nofelau hyn yn awgrymu nad oedd y nofel ddinesig wedi ennill ei plwyf a'i statws eto fel *genre* llwyddiannus yn y canon Cymraeg. Wrth symud at ddegawd nesaf yr astudiaeth ac wrth i Gaerdydd barhau i ddatblygu ac i ddenu mwyfwy o Gymru gellid disgwyl i boblogrwydd a statws y nofel ddinesig dyfu, ond tybed a fyddai perthynas cymeriadau'r nofelau dinesig â'r ddinas yn datblygu ac yn newid hefyd?

---

⁸⁸

Enid Jones, *Ffuglen Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990*, t.231.

Pennod 2

'Dw i'n licio'r holl bosibiliadau, y cyfuniadau di-ben-draw'

Nofelau 1990–1999

Wrth symud at nawdegau'r ugeinfed ganrif, a chyhoeddi ail nofel Dafydd Huws, *Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* yn 1990,⁸⁹ ffarwelir â bywyd dosbarth gweithiol yr ifainc yng Nghaerdydd ac adleolir yn Radyr yng nghanol 'pobol fawr gachu' (t. 43) y dosbarth canol. Wrth i Gron ffarwelio â brawdoliaeth a chwmnïaeth hogia'r New Ely am ei fywyd priodasol newydd yn 'Media City Gaerdydd', egyr pennod newydd yn natblygiad y *genre* ac yntau'n ymhél â sefyllfaoedd a themâu newydd yn y nofel ddinesig. Ond er i Dafydd Huws gyhoeddi ei ail nofel ddinesig ar ddechrau'r degawd, yn debyg i'r wythdegau, prin iawn yw'r nofelau Cymraeg a leolir yng Nghaerdydd yn ystod y nawdegau. Y prif destunau a gaiff sylw yn y bennod hon ochr yn ochr ag *Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* yw *Bod yn Rhydd* gan Harri Pritchard Jones⁹⁰ a *Dirgel Ddyn* gan Mihangel Morgan⁹¹. Yn sicr, ni ellir gosod y nofelau hyn yn yr un grŵp a'u cymharu mor rhwydd â'i gilydd ag y gellir wrth drafod nofelau'r saithdegau a'r wythdegau, a hynny yn bennaf oherwydd eu bod yn tynnu'r nofel ddinesig Gymraeg a'r darluniau o Gaerdydd i gyfeiriadau newydd. Eto i gyd, erys y ddinas yn gymeriad canolog yn y nofelau hyn ac erys rhai elfennau o'r *genre* yn ddigyfnewid. Rhoddir sylw yn y bennod hon i'r elfennau digyfnewid hynny yn ogystal â'r themâu a ddatblygir ac a gyflwynir yn y nofel ddinesig.

Yn sicr, mae gan bob cyfnod yn yr astudiaeth hon ei arwyddocâd yn natblygiad y nofel ddinesig. Yn y degawd hwn, er y ceir darluniau amrywiol o'r ddinas yng ngolau newidiadau cymdeithasol a chreadigrwydd yr awduron gwahanol, yr hyn a welir yn aml yw fod y meddylfryd sy'n darlunio'r ddinas fel diwylliant anghymreig ac estron yn dechrau diflannu a gwelir, yn hytrach,

---

⁸⁹ Goronwy Jones (Dafydd Huws), *Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* (Talybont, 1990).

⁹⁰ Harri Pritchard Jones *Bod yn Rhydd* (Llandysul, 1992).

⁹¹ Mihangel Morgan *Dirgel Ddyn* (Talybont, 1993).

fywyd yn y ddinas yn araf normaleiddio. Yn ystod y degawd hwn gwelir y nofel ddinesig yn camu i brif lwyfan y byd llenyddol ac yn derbyn mwy o sylw wrth i *Dirgel Ddyn*, er enghraifft, ennill y Fedal Ryddiaith yn 1993. Nid nofelau protestiadau'r ifainc yn unig yw'r nofel ddinesig bellach ac ni cheir ymdriniaeth â'r ddinas fel alltud o 'Gymreictod' traddodiadol i'r un graddau ag a gafwyd ynghynt. Yr hyn a geir yn hytrach yw'r nofel ddinesig Gymraeg yn graddol ennill ei lle fel un o brif *genres* y nofel Gymraeg.

Awgrymwyd yn y bennod gyntaf fod y ddinas yn ddiwylliant estron ac egsotig i brif ffigurau ffuglen ddinesig Gymraeg diwedd y saithdegau a'r wythdegau (ac eithrio Bobi Jones). Yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, serch hynny, nid y ddinas yn ei hanfod sy'n estron i Gron bellach, ond y sioc ddiwylliannol a wyneba'r tro hwn yw ceisio ymdopi â'i fywyd newydd yn byw ochr yn ochr â selébs y byd Cymraeg. Yn ôl doctor Gron, y sioc ddiwylliannol sy'n gyfrifol am broblemau ei 'goes ganol': 'Wy'n gredinol taw beth sda ni man hyn yw enghraifft glasurol o sioc ddiwylliannol' (t. 82). Cynigiais hefyd yn y bennod gyntaf fod agwedd y prif gymeriadau at Gaerdydd a'r bywyd a'r diwylliant dinesig yn debyg i'r agwedd a'r meddylfryd a gafwyd ynghynt mewn nofelau Cymraeg 'gwledig'. Er i'r ddinas ennill ei lle fel cefnlen i ddyrnaid o nofelau Cymraeg ar ddiwedd y saithdegau, ni welir y rhagfarn yn erbyn y bywyd dinesig a'r atyniad at y wlad a geir yn draddodiadol ac yn hanesyddol yn y canon llenyddol Cymraeg yn idlio'u lle i'r ddinas. Er i'r diwylliant dinesig ennill cefnogwyr yn ystod y saithdegau a'r wythdegau, ni welir y *genre* yn llwyddo i'w sefydlu ei hun fel un flaenllaw a difrifol y gellir ei hastudio a'i gwerthfawrogi heb deimlo gorfodaeth o'i chymharu â'r diwylliant 'gwledig', ac nid oedd pawb yn ei chroesawu a'i chanmol. Fel y dywedwyd eisoes, ac eithrio Goronwy Jones (ac yn achos *Bingo!* hefyd), methiant fu arbrawf dinesig pob un o brif gymeriadau nofelau'r bennod gyntaf a throi yn ôl i'w cynefin a wna pob un ohonynt. Ond, wrth i Gron ymgartrefu yng Nghaerdydd ac araf ddechrau mwynhau ei waith ysgrifennu yno, gwelir presenoldeb y wlad a hiraeth Gron amdani i raddau yn araf golli gafaél arno. Fel yr awgrymir gan Gwenllïan Dafydd: 'Mae ei brysurdeb bellach yn dechrau cuddio unrhyw ansicrwydd o'i hunaniaeth, ac yntau'n dechrau setlo

i mewn i'r bywyd dosbarth canol'.⁹² Er ei fod yn bwysig cofio mai tref Caernarfon yw cynefin Gron, dyma nofel ddinesig, a rydd lai o ofod i gymharu nodweddion cymdeithas 'ddinesig' â nodweddion cymdeithas 'wledig' nag unrhyw brif nofelau arall a drafodwyd hyd yn hyn.

Wrth drafod y nofelau a gaiff sylw ym mhennod gyntaf yr astudiaeth hon, cyfeiria John Rowlands at y ffaith iddo ddisgwyl i nifer o ddarlennwyr nofelau Cymraeg 'ysgwyd eu pennau'n ddiobaith a mwngial y gair *decadent* wrth glywed crybwyll *Dyddiadur Dyn Dŵad* a *Bob yn y Ddinas* mewn trafodaeth ddifrifol ar lenyddiaeth y degawd diwethaf'.⁹³ Â ymlaen i dybio y byddai pobl yn honni mai '[g]wrthryfel llencynnaidd'⁹⁴ yn unig oedd y gweithiau, yn wir, llenyddiaeth y gellir ei hanwybyddu a'i dibrisio am mai rhan o brotest yr ifainc yn erbyn y traddodiad ydoedd. Darlunnir isfyd a dosbarth gweithiol y ddinas am na fu cydnabyddiaeth iddynt mewn nofelau Cymraeg tan hynny. Ond, fel y nodwyd eisoes, lleolir ail nofel y Dyn Dŵad yng nghanol moethusrwydd a chyfoeth y dosbarth canol; yn wir, ymdebyga'r nofel hon, o ran y dosbarth cymdeithasol a ddarlunnir ynddi, i nofelau Jane Edwards yn hytrach na nofelau dinesig yr wythdegau. Er bod gan Gron ddigon i'w ddweud am barchusrwydd y dosbarth canol Cymraeg yn y nofel gyntaf, erbyn *Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* fe'i caiff ei hun yn byw yng nghanol yr union barchusrwydd a feirniadodd ef mor hallt yn *Dyddiadur Dyn Dŵad*. Ond er bod ei amgylchiadau, ei swydd, a'i ffrindiau wedi newid erbyn yr ail nofel, yr un dychan, yr un feirniadaeth dafod-yn-y-foch a'r un hiwmor a geir ganddo. Cynrychioli cyfnod gwahanol ac arwyddocaol yng nghyd-destun safle'r ddinas yn nofelau Cymraeg yr ugeinfed ganrif y mae'r nofel hon felly, oherwydd wrth i Gron addasu i'w fywyd 'parchus' a 'chyfforddus' newydd, rhoddir cyfle iddo sylwebu ar ddatblygiad y dosbarth canol Cymraeg yng Nghaerdydd yn fanylach nag a wnaed erioed o'r blaen mewn unrhyw nofel ddinesig Gymraeg. Eto i gyd, rhaid nodi y golyga cefndir a magwraeth Gron mai sylwebaeth ar fywyd dinesig y Cymry Cymraeg yng Nghaerdydd o'r tu allan a geir o hyd. Er nad yw'n hiraethu am ei fywyd yng

---

⁹² Gwenllïan Dafydd, 'Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'di Adrodd Stori Wir: Nofelau Dafydd Huws', yn John Rowlands (gol.) *Y Ser yn eu Graddau, Golwg ar Ffurfafen Y Nofel Gymraeg Ddiweddar* (Caerdydd 2000) t.93.

⁹³ John Rowlands, *Ysgrifau ar y Nofel* (Caerdydd 1992), t.271.

⁹⁴ loc.cit

Nghaernarfon hanner cymaint yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* nac ychwaith yn ei gymharu i'r un graddau, oherwydd nad dyn a anwyd ac a fagwyd yn y ddinas yw Gron, parhau, er yn wir i raddau llai amlwg nag o'r blaen, y mae'r feirniadaeth a'r meddylfryd nad diwylliant a ffordd o fyw cynhenid Gymreig yw bywyd yn y ddinas.

Ond cyn ymelaethu ymhellach ar ail nofel Dafydd Huws rhaid cyfeirio at *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw*⁹⁵ gan Owain Meredith a gyhoeddwyd yn 1997. Dyddiadur blwyddyn ym mywyd yr awdur a geir ganddo sy'n cynnwys hanesion am ei ymweliadau ag Aberystwyth ac ag Ynys Enlli, a'i gyfnod yn byw ac yn gweithio fel archifydd ffilm yn y brifddinas. Ganwyd Owain Meredith yng Nghaerdydd cyn symud gyda'i deulu yn fachgen ifanc i Lanuwchllyn, ac erbyn 1995, y flwyddyn y gosodir y nofel ynddi, mae ef wedi dychwelyd yn ddauddeg-rhywbeth mlwydd oed i fwynhau bywyd yn y ddinas. Rhoddir sylw i'r nofel hon yma oherwydd mai bachgen y dosbarth canol yw Owain, yn ôl ei ddisgrifiad ef ohono'i hun. Er hyn, wrth ddarllen am ei nosweithiau gwyllt yng Nghlwb Ifor Bach ymysg y 'cannoedd o freichiau a choesau yn dawnsio ac yn llawenhau' (t. 11), ceir yr argraff fod bywyd dosbarth canol Gron, sydd bellach yn cynnwys cymdeithasu yn 'barchus' mewn twmpathau dawns, ymhell o ffordd o fyw Owain. Ar un olwg, adleisio'r nofelau dinesig cynnar y mae *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw* wrth i Owain adrodd hanes ei anturiaethau yn yr Halfway, Rummers, y Green Parrot a llu o dafarndai eraill a'i ymwneud ag amryw o ferched gwahanol yn sgil diwedd ei berthynas ag Angharad. Yn ogystal gwelir yr un awgrym cynnil am y diffyg cymdogaeth a brawdoliaeth a geir yng Nghaerdydd:

Mi ddreifies i rownd a rownd yn y niwl heibio cannoedd o dai yn meddwl am y bobl oedd ynddyn nhw, am eu bywydau nhw, am eu bywydau cyfoethog a lliwgar nhw sy'n mynd a dod fel car yn y niwl, ac sydd byth yn cael eu cofnodi – yr holl bobl yma fydda i byth yn eu cyfarfod nac yn eu hadnabod (t.133).

Er y cyfatebiaethau, mae'n bur annhebyg y byddai Bleddyn, Gron a Bob yn mynd i'r banc i drafod eu pensiwn nac ychwaith yn trafod ffilm Barton Fink ym mar y Chapter fel y gwna Owain. Ceisio ei osod ei hun ar wahân i aelodau'r dosbarth gweithiol a wna Owain ar sawl achlysur. Y gwahaniaethau

---

⁹⁵ Owen Meredith, *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw* (Talybont, 1997).

cymdeithasol rhyngddo ef a Lynda sy'n cael y bai am eu dêd cyntaf aflwyddiannus: 'Roedd hi'n dod o gefndir hollol wahanol i mi, cefndir dosbarth gweithiol di-Gymraeg Caerdydd, a doedd gen i ddim syniad be i'w ddeud wrthi' (t. 68), a cheir argraff mewn man arall yn y nofel, wrth graffu ar ei ddisgrifiad o'r Taff Embankment lle mae Gwil a Catia yn byw, mai mewn ardal gysurus o Gaerdydd y preswylia ef, ardal sy'n wrthwyneb llwyr i'r Taff Embankment: 'Maen nhw'n byw mewn ardal dlawd o Gaerdydd, ar yr un stryd â rhai o'r puteiniaid, ac ar draws yr afon roedd 'ne hen ffatri fawr rydlyd, erchyll yr olwg' (t. 18). Yn wahanol i Gron, ymfalchïa Owain yn ei statws cymdeithasol ac ni cheir beirniadaeth ar arferion a ffordd o fyw y dosbarth hwnnw ganddo. Cynnig antur a chyffro i fachgen ifanc dosbarth canol y mae Caerdydd yn y nofel hon, ac yn wahanol i Gron, mae ei fywyd dosbarth canol yn hollol naturiol iddo ac nid yw'n achosi cyfyng-cyngor iddo.

Sonnir yn y bennod gyntaf fod *Dyddiadur Dyn Dŵad* yn wahanol i'r nofelau dinesig eraill a drafodwyd oherwydd y modd y defnyddia Dafydd Huws hiwmor i gyfleu diflastod ac unigrwydd Gron yn y ddinas. Ceir yr un hiwmor yn yr ail nofel, ond yr hyn sy'n gwahaniaethu'r nofel gyntaf oddi wrth yr ail 'yw'r dyfnder teimlad a'r dwyster a geir o dan wyneb yr hiwmor', chwedl Gwenllïan Dafydd.⁹⁶ Ar un olwg canolbwyntio ar broblemau personol, mewnol a theimladau dwys Gron y mae Dafydd Huws yn yr ail nofel, ond parhau y mae presenoldeb Caerdydd yn gefndir i'r naratif. Nodwyd eisoes mai yn ystod y degawd hwn y ceir darlun o fywyd yn y ddinas yn normaleiddio, ac yn sicr fe ddarlunnir hyn yn y nofel hon. Er bod ymgartrefu yn Radyr yn brofiad brawychus i Gron, ac yn brofiad sy'n arwain at ei argyfwng mewnol, ac er bod Gron yn parhau i wneud hwyl am ben Caerdydd, amlygir ymdeimlad cryf yn y nofel hon fod bywyd dinesig i nifer o Gymry Cymraeg o'i amgylch yn normaleiddio. Nid yw'r bywyd dinesig yn ddiwylliant hollol newydd ac estron bellach i nifer o Gymry, ond yn hytrach mae'r ddinas yn gartref i nifer sy'n penderfynu symud i fyw yno. Siân Aranrhod, gwraig Gron, yw'r unig gymeriad ymhlith holl gymeriadau Cymry Cymraeg *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw* sydd â'i gwreiddiau yn y ddinas, 'O'n i'n ama cyn dŵad yma na twll o'dd

---

⁹⁶ Dafydd, 'Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'di Adrodd Stori Wir: Nofelau Dafydd Huws' t.93.

o, ond fan hyn gafodd Siân ei magu a ma hi'n meddwl bo fo'n grêt' (t.43).

Un o amcanion Gron wrth gychwyn cofnodi hanes ei anturiaethau yng Nghaerdydd ym mhapur bro *Y Dinesydd* yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* oedd beirniadu hawl y dosbarth canol Cymraeg i ddiffinio Cymreictod. Cysylltir yr Urdd a'r Capel a digwyddiadau Cymreig eraill y ddinas â Chymreictod 'annaturiol' a 'chul' y dosbarth canol. Yn yr ail nofel, er bod Gron i bob pwrpas yn ymuno â'r dosbarth canol pan fo S4C yn prynu'r *Dyn Dŵad* daw Gron yn gyfryngi go-iawn yn ôl Stan (t. 165), mae ei feirniadaeth a'i ddychan ar y dosbarth hwnnw yn parhau. Er imi ddadlau mai lleihau y mae ei hiraeth am ei gynefin, mae Gron yn parhau i hiraethu am Gymreictod 'naturiol', gwerinol ei fagwraeth a'i ffrindiau, a'i gymharu â bywyd Cymreig y ddinas, ei chorau, ei heisteddfodau, ei chanu gwerin a'i thwmpathau dawns, a wna; 'Trwbwl efo downsio gwerin ydi bo fo uffar o ddim byd i neud efo'r werin. Union fatha gweddill y malu cachu Cymraeg ffor' hyn' (t. 81). Yng Nghaernarfon doedd dim angen i chi 'smalio bod yn glên efo powb jest am bo nhw'n siarad yr un iaith â chi' (t. 84) ac ysa Gron am Gymreictod anhunanymwbyddol ei gynefin. Wrth wynebu bywyd Cymreig y ddinas, sy'n wrthwyneb i fywyd Cymreig Caernarfon, ni all Gron beidio â'u cymharu. Yn yr un modd y tanseiliodd Dewi yn *Bodio* Gymreictod ysgol ac athrawon Llanelai yn y bennod gyntaf, mae Gron yn awgrymu bod Cymreictod y ddinas yn Gymreictod 'ffals', yn groes i Gymreictod naturiol ei gynefin. Yn wahanol i athrawon ysgol Llanelai, serch hynny, mae'r rheiny y mae Gron yn eu beirniadu yn medru'r Gymraeg ac yn frwd dros y 'Pethe'. Daw'n amlwg fod Siân, gwraig Gron, yn ymhyfrydu ym mywyd Cymraeg y ddinas. Hi a'i chyfaill Luned yw 'Ayatollah Khomeinis Y Petha ffor' hyn!' (t. 82), chwedl Gron. Ond nid yw'r hyn a ystyrir yn unigryw i'r Cymry, ym marn Siân, o unrhyw ddiddordeb i Gron: 'Barddoniaeth, cerdd dant, canu penillion, downsio gwerin, core steddfode...Ti'n gwbod y math o beth'. 'Yndw,' me fi, 'a fedra i ddim diodda dim un wan jac ohonyn nhw!' (t. 82). Sonnir yn y bennod gyntaf fod Gron yn ingol ymwybodol o'r gagendor rhyngddo ef a thrigolion y ddinas, ac er iddo glosio yn gorfforol at Gymry Cymraeg dosbarth canol y ddinas erbyn y nofel hon, parhau o hyd y mae'r gagendor rhyngddo ef a Chymry'r ddinas. Yn wahanol i Ben-a-Lun, ffrindiau Siân, mae Gron yn awyddus i ddal yn dynn yn ei hunaniaeth, ac er bod ei hiraeth am Gaernarfon yn llai amlwg erbyn yr

ail nofel, nid yw'n diflannu'n llwyr. Fel Gron, nid trigolion Caerdydd yw Ben-a-Lun, ac mae'r modd y maent yn cofleidio bywyd dosbarth canol y ddinas gan anwybyddu eu magwraeth a'u gwreiddiau yn mynd dan groen Gron: 'Pobol sy wedi denig o'r ogla tail, wedi landio ar eu traed ac yn methu coelio'r peth rwsut. 'Fedran nhw ddim madda brolio a dangos eu hunan bo nhw'n troi yn y cylchoedd iawn' (t. 79). Nid yw'r shifft o'r dosbarth gweithiol i'r dosbarth canol mor rhwydd i Gron ag ydyw i Ben-a-Lun; ysa am gael bod yng nghwmni cyfforddus yr hogia, ac am fod yn ef ei hun heb orfod ceisio smalio bod yn rhywun a rhywbeth arall o hyd. Ond ar ôl iddo ddod o hyd i'r hogia yn ystod aduniad lled-ddamweiniol yn yr Halfway un noson, sylweddola fod ei ffrindiau wedi newid hefyd; mae Marx Merthyr bellach yn ddarlithydd ac mae Dai Shop yn brifathro yn sir Drefaldwyn. Er mawr syndod i Gron, nid merched a chardiau a gamblo yw'r pynciau a drafodir bellach ond yn hytrach brisiau tai, 'cyfloga athrawon, chwadad darlithwyr, pris ticad eroplên i New York ag yn-dôl' (t. 164). Nid yw Gron yn gallu dygymod â'r sefyllfa newydd ac er ei fod yn 'First-time buyer mewn tŷ gwerth can mil' (t.164) ac yn byw 'deep in the Arms of Radyr!' (t. 164), ceisia argyhoeddi'r hogia, ac ef ei hun mewn gwirionedd, nad yw wedi newid dim. 'Co dre ydw i', medda fi, 'a dyna fydda i byth!' (t. 164).

Yn ôl John Rowlands, yr hyn a geir yn *Un Peth 'di Priodi, Peth Arall 'di Byw* yw 'syndrom y gwrthryfelwr ifanc yn newid ochr a dod yn un o'r sefydliad'.⁹⁷ Â ymlaen i ddadlau fod y ffenomen hon i'w gweld ar draws y byd yn ystod y cyfnod hwn wrth i hipis y chwedegau dyfu i fyny a throï'n ganol oed ac wrth i'r Blaid Lafur symud ychydig i'r dde o'r hen Blaid Doriaidd. Dadleua hefyd fod y ffenomen hon yn 'bownd o fod yn rhan o hanes diwylliannol y Gymru Gymraeg...yn arbennig blynnyddoedd iypiaidd S4C'.⁹⁸ Nid oes dim dwywaith mai ochr arall i fywyd y ddinas a ddarlunnir bellach gan Dafydd Huws a gwelir shifft o fyd yr isddiwylliant a'r dosbarth gweithiol i fyd yr elît a'r dosbarth canol. Ond er bod amgylchiadau cymdeithasol Gron wedi newid ac er i hyn roi cyfle i'r awdur ymdrin â ffordd o fyw wahanol yn ei waith, yr un yw Gron yn y bôn, ac o ganlyniad y mae'n

---

⁹⁷ John Rowlands, 'Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw', yn: *Llais Llyfrau*, gol. John Rhys (Gaeaf 1990), t. 11

⁹⁸ loc.cit.

dal i deimlo fel pe na bai'n perthyn yn unman yn y ddinas a'i fod yn colli gafael ar ei hunaniaeth yno: 'Bob dydd ma 'na dipyn bach chwanag ohona fi'n diflannu' (t. 175). Sylwebu ar y newidiadau sy'n digwydd o'i amgylch o'r tu allan a wna Gron, gan gyflwyno darlun lliwgar o fywyd y dosbarth canol dinesig i fyd y nofel Gymraeg.

Yn sicr, gellir awgrymu mai dychanu ffordd o fyw y dosbarth hwnnw y mae Gron yn y nofel. Fel y dywed Simon Brooks, byrdwn y nofel yn y bôn yw 'rhagrith y Cymry Cymraeg diwylliedig ym Mhatagonia newydd maestrefi Caerdydd'.⁹⁹ Awgrymir, fel a wnaed ynghynt yn *Dyddiadur Dyn Dŵad*, fod ffordd o fyw y dosbarth canol yn rhagrithiol, yn dwyllodrus ac yn hunanol. Tanseilio cymdeithas y dosbarth canol a wna ef wrth awgrymu na cheir gwir gymdeithas a chyfeillion yn 'Media City Caerdydd' fel a geir ymhlith yr hogia. Wrth geisio egluro wrth Siân beth sydd mor arbennig am yr hogia, dywed Gron, 'Hogia ydi pobol 'dach chi'n medru gneud efo nhw. Pobol sy ddim yn newid, ddim yn llancio, ddim yn trio rhoid eu hunan yn rwbath nad ydyn nhw ddim' (t. 55), ac awgrymir yn gynnwl mai'r hyn yw'r hogia, yn syml, yw'r gwrthwyneb i'r dosbarth canol. Eto i gyd, diddorol yw nodi geiriau'r awdur mewn cyfweiliad yn *Golwg* ychydig cyn i'r ail nofel gael ei chyhoeddi. Dywed ef wrth drafod y nofel, 'Mewn ffordd, dychan ar y dosbarth canol chwithig ydi o...Ond mae hefyd yn dychanu'r dosbarth gweithiol sy'n gyndyn i gymryd rhan er bod llawer o'r gwaith er eu lles nhw'.¹⁰⁰

Mae gan Gron, yn wahanol i'r hogia eraill, ofn symud ymlaen a dygymod â'r sefyllfa newydd. Er ei fod yn canmol yr hogia a'i fywyd cyn priodi Siân uwchlaw ei fywyd a'i gyfeillion newydd yn Radyr, cyflwynir yn gynnwl wybodaeth sy'n bwrw amheuon ar natur 'arbennig' a 'chywir' y darlun a bortreadir gan Gron o'r hogia. Er bod Fferat Bach yn driw i'w ffrindiau, mae e'n 'hen gont' (t. 63) i'w wraig ac mae Cooks yn 'jyncei' (t. 174). Yn wir, mae'r ffaith fod Twm Talsarn, yr heddwes cudd, yn llwyddo i ymgartrefu ymysg yr hogia yn tanseilio diffiniad rhamantus Gron fod yr hogia yn 'bobl sy ddim yn newid' (t. 55) ac yn trio smalio bod yn rhywun nad ydyn nhw. Ond er gwaethaf ymgais Gron

---

⁹⁹ Simon Brooks, 'Ple'r Pla a throednodiadau eraill' *Taliesin*, 85 (Gwanwyn 1994), 50.

¹⁰⁰ Dafydd Huws, 'Dyn Dŵad Ac Athro'n Mynd' *Golwg* 14 Medi 1989), 20

i aros yn driw i'w gefndir a'i hunaniaeth, cyfaddefa wrth Siân ei fod wedi 'newid cymaint dwi'n dechra colli nabod ar yn hun!' (t. 56). Er gwaethaf ymosodiadau Gron ar y dosbarth canol, ac er gwaethaf ei ddychan a'i feirniadaeth arnynt, gwelir Gron yn araf gael ei '[I]lyncu gan yr union fath o fywyd y bu'n protestio yn ei erbyn', chwedl Enid Jones.¹⁰¹

Nofel ddinesig arall sy'n cynnwys sylwebaeth gymdeithasol ar y rhwyg rhwng y dosbarth canol a'r dosbarth gweithiol a'r isddiwylliant yng Nghaerdydd yw *Bod yn Rhydd* gan Harri Pritchard Jones. Cyhoeddwyd y nofel hon yn 1992 ond fe'i gosodwyd yn niwedd y chwedegau. Er hyn, yr wyf am ei thrafod hi yn y bennod hon ymhlith nofelau dinesig y nawdegau. Er mai 1968 yw'r flwyddyn y gosodwyd y nofel ynddi, ar wahân i ambell gyfeiriad at y Beatles a'r canpunt a ystyrir yn ffortiwn gan wraig Stuart, gellid ei lleoli yn hawdd yn nawdegau'r ugeinfed ganrif. Ffaith ddadlennol yw hon yn nhyb Ken Owen yn ei adolygiad ar y nofel oherwydd dengys 'nad oes fawr ddim, mewn gwirionedd, wedi newid, chwarter canrif yn ddiweddarach. Erys yr un rhaniadau cymdeithasol yng Nghaerdydd, yr un gwahaniaethu, tlodi, diweithdra ac anghyfiawnder.¹⁰²

Nofel ydyw sy'n ymestyn thema amlddiwylliannedd yn y nofel Gymraeg ddinesig i gyfeiriadau newydd gan adeiladu ar y sylfaen a osodwyd gan nofelwyr y bennod gyntaf. Cynnig cipolwg inni ar fywyd y dyn du a grwpiau lleiafrifol eraill yng Nghaerdydd a wnânt hwy, ond nofel yw *Bod yn Rhydd* sy'n ymdrin yn fanwl â hanes Stuart Williams, dyn du o Sgwâr Loudoun a'i dad yn hanu o'r Caribî a'i fam o Gymru sydd yn y carchar yn sgil gweithred a gyflawnodd yn enw'r Grym Du yn 1968. Dyma nofel Gymraeg o safbwynt diwylliant lleiafrifol ethnig yng Nghymru, ac yn wahanol i'r hyn a geir yn y nofelau a drafodwyd yn y bennod gyntaf, nid disgrifiad o gymuned a diwylliant unigryw Tiger Bay o safbwynt dynion dŵad i Gaerdydd o ogledd a gorllewin Cymru a geir, ond yn hytrach, golwg ar ardal y dociau gan un a fagwyd yno ac sydd yn dal i fyw yno. Ymdriniaeth ag ardal y dociau o'r tu fewn a chipolwg ar Gymru o'r tu allan a geir yma. O gymharu â

---

¹⁰¹ Jones, *Ffuglen, Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990* t. 225

¹⁰² Ken Owen, 'Bywyd Dan Bont Bute', *Barn* (Mawrth 1993), t. 39.

nofelau'r bennod gyntaf sy'n cyfeirio at gymeriadau a ddaw o ddiwylliannau ethnig a lleiafrifol wrth wibio heibio yn unig, yr hyn a geir gan Harri Pritchard Jones yw ymgais i gloriannu a chofnodi'r hyn a olyga bod yn Gymro croenddu ar ddiwedd y chwedegau yng Nghaerdydd. Nofel am rwystredigaeth ac anfodlonrwydd Stuart yw *Bod yn Rhydd* ar un olwg, a deillia'r rhwystredigaeth o anallu'r gymdeithas i'w dderbyn er gwaethaf lliw ei groen: 'perthyn, neu fethu perthyn, yw un o brif themâu'r nofel', chwedl Ken Owen.¹⁰³ Datgelir rhagfarnau'r gymdeithas yn ei erbyn wrth iddo gael ei wrthod ar gwrs ymarfer dysgu ac wrth iddo ddioddef ymosodiadau corfforol a geiriol ei gyd-garcharorion yn ystod ei gyfnod yng ngharchar 'Fort Knox'. Rhoddir sylw felly i gydraddoldeb hil a diwylliant croenddu yn y cyd-destun Cymreig yn *Bod yn Rhydd* wrth iddi ddod yn amlwg i Stuart, ac i'r darllenydd, mai hiliaeth a rhagfarn swyddogion y Coleg yn ei erbyn ar sail lliw ei groen yw'r unig reswm dros eu penderfyniad i wrthod lle iddo: 'Fe wyddwn i nad oedd gobaith; 'na ddwl oedd gwneud y cais. Dim mwy o siawns na thwlpyn o iâ ar draeth Barbados' (t. 37).

Awgrymir yn y bennod gyntaf fod ardal y dociau yn atyniad cyffrous i Gron yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* ac i Dewi yn *Bodio*, a hynny yn bennaf oherwydd mai yn yr ardal hon o'r ddinas y daw'r cymeriadau wyneb yn wyneb â lleiafrifoedd ethnig yn hytrach nag yng nghanol y ddinas. Sonnir hefyd mai digwyddiad anghyffredin iawn yw cwrdd â chymeriad nad yw'n wyn y tu allan i ardal y dociau. Nid yw'n syndod felly mai nofel wedi'i lleoli yn un o ardaloedd mwyaf difreintiedig a thlawd Caerdydd yw *Bod yn Rhydd*, a phrin y ceir cyfeiriad at ardaloedd eraill Caerdydd ynddi. Yn wahanol i ail nofel Dafydd Huws sydd wedi ei lleoli yng nghanol dosbarth canol Cymraeg y ddinas, ymdrin â bywyd y dosbarth gweithiol y mae Harri Pritchard Jones. Er mai isddiwylliant y ddinas a gaiff sylw yn *Bod yn Rhydd*, yn debyg i nofelau'r bennod gyntaf ni cheir nofel Gymraeg arall, cyn cyhoeddi'r nofel hon, sy'n ymdrin yn fanwl ag ardal y dociau yng Nghaerdydd. Fel y dywed Ken Owen, 'Er inni gael nofelau Cymraeg eraill a fu'n ymdrin â charchar a chaethiwed, ni chofiaf ddarllen yr un nofel Gymraeg arall sy'n sôn am yr ardal hon o Gaerdydd na'i chymeriadau unigryw.'¹⁰⁴

---

¹⁰³ loc.cit.

¹⁰⁴ loc.cit.

Er mai prin yw'r cyfeiriadau at fywyd y tu allan i ardal y dociau, pwysleisir rhaniadau cymdeithasol y ddinas trwy gyfeirio at foethusrwydd ardal Cyncoed o gymharu â thlodi a chaledi teulu Stuart yn y dociau. Yn debyg i Gron, beirniada Stuart y modd y mae'r dosbarth canol yn anwybyddu'r dosbarth gweithiol a heria'r modd y ceisiant lywodraethu a theyrnasu yn y ddinas. Rhoi'r bai ar y dosbarth canol a wna Stuart am iddo gael ei wrthod ar gwrs ymarfer dysgu ar sail lliw ei groen er mai ef oedd 'disgybl gore Mount Stuart erio'd' (t. 38). Yn yr un modd ag y mae Gron yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* yn penderfynu cofnodi hanes ei anturiaethau yn y ddinas yn *Y Dinesydd* er mwyn herio hawl y dosbarth canol i ddiffinio Cymreictod ac i herio eu hawl i ddiffinio beth a olyga i fod yn Gymry yn y ddinas, ceir awgrym bod Stuart yn ceisio siglo'r dosbarth canol o'u bywyd cysurus a chyfforddus un noson pan ddaw ar gefn ei feic modur i 'whilo am dai'r crach yng Nghyncoed a refio'r modur yn ddiostur wrth fynd heibio eu tai moethus nhw, i ddihuno'r jïawled segur o'u cyntune llesg a'u mursendod' (t. 38). Er mai protestio yn erbyn hawl y dosbarth canol i'w fychanu ac i'w danseilio ar sail lliw ei groen y mae Stuart, yn wahanol i Gron sy'n eu herio am geisio diffinio Cymreictod, mae'r ddau ohonynt yn cyhuddo'r dosbarth canol o anwybyddu'r dosbarth gweithiol ac o edrych i lawr eu trwynau arnynt, fel petai, ar ddiwylliant a ffordd o fyw isddiwylliant Caerdydd. Dwyn i gof eiriau Gron ynghylch y ffaith nad oes gan y dosbarth canol unrhyw syniad 'shwd ma rhan fwyaf o bobl yn byw' (t. 56) y mae geiriau Stuart, 'Does 'da phobol neis Cyncoed, hyd yn oed y rhai neis, ddim amcan sut fywyd s'da ni ... pobol Bute-gwyn a du: ond y duon yn arbennig' (t. 75), gan bwysleisio bod y rhwyg a'r gagendor rhwng y ddau ddiwylliant yn dal yn bresennol yn llenyddiaeth ddinesig y nawdegau.

Ceir disgrifiad sy'n ategu'r darlun o galedi yr isfyd a'r isddiwylliant sy'n sefyll am y pegwn â'r bywyd cysurus dosbarth canol y ddinas yn *Bod yn Rhydd*:

Cyfnod go fyr yw'r nos lawr yn ardal y docie. Pobl ar eu hynt, wastad. Cymdeithas o adar brith, a asiwyd â'i gilydd gan dlodi a chyni. Pobl yn ymgolli yng nghwmni ffraeth y tafarndai, y gweithwyr o bob math a lliw; llongwyr a phuteiniaid a hen bobl wedi mynd yn ddim ond gwylwyr. Pobl afieithus...didostur weithie pan aent i gongl (t.45).

Yn debyg i gymeriadau nofelau'r bennod gyntaf dioddefa Stuart a'i deulu yn sgil eu safle yn y

gymdeithas; eto i gyd, pwysleisir bod sefyllfa teulu Stuart yn waeth na'r lleill am iddo orfod dioddef rhagfarn yn erbyn lliw ei groen yn ogystal â'r tlodi a'r caledi a gysylltir â'r dosbarth gweithiol. Ceir digwyddiad yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw* hefyd sydd yn nhyb Enid Jones, yn crisalu 'hen raniadau cymdeithasol' y ddinas.¹⁰⁵ Er bod Siân yn frwd ac yn gweithredu dros y mudiad gwrth-apartheid, nid yw hi'n oedi cyn digartrefu ei thenant du sy'n byw yn ei thŷ yn Sblott er mwyn prynu tŷ newydd crand yn Radyr. Yn debyg i'r agwedd a ddarlunnir yn *Bod yn Rhydd*, ceir argraff o'r digwyddiad hwn mor bell oddi wrth ei gilydd yw'r dosbarth canol a'r dosbarth gweithiol, ac mae'r ffaith mai dyn du yw'r tenant ochr yn ochr â gweithredoedd Siân dros y mudiad yn pwysleisio, o bosib, ei bod yn anos 'dileu yn nes adref othrwrm y gwyn ar y du'¹⁰⁶ nag ydyw i weithredu dros hawliau cyfartal mewn protest yn Llundain. Pwysleisir hefyd mai yn ardaloedd tlawd y ddinas y preswylia pobloedd o leiafrifoedd ethnig.

Er mai *genre* y nofel ddinesig sydd dan sylw yn y traethawd hwn, mae lle i awgrymu bod y *genre* ddinesig wedi arwain at greu is-*genre* mewn llenyddiaeth Gymraeg, sef *genre* Tiger Bay. Pwysleisir pwysigrwydd Tiger Bay i'r diwylliant Cymraeg gan Simon Brooks wrth iddo ddadlau bod ymdriniaeth llenorion a cherddorion Cymraeg â diwylliant amlieithog ac amlddiwylliannol Tiger Bay wedi caniatáu 'trafodaethau estynedig am amlethnigrwydd, amlddiwylliannedd, cydraddoldeb hil a diwylliant a cherddoriaeth groenddu yng Nghymru'.¹⁰⁷ Heb amheuaeth, trwy gofnodi hanes y nofel o safbwynt dyn du a'i wraig groenwyn, gellid dadlau bod Harri Pritchard Jones yn cyfrannu'n fawr i'r *genre*. Diwylliant croenddu Tiger Bay yn ystod chwedegau'r ugeinfed ganrif yw prif thema'r nofel.

Yn ôl Simon Brooks, bu agwedd y Cymry Cymraeg tuag at ddiwylliant croenddu Tiger Bay ar y cyfan yn gadarnhaol. Deillia'r agweddau cadarnhaol o ymwybyddiaeth y Cymry Cymraeg o fod yn lleiafrif, meddai ef, 'a cheir rhai agweddau ar yr ymateb hwn sy'n unigryw i'r diwylliant

---

¹⁰⁵ Jones, *Ffuglen, Y ddelwedd o Gymru yn y nofel Gymraeg o ddechrau'r chwedegau hyd at 1990* t. 180

¹⁰⁶ loc.cit.

¹⁰⁷ Brooks, 'Tiger Bay a'r Diwylliant Cymraeg', 208.

Cymraeg'.¹⁰⁸ Cyn trafod y ddadl hon yng ngyd-destun *Bod yn Rhydd*, rhaid nodi na cheir ymateb cadarnhaol i ddiwylliant croenddu gan bob cymeriad yn y nofel. Amlygir ymdeimlad cryf o atgasedd tuag at Stuart a'i deulu gan blant a rhieni Ysgol Sul o'r Rhondda Fach un prynhawn i lawr ar y traeth. 'Ddylen nhw ddim cael bod yma o gwbl,' (t. 11) bloeddia un ddynes, ac 'Yn ôl â nhw gartre!' (t. 11) gwaedda'r llall. Â un gam ymhellach gan gyfeirio at ardal o'r traeth lle llifa carthffosiaeth i'r môr a sgrechian, 'Lliw cachu i'r cachu! Cachu y'n nhw, y nigars diawl!' (t. 11). Mynegir y cymhlethdod a deimla Stuart yn sgil eu hymosodiadau geiriol wrth iddo fyfyrion ynghylch ei hunaniaeth ar y trê ar y ffordd yn ôl i Gaerdydd. Melltithio'r Cymry a wna Terry, brawd Stuart, a honni na fydd ef fyth yn ei alw ei hun yn Gymro eto, ond pendroni a wna Stuart; os nad Cymro ydoedd, beth arall roedd e'n mynd i'w alw'i hunan? Stuart y plentyn sy'n pendroni ar y trê ond diddorol yw nodi mai i Gaerdydd y dymuna Stuart yr oedolyn berthyn ac nid i Gymru gyfan. Wrth fyfyrion ynghylch ei sefyllfa bresennol, dywed: 'Rhyfedd 'mod i 'di tynnu ar ôl 'Nhad, a chymryd gwraig wen, fel 'tawn i am fod yn perthyn i Gymru, neu i Gaerdydd o leia' (t. 29). Ai'r awgrym yn y fan hon yw mai dinas Caerdydd sydd yn croesawu ac yn annog diwylliant a chymdeithas amlieithog ac amlldiwylliannedd ac nid Cymru benbaladr? Ai'r awgrym a geir yn y fan hon yw mai dinas gosmopolitan ei hagwedd yw Caerdydd? Eto i gyd, efallai fod hyn yn pwysleisio, yn syml, nad yw Stuart wedi teithio ymhell o'i gymdeithas yn y dociau, neu fod ei brofiadau negyddol y tu allan i'r dociau yn ei arghyoeiddi mai yn y dociau y mae ef a'i deulu fwyaf diogel. Beth bynnag yw'r rheswm, ceir awgrym cryf mai i Gaerdydd y dymuna Stuart berthyn ac nid i Gymru, ac o ystyried pwysigrwydd hanes Caerdydd i hanes y Cymry croenddu nid yw'n syndod ychwaith.

Soniais ynghynt am yr honiad fod y Cymry Cymraeg yn ymateb mewn ffordd unigryw i ddiwylliant y dyn du yng Nghymru. Seilir y gred hon ar yr honiad fod cyfatebiaeth dybiedig rhwng cymuned Tiger Bay a'r Fro Gymraeg ac ar y ffaith fod y Cymry Cymraeg yn rhoi mwy o bwyslais ar nodweddion ieithyddol cymunedau ethnig wrth ymdrin â hwy oherwydd pwysigrwydd

---

¹⁰⁸ loc.cit.

dwyieithrwydd yn y Gymru fodern. Mae ymateb cymeriadau nofelau'r bennod gyntaf i ddiwylliannau lleiafrifol y dociau yn ymdebygu i ymatebion a geir gan lawer o Gymry di-Gymraeg a'r Saeson, ond gellir honni fod ymdriniaeth *Bod yn Rhydd* â'r Mudiad Du a'r modd y mae'n dwyn i gof frwydr Cymdeithas yr Iaith dros yr iaith Gymraeg yn ymdrin yn wahanol â'r gymuned a diwylliant y dyn du. Eto i gyd, rhaid nodi, fel y gwna Simon Brooks, 'yn ôl y dehongliad hwn, dioddefai'r ddau ddiwylliant gamwahaniaethu a rhagfarn ac wynebu bygythiad tranc diwylliannol'¹⁰⁹ ond ceir eraill megis Ali Yassine, sy'n honni fod y syniad 'yn sarhad ar bobl ddu. Dy'n nhw'n amlwg ddim yn gwybod dim am bobl ddu. Does dim cymhariaeth o gwbl.'¹¹⁰

Fodd bynnag, ceir rhai cyfatebiaethau amlwg rhwng cymuned Tiger Bay a'r Fro Gymraeg. Mae'n werth dyfynnu dadl Simon Brooks yn ei chyfanrwydd yn y fan hon er mwyn cynnig rhesymau dros y gred hon:

Ar un wedd, mae Tiger Bay yn ddigon tebyg i rai o gymunedau'r Fro Gymraeg i'r gymhariaeth hon ddal dŵr. Er bod Tre-biwt ynghanol Caerdydd, ceir rhwydwaith o gysylltiadau trafndiaeth cyflym anodd eu croesi, megis lonydd deuol a rheilffyrdd, sy'n amgáu'r gymuned ac yn peri ei bod braidd yn ynysig ac ar wahân i weddill y ddinas. Mae'r cyfuniad yn Nhre-biwt o arwahanrwydd daearyddol, anfantais sosio-economaidd a datblygiadau tai costus, gyda'r cwbl yn milwrio yn erbyn buddiannau poblogaeth â chefnidir ethnig gwahanol i'r rhelyw wedi ysbarduno dychymyg llawer o genedlaetholwyr Cymraeg.¹¹¹

Yn sgil ymwybyddiaeth y Cymry o fod yn lleiafrif ac yn sgil y cyfatebiaethau a geir rhwng y ddau ddiwylliant, honna Simon Brooks nad damwain ydyw fod *Bod yn Rhydd*, nofel sy'n ymdrin â'r gymuned groenddu yn y dociau, yn cymharu cenedlaetholdeb du â chenedlaetholdeb Cymraeg. Bu Cymdeithas yr Iaith a'r Mudiad Du yn rhan o'r symudiad byd-eang dros leiafrifoedd ethnig a oedd yn ei anterth ar ddiwedd y chwedegau ac yn y saithdegau, ac er na cheir ymdriniaeth fanwl â phrotestiadau Cymdeithas yr Iaith yn y nofel, dwyn i gof bwnc llosg a fu'n ganolog i weithredoedd Cymdeithas yr Iaith Gymraeg erioed y mae'r gwrthdaro rhwng aelodau'r Mudiad Du sy'n awyddus i lynu wrth ei bolisi di-drais a'r sawl sy'n awyddus i ymladd yn ôl. Darlunnir gofid gwraig Stuart wrth

---

¹⁰⁹ Brooks, 'Tiger Bay a'r Diwylliant Cymraeg', 212.

¹¹⁰ loc.cit.

¹¹¹ Ibid t.213.

glywed enw Stuart yn cael ei gyhoeddi yn arweinydd y Mudiad yng Nghaerdydd: 'Teimlai Marged yn ddig a thrist drwyddi eto, heb wybod yn iawn sut i ymateb' (t. 120). Gwyddai y byddai ceisio rheoli gwrthdaro'r a geid o fewn y mudiad yn effeithio'n drwm ar fywyd Stuart a'i deulu.

Dynion yw prif gymeriadau'r nofelau dinesig a drafodwyd hyd yn hyn, ac o'u safbwynt hwy y gwelir ac y darlunnir dinas Caerdydd. Prin iawn yw'r cymeriadau benywaidd yn y nofelau a drafodwyd yn y bennod gyntaf; ceir sôn am buteiniaid ac am Belinda yn *Dyddiadur Dyn Dŵad*, ac am ferched yn *Bodio*, ond byd y dyn yn y ddinas a ddarlunnir ynddynt a gwrthrych ffantasi i ddynion yw'r merched ar y cyfan. Er mai ymdrin â chyfnod Stuart yn y carchar y mae *Bod yn Rhydd*, cawn gipolwg ar y ddinas a'r dociau o safbwynt gwraig Stuart yn y nofel hon hefyd. Er bod Siân, gwraig Gron, yn gymeriad amlwg yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, ac er inni ddod i'w hadanabod i raddau trwy'r hyn a ddywed Gron amdani ac wrth iddo ddisgrifio ei berthynas ef â hi a'i theulu, ni chawn gyfle i ddysgu am ei gwir deimladau, ei dymuniadau ac, yn bwysicach, ei barn ar fywyd yn y ddinas fel y down i wybod am Marged, gwraig Stuart, yn *Bod yn Rhydd*. Prin yw llais y ferch yn y nofel ddinesig, ac mae'r darlun a gawn o fywyd Marged yn y nofel hon o ganlyniad yn cyflwyno agwedd arwyddocaol a gwahanol yng nghyd-destun y nofel ddinesig yn yr ugeinfed ganrif.

Fel y nodais eisoes, diwedd y chwedegau yw'r cyfnod dan sylw yn *Bod yn Rhydd* er mai nofel a gyhoeddwyd yn 1992 ydyw. Roedd chwedegau'r ugeinfed ganrif yn gyfnod o gynnwrf gwleidyddol a phrotest, ynghyd â newidiadau cymdeithasol a diwylliannol, a gwelwyd ysbryd y chwyldro yn sgil hynny'n effeithio ar fywyd menywod. Ac eithrio blynyddoedd y ddau Ryfel Byd, yn ystod chwedegau'r ugeinfed ganrif y gwelwyd llawer o fenywod yn y byd gwaith am y tro cyntaf. Bu menywod yn ennill swyddi mewn ffatrioedd, swyddi clerigol yn ogystal â swyddi a ystyrid yn addas iddynt, fel y sector manwerthu. Golygai'r newid cymdeithasol hwn yn statws y ferch fod gan fenywod fwy o ryddid a hawliau nag a gafwyd erioed o'r blaen. Yn sicr, bu'r chwedegau yn gyfnod o newid ym myd y nofel wrth i awduron benywaidd megis Jane Edwards ddod i'r amlwg, ond rhaid oedd aros tan y nawdegau am nofel ddinesig a ryddais i'r fenyw.

Gweithio yn yr ysbyty yn gofalu am blant anabl y mae Marged a cheir hanesion am ei swydd a'i ffrindiau yno yn y nofel. Nid yw wedi ei chlymu na'i chaethwio gan ei haelwyd na chwaith gan ei gŵr, ond yn hytrach, ceir sôn am ei bywyd cymdeithasol sy'n annibynol ar ei gŵr. Ar yr un pryd, yn sgil presenoldeb Marged a'r plant, ceir darlun o'r aelwyd a'r uned deuluol mewn nofel ddinesig. Bywyd y dyn sengl a welir yn y nofelau a gaiff sylw ym mhennod gyntaf yr astudiaeth hon, ac er i Bob dreulio oriau maith yn ei fflat ni cheir yr un awgrym o gariad at ei breswylfa. Awgrymir gan Nia Angharad Watkins mai *Bob yn y Ddinas* yw'r 'enghraifft berffaith o aelwyd sy'n amgen yn yr ystyr nad yw'n aelwyd deuluol'.¹¹² Sefyll am y pegwn â'r darlun traddodiadol o aelwyd fel man lle ceir undod, cariad, teulu a chefnogaeth y mae unigrwydd Bob a'i fflat yng Nghaerdydd, ac er y ceir sôn am deulu Bleddyn wrth iddo hiraethu am ei fywyd yn ôl yn y gogledd, ni cheir darlun o uned deuluol yn y ddinas.

Yn *Bod yn Rhydd*, serch hynny, yn sgil presenoldeb y ferch, gellir dadlau y daw'r aelwyd deuluol yn thema hollbwysig. Cysylltir Marged â'r cartref, a hi sy'n gyfrifol am yr aelwyd tra mae Stuart yn y carchar. Er na cheir darlun o deulu confesiynol yn ôl disgwyliadau cymdeithas yn sgil absenoldeb y tad o ganlyniad i'w garchariad, rhaid cofio mai rhywbeth dros dro yn unig yw sefyllfa bresennol y teulu a phwysleisir agosatrwydd a chryfder yr uned deuluol wrth iddi ymdopi â'i sefyllfa. Am y tro cyntaf mewn nofel ddinesig, a hynny ers cyhoeddi *Monica* yn 1930, deuir i adnabod teimladau a meddyliau menyw a mam wrth iddi boeni am ei phlant ac am ddyfodol ei theulu: 'Tybed ai mynd i nyrsio fyddai hanes Beti yn y diwedd? A Duw a ŵyr be wnâi Shirley. Hwyrach yr âi hi i drin gwallt' (t. 97). Yn groes i'r bywyd hedonistaidd, unigolyddol a ddilyna Bob, Bleddyn a Dewi, yr hyn a geir yn y nofel hon yw portread o deulu a'i wreiddiau yn y dociau.

Magwyd Marged yn ardal y dociau ac er iddi gyfaddef fod gan fywyd cyfforddus yn un o ardaloedd moethus y ddinas ei fanteision, pwysleisir na 'theimlodd hi 'rioed yr awydd i symud i

---

¹¹² Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t.144

ffwrdd, er y medrai hi, heb drafferth symud i Dre-lai, yn agos at y gwaith, neu i Dyllgoed neu r'wla crand fel 'na!' (t.76). Ei magwraeth yng Nghaerdydd ac yn ardal y dociau sy'n bennaf cyfrifol am y diffyg pwylsais a geir yn y nofel ar y ddinas fel mangre 'egsotig' ac 'anghyffredin' fel y'i darlunnir yn y nofelau cynnar. Er mai carchariad Stuart a'i weithredoedd dros y Mudiad Du sy'n gefnlen i'r sefyllfa deuluol, a bod hynny ynddo'i hun yn ddigwyddiad anghyffredin, canolbwyntir ar gyffredinedd bywyd bob dydd Marged yn y nofel wrth iddi weithio yn yr ysbyty, gofalu am ei phlant a'r tŷ ac wrth iddi gymdeithasau â'i ffrindiau. Nid antur lawn cyffro yw ei bywyd yng Nghaerdydd, ac yn sicr nid yw ei golwg ar ardal y dociau yn ymdebygu i'r agwedd a drafodwyd yn y bennod gyntaf sy'n edrych ar y dociau fel ardal lawn peryglon atyniadol cyffrous. Yn hytrach yr hyn a geir yn *Bod yn Rhydd* yw portread o fywyd o'r tu mewn, a phrofiad mam yn gofalu am yr aelwyd yn ardal y dociau.

Er bod ei rôl fel mam yn ganolog i gymeriad Marged, cawn cipolwg trwyddi hi ar natur bywyd i fenywod yn gyffredinol yn yr ardal hon o'r ddinas. Un noson pendrona Marged ynghylch ei merch hynaf, Beti, 'Ble mae hi rŵan: clwb, tafarn, clwb ienctid? Congl stryd; sedd gefn car? Fel finna erstawlm...Lle calad 'di'r ardal yma i brifio'n ddynes. Lle cynnes liw dydd ond yn medru bod yn ddigon creulon liw nos' (t. 47). Yr awgrym a geir yn y fan hon yw mai bywyd anodd sydd gan fenywod yr ardal hon, ac er gwaethaf y newidiadau cymdeithasol yn statws y ferch yn ystod y cyfnod hwn, parhau i fod yn wrthrychau i'w chwenychu yng nghanol nos a wna nifer ohonynt. Un noson, ar ôl i Marged fod yn y dafarn 'yn cael un bach cyn mynd adre' gydag Enid (t.48), caiff ei threisio. Sylwodd ar y dyn yn rhythu arni yn ystod y noswaith, ond sylwer mai 'rhythu digon ar 'i chorff hi ond fyth i'w llygaid hi' (t. 48) yr oedd. Ar ôl iddi gyrraedd diogelwch ei chartref wedi'r digwyddiad erchyll caiff ei hatgoffa o brofiad tebyg a gafodd yn un ar bymtheg oed a'r modd yr amheuwyd ei stori gan ei theulu. Ai'r awgrym y tu ôl i bryderon Marged am ei merch a hanes yr ymosodiadau corfforol yw mai puteinio a phlesio dynion yw'r hyn a ddisgwylir gan ferched yr ardal hon yn nhywyllwch y nos? Neu a oedd rhieni Marged wedi ei hanwybyddu yn un ar bymtheg oed oherwydd eu bod yn ymwybodol o'r hyn a ddigwyddai yn nhywyllwch y nos yn yr ardal ac y dymunent ei hanwybyddu yn lle ei hwynebu? Ofn Marged yw bod ei ffrind, Jenni, wedi 'dechra mynd yn ôl ar y gêm, fel y

gwnaeth hi ar ôl i Spikes ei gada'l hi, a'r hogan fach a Nain yno. Dwy i'w bwydo, heb sôn am rent' (t. 49) Yn wahanol i'r achlysuron lle ceir sôn am buteiniaid o safbwynt gwrywaidd mwy ystrydebol yn y nofelau sydd dan sylw ym mhennod gyntaf yr astudiaeth ac yn *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw*, pwysleisir yn *Bod yn Rhydd* y caledi a'r tlodi sy'n gyrru merched i werthu eu cyrff yn y fath fodd. Mynd i ymweld â phutain yn Grangetown y mae Owain un noson yn *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw* ar ôl i'w ffrindiau amau ei honiad nad oedd ganddo ddim byd yn eu herbyn: "Fasat ti byth yn mynd at un". So mi gawson ni ffrae, ac mi ddeudes i y baswn i' (t.37). Er i'r digwyddiad gychwyn fel her ac er bod Owain yn aros gyda'r fenyw am lai na phum munud, o dan yr hiwmor ceir awgrym cynnil mai gwerthu ei chorff er mwyn gofalu am ei phlentyn y mae'r fenyw yr â Owain i ymweld â hi: 'Roedd y teledu ymlaen yn y gornel a theganau plant bach dros y llawr i gyd' (t. 38). Yn debyg i'r argraff a geir o buteintio yn *Bod yn Rhydd* ceir awgrym yn *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw*, felly, er bod yr awgrym yn un cynnil, nad digwyddiad doniol ydyw ond sefyllfa ddifrifol, drychinebus sy'n crisalu'r pwysau sydd ar y menywod hyn i ofalu am eu teuluoedd.

Hanes merch ddienw un ar bymtheg oed sydd wedi ei chaethwio gan ei hamgylchiadau, ei thlodi a'i rhyw yw 'Y Ferch yn y Carped' gan Mihangel Morgan. Cyhoeddwyd y stori fer hon yn ei gyfrol *Y Corff yn y Parc a Storiâu Ffeithiol Eraill*¹¹³ yn 1999 ac fe'i gosodir yn wythdegau'r ugeinfed ganrif. Yn debyg i'r hyn a geir gan Harri Pritchard Jones, bywyd merch yng Nghaerdydd a adroddir yn y stori fer hon a gwelir dinas Caerdydd trwy ei llygaid hi. Isddiwylliant y ddinas yw ei bywyd hi a 'mynd gyda dynion am arian' (t.9) y mae hi a'i ffrindiau hefyd. Yn debyg i'r darlun a geir yn *Bod yn Rhydd*, pwysleisir tristwch sefyllfa'r merched wrth ddatgelu mai er mwyn ennill arian y maent yn gwneud y fath beth: 'Wedi'r cyfan roedden nhw'n gorfod cael arian – fel arall oedden nhw'n mynd i gael bwyd? Roedd pawb yn gorfod b'yta a chael dillad' (t. 9). Ymhen hir caiff ei hun wedi ei llyncu'n ddyfnach i'r gan yr isfyd a dan reolaeth Quicko a Churchy:

Mae Quicko a Churchy yn gorfod cael arian. Hyn a hyn o arian bob dydd. Mae hi'n gorfod cael yr arian iddyn nhw. Bob dydd a phob nos mae hi'n gorfod meddwl yn galed sut i gael yr arian. Quicko a Churchy sy'n dod â'r gwaith, y cwsmeriaid ati hi. Hen, canol oed, tal, byr, tenau, y rhan fwyaf ohonyn nhw'n dew a'r rhan fwyaf ohonyn nhw'n benfoel. Blew gwyn, gwallt tenau, brith, seimllyd.

¹¹³ Mihangel Morgan, *Y Corff yn y Parc a Storiâu Ffeithiol Eraill* (Llanrwst, 1999).

Gruddiau, bochgernau, genau garw, brisls i gyd. Croen coch, chwyslyd. Anadl sy'n gwynto o sigarennau, cwrw, diod, dannedd yn pydru, gwynt bwyd, cyrri, garlleg (t. 10).

Nid oes dianc rhag disgwyliadau'r dynion sy'n ei rheoli, ac ni ellir gwahaniaethu bellach rhwng realiti a hunllef: 'Mor debyg yw ei breuddwydion i'w bywyd beunyddiol' (tt. 10-11). Nid oes aelwyd deuluol glòs y gallai droi ati am gymorth: 'Nid bod ei rhieni yn poeni amdani hi. Doedd hi ddim yn gwybod ble'r oedden nhw a doedden nhw ddim yn gwybod ble'r oedd hi – gobeithio' (t.8). Mae hi ar ei phen ei hun yn y ddinas, ac adleisio geiriau Marged yn *Bod yn Rhydd* y mae ei sefyllfa: 'Lle caled 'di'r ardal yma i brifio'n ddynes' (t.47).

Ysa'r ferch ddienw yn *Y Ferch yn y Carped* yn aml am ffoi o Gaerdydd a'i bywyd yno: 'I fancies jumpin' on one and goin' wherever it goes, I don't care, an' never comin' back,' (t. 7) meddai, 'never ever', ac er nad oes ganddi gyrchfan penodol mewn golwg gan amlaf, un diwrnod dywed wrth ei ffrind, Sharon, y dymuna '[f]ynd i fyw yn y wlad. Bwthyn bach, rhosys o gwmpas y drws. Cadw ieir, gafr, cath, ci' (t. 9). Er nad merch o'r wlad yn wreiddiol yw prif gymeriad y stori fer hon, awgrymir bod y ddelwedd draddodiadol, hanesyddol o ffordd o fyw y wlad yn apelio at ferch ifanc y ddinas a ddioddefodd erchyllterau hunllefus ar hyd ei hoes, er nad yw ond un ar bymtheg oed. Yr awgrym y tu ôl i'w geiriau yw mai ffoi o'r ddinas a ddymuna oherwydd mai â dinas Caerdydd y cysylltir ei bywyd creulon a chaled.

Agwedd at y wlad sy'n gwrthgyferbynnu'n llwyr ag agwedd y ferch ddienw sydd gan brif gymeriad Mihangel Morgan yn ei nofel *Dirgel Ddyn* (1993). Canmol y bywyd dinesig uwchlaw bywyd mewn tref fach a wna prif gymeriad y nofel wrth gerdded ar hyd strydoedd y ddinas un diwrnod:

Dw i'n licio'r holl bosibiliadau, y cyfuniadau di-ben-draw. A'r holl ddewis; hyd yn oed os na ellwch chi brynu dim, mae digon i'w weld. Yn lle pump neu chwe lle i gael bwyd, fel sydd mewn tref fach, ugeiniau o lefydd bwyta. Yn lle dwy siop ddillad, degau ohonynt. Yn hytrach na bod heb siop lyfrau o gwbl, fel mewn pentre bach, yn y ddinas y mae wyth siop lyfrau fawr, neu rador (t.120).

Yn debyg i'r nofel *Bingo!* a drafodwyd ym mhennod gyntaf yr astudiaeth, nid yw'r ddinas dan sylw yn cael ei henwi. Eto i gyd, ni ellir osgoi'r dystoliaeth amlwg mai Caerdydd ydyw, a'r nofel hon

ymhlith holl nofelau Cymraeg dinesig y nawdegau a drafodir yn y bennod hon a dderbyniodd fwyaf o sylw yn y cyfnod, ac yn wir, oddi ar y cyfnod hwnnw hefyd.

Cymraeg yw'r iaith a siaredir gan holl gymeriadau'r nofel hon ac yn wahanol i nofelau Dafydd Huws, Siôn Eirian, Twm Miall a Hefin Wyn, ni cheir brataith a Saesneg yn y deialog wrth i Mr Cadwaldr, prif gymeriad *Dirgel Ddyn* gyfathrebu â thrigolion eraill y ddinas. Fel y soniwyd eisoes, ceir llu o eiriau benthyc o'r Saesneg, tafodiaith ac ymadroddion llafar mewn sawl nofel ddinesig a astudiwyd yn y bennod gyntaf, a dadleuwyd mai er mwyn adlewyrchu realiti'r sefyllfa ieithyddol yng Nghaerdydd y gwnaed hynny. Gellir cynnig hefyd fod yr iaith a ddefnyddir gan y cymeriadau hyn yn pwysleisio eu bod yn gymeriadau sy'n gwrthryfela yn erbyn y dosbarth canol parchus trwy eu ffordd o fyw a'r iaith a ddefnyddir ganddynt

Cymeriad di-Gymraeg yw prif gymeriad *Y Ferch yn y Carped* a siarada ag acen Saesneg Caerdydd ynddi. Gellir dadlau fod ei hacen yn ychwanegu at y darlun a grëir ohoni fel merch ddifreintiedig, ddiaddysg a thlawd. Gellir awgrymu felly mai defnyddio tafodiaith Saesneg Caerdydd a wna Mihangel Morgan yn y stori hon i'r un diben â'r awduron eraill a nodais uchod, sef i bwysleisio mai 'rebeliaid' cymdeithasol yw'r prif gymeriadau'r ac i'w gosod ar wahân i ddosbarth canol breintiedig y ddinas. Er hyn, ni cheir gair o Saesneg yn *Dirgel Ddyn* er mai cymeriad sy'n dwyn i gof i raddau Bleddyn, Gron, Dewi a Bob yw Mr Cadwaladr, prif gymeriad y nofel. Er i brif gymeriad nofel Mihangel Morgan ymddangos ar yr olwg cyntaf yn wrthwyneb llwyr i brif gymeriadau *Dyddiadur Dyn Dŵad* a *Bob yn yn Ddinas*, ymddengys yn gymeriad diwylliedig ar un wedd — gan ei fod yn hoff iawn o ffilmiau, yn gyfarwydd â llenyddiaeth Gymraeg a Saesneg ac yn diwtor llenyddiaeth Gymraeg mewn dosbarthiadau nos yn y ddinas — nid cymeriad cysurus dosbarth canol ydyw o bell ffordd. Byw mewn 'stafell fechan, yng ngŵydd yr un llenni llwydion, yr un dillad gwely melyn, yr un budreddi, yr un drewdod' (t.12) 'y mae ef, ac mae ei amgylchiadau yn nes o lawer at amgylchiadau Gron pan oedd yn cynilo ei geiniogau prin i brynu Woodbines a pheint nag ydynt i'w fywyd newydd yn Radyr gyda'i wraig Siân. Bywyd yr 'enaid tlawd' sy'n preswyllo mewn un ystafell

fechan a ddisgrifir yn *Dirgel Ddyn*, ac nid yw'n syndod felly y ceir cyfatebiaethau rhyngddi hi a nofelau dinesig a gyhoeddwyd ar ddiwedd y saithdegau. Ceir yr un dipwrpasedd gydag un diwrnod diddigwyddiad yn llifo'n ddi-nodi'r nesaf yn *Dirgel Ddyn*, er enghraifft, ond eto i gydsaf *Dirgel Ddyn* ar wahân i'r nofelau eraill o ganlyniad i ddefnydd yr awdur o iaith.

Yn ogystal â'r ffaith ei bod yn ymdrin â'r dosbarth gweithiol ac isddiwylliant y ddinas, neu fel y dywed John Rowlands, 'pobl sy ym min sbwriel cymdeithas',¹¹⁴ gellir gwerthfawrogi'r tebygrwydd rhwng *Dirgel Ddyn* a *Bob yn y Ddinas*, er enghraifft, trwy'r modd y darlunnir yr aelwyd a'r uned deulol ynddynt. Yn groes i'r aelwyd deuluol gariadus a geir yn *Bod yn Rhydd*, 'aelwyd yr unigolyn' a ddarlunnir yn y ddwy nofel yn ôl Nia Angharad Watkins.¹¹⁵ Er bod Mr Cadwaladr yn rhannu'r un to â phreswylwyr eraill sef Mr Schloss, Ffloyd a Mr Owen, byw bywydau unig y mae pob un ohonynt. Fel yr esbonia Mr Cadwaladr ei hun: 'Mewn un ystafell y preswylia pob enaid tlawd yn y ddinas, os oes ganddo gartref o gwbl'(t.14). Yn wir, y diffyg cymdogaeth a chymuned a geir yn y nofel a achosodd i Harri Pritchard Jones ofyn yn ei adolygiad ar y nofel a

fydd lle yn ein llen bellach i rinweddau cymdeithasol, neu gymunedol, fel trugaredd a dicter cyfiawn, ynteu a ydy Thatcheriaeth o ryw fath wedi dŵad i deyrnasu ym myd llenyddiaeth hefyd, a dim ond ideoleg ac unigolyddiaeth fydd piau hi ym myd cyfathrach pobl â'i gilydd.¹¹⁶

Heb os, mae lle i awgrymu mai unigedd Mr Cadwaladr yn y ddinas a achosodd iddo greu'r cymeriad Ann Griffiths — y fenyw sy'n ymuno â'i ddosbarth nos ar ôl iddo ffugio aelod o'r un enw er mwyn atal y dosbarth rhag gorfod dod i ben. Datblyga'r berthynas rhyngddynt a datgela hi ei hanes wrtho yn raddol gan gynnwys y modd yr aeth ati i ladd ei phlentyn, ei mam a'i thad. Wedi iddynt gysgu gyda'i gilydd yn ei fflat-un-ystafell mae'n diflannu o'i fywyd am byth, ac ni chlyw smic oddi wrthi nac amdani tan iddo ei gweld ar y teledu fel ymgeisydd seneddol dros y Ceidwadwyr. Ffin denau iawn sydd rhwng rhith a realiti yn y nofel hon, ac ni wyddom i unrhyw sicrwydd ai cymeriad o gig a gwaed yw Ann Griffiths neu ffrwyth dychmyg Mr Cadwaladr. Fy nghred i yw mai ffrwyth dychymg Mr Cadwaladr ydyw a'i bod yn tystio i'w unigrwydd yn y ddinas. Ei chreu er mwyn gallu llenwi ei

¹¹⁴ John Rowlands, 'Chwarae â chwedlau: cip ar y nofel Gymraeg ôl-fodernaidd', *Y Traethodydd*, Cyf.151 (1996), 182.

¹¹⁵ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t. 164.

¹¹⁶ Harri Pritchard Jones, 'Dirgel Ddyn', yn: *Llais Llyfrau*, gol. R. Gerallt Jones, (Gaeaf 1993), 12.

ddyddiau hir a diflas a wnaeth ef: 'Roeddwn i'n gweld ei heisiau, nid fel cariad, yn bendant, bu ein carwriaeth yn fethiant chwerthinllyd – ond oherwydd iddi ddod â swyn a dirgelwch i'm dyddiau' (t. 188).

Cynigais ym mhennod gyntaf yr astudiaeth hon mai ceisio ffoi rhag cyfyngiadau traddodiadol cymdogaeth 'barchus' Gymreig Ymneilltuol eu magwraeth oedd un o brif resymau Dewi, Bleddyn a Bob dros symud i'r ddinas. Yr awgrym o geir wrth fanylu ar feirniadaeth finiog y tri yw mai perthyn i Gymry diwylliedig, addysgedig y dosbarth canol y mae crefydd aAnghydfurfiol Gymreig yn eu tyb hwy. Wrth amlygu amherthansedd crefydd i fywyd y prif gymeriadau, herio'r traddodiad llenyddol Cymraeg a ddyrchafa Gristnogaeth Anghydfurfiol yr oedd yr awduron hyn. Ceir yr un feirniadaeth yn *Dirgel Ddyn*, ond o gymharu'r modd y cyflwynir y feirniadaeth yn *Bob yn y Ddinas*, *Cyw Dôl* a *Bodio* gellir cynnig fod beirniadaeth Mihangel Morgan yn llawer mwy cynnil, ac o bosib, yn fwy aeddfed.

Nid trwy eiriau'r cymeriadau y tanseilir traddodiad crefyddol yn *Dirgel Ddyn*, ond yn hytrach, tanseilio crefydd Anghydfurfiol Gymreig draddodiadol trwy ei bortread o'r cymeriad Ann Griffiths a wna Mihangel Morgan. Yn ôl Angharad Price, ei bortread o'r emynyddes enwog o ddiwedd y ddeunawfed ganrif yw ei 'bortread mwyaf creadigol (a chas) . . . o'r traddodiad llenyddol Cymraeg'.¹¹⁷ Cymeriad sy'n sefyll am y pegwan â'r hyn a wyddom am Ann Griffiths yr emynyddes yw'r Ann Griffiths a geir yn *Dirgel Ddyn*. Tyst o afael gadarn y wir Ann Griffiths ar yr ysgrythur yw ei hemynau a phwysleisir rhinweddau'r ffydd Gristnogol, ffydd, gobaith, gras a chariad ynddynt. Eto i gyd, cynrychioli rhinweddau gwrthyferbyniol i'r rhain y mae Ann Griffiths *Dirgel Ddyn*. Cymeriad hunanol, creulon, barus ac uchelgeisiol ydyw er gwaethaf disgrifiad Mr Cadwaladr ohoni: 'Roedd hi'n swynol, yn dyner, yn garedig, yn hynaws, yn fonheddig' (t. 90). Yn wir, mae ei bortread ohoni fel ymgeisydd Thatcheraiidd i'r Ceidwadwyr yn awgrymu'n bendant mai cymeriad sy'n sefyll am y pegwn â'r eicon Methodistaidd yw Ann Griffiths y nofel. Gellir cynnig, felly, wrth danseilio ac amharchu

---

¹¹⁷ Angharad Price, *Rhwng Gwyn a Du: Agweddau ar Ryddiaith Gymraeg y 1990au* (Caerdydd, 2002), t. 165.

Ann Griffiths yr emynyddes, fod Mihangel Morgan yn tanseilio ac yn amharchu'r ffydd Gristnogol a oedd yn hollbwysig ac yn ganolog i'w bywyd hi. Ymddengys fod Mihangel Morgan yn awgrymu bod 'angen' crefydd ar Ann Griffiths yr emynyddes er mwyn rhoi pwrpas, trefn ac 'ystyr' i'w bywyd, ond bellach y mae Ann Griffiths y nofel yn llenwi ei bywyd â llu o ddigwyddiadau a chymdeithasau eraill, felly awgrymir, yn debyg i'r hyn a geir yn y nofelau a drafodwyd uchod, amherthnasedd Cristnogaeth i'r byd a'r gymdeithas sydd ohoni. Nid oes angen crefydd ar y gymdeithas ddinesig ôl-grefyddol a bortreadir yn *Dirgel Ddyn*. Dadleua Gwenllian Dafydd ymhellach fod Mihangel Morgan yn awgrymu yn yr un modd fod Ann Griffiths yn ffrwyth dychymg Mr Cadwaladr,

nid yw mudiadau crefyddol yn ddim ond systemau neu 'fythau' dychmygol a grewyd gan ddyn, ond yn rhai sydd wedi tyfu mor bwysig ac mor glwm wrth ein bywydau a'n cymdeithas fel ei bod yn ymddangos na allwn fyw hebddynt.¹¹⁸

Daw Mr Cadwaladr yn hollol ddibynnol ar y ffantasi a'r rhith y mae wedi eu creu, a hiraetha amdani wedi iddi ddiflannu o'i fywyd. Lleisio cwestiynau ynghylch statws crefydd yn y gymdeithas a dibyniaeth pobl arni y mae'r awdur, yn debyg i'r hyn a wnaed gan Siôn Eirian, Twm Miall a Hefin Wyn. Eto i gyd, gellir cynnig mai beirniadu crefydd yn gynnig gan adael i'r darllenydd ddarllen rhwng y llinellau yn lle cynnig y feirniadaeth ar blat y mae Mihangel Morgan. Datblygu'r feirniadaeth a geir yn y nofelau dinesig cynnar a wna *Dirgel Ddyn*, ond erys y diwylliant a'r ffordd ddinesig o fyw yn gefnlen i'r cyfan.

Ceir yr argraff wrth ddarllen yr astudiaethau a ysgrifennwyd ar *Dirgel Ddyn* mai'r gred gyffredinol yw bod y ddinas yn ganolog i lwyddiant y nofel. Disgrifia M. Wynn Thomas y nofel fel un sy'n ymdrin ag unigrwydd pobl ar ymylon y gymdeithas.¹¹⁹ Er hyn, dywed mai'r hyn sydd amlycaf am y nofel efallai, yw ei bod yn 'nofel sydd wedi'i thrwytho ym mywyd y ddinas fodern. Yn wir, byw yn y ddinas yw testun y stori, ar un olwg, ac mae cysylltiad agos rhwng y testun hwn ac odrwydd, neu hynodrwydd, strwythur y nofel'.¹²⁰ Awgryma felly mai'r gefnlen ddinesig a roddodd gyfle i Mihangel Morgan gyfansoddi nofel ôl-fodern ac arbrofi â strwythur a chynnwys. Gwêl y nofel

¹¹⁸ Gwenllian Dafydd, 'Creu byd yn *Dirgel Ddyn* Mihangel Morgan', *Ysgrifau Beirniadol* 27 (Dinbych, 2007), t. 136.

¹¹⁹ M. Wynn Thomas, 'Dadeni Gwefreiddiol A Chwarae Bach' *Golwg*, 5 (50, 26 Awst 1993), 21.

¹²⁰ loc.cit

ddinesig felly fel *genre* sy'n cynnig llu o bosibliadau i awdur.

Er i'r astudiaeth ar ffuglen y nawdegau ddangos fod ffuglen ddinesig yn magu hyder, yn arbrofi ac yn ehangu yn ystod y cyfnod dan sylw, dengys geiriau Meinir Pierce Jones yn ei beirniadaeth ar y nofel y caiff ei hystyried o hyd yn *genre* newydd, 'Yn ddiamau, y mae 'Dirgel Ddyn', gyda'i chefnidir dinesig, ei blas cyfoes, Ewropeaidd a'r panorama o ffilmiau sy'n gefndir lliwgar iddi, yn llais pefriog o newydd ym maes rhyddiaith Gymraeg'.¹²¹ Yn sicr, gellid cynnig bod sawl agwedd o'r nofel hon wedi arwain Meinir Pierce Jones i ddweud hynny, ond mai'r ffaith iddi ddewis cyfeirio at gefndir dinesig y nofel yn awgrymu fod nofelau a osodwyd mewn dinas yn y Gymraeg yn brin o hyd. Er nad yw bywyd yn y ddinas yn estron ac yn egsotig i gymeriadau *Dirgel Ddyn*, *Bod yn Rhydd ac Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* i'r fath raddau â phrofiadau cymeriadau pennod gyntaf yr astudiaeth ac, er bod y bywyd dinesig yn cynnig llu o bosibiliadau i awduron a'u cymeriadau, nid yw'r bywyd dinesig yn fywyd a ddarlunnir yn gyson yn nofelau Cymraeg y cyfnod.

Ar ddiwedd pennod gyntaf yr astudiaeth hon awgrymwyd bod agwedd negyddol y prif gymeriadau at y ddinas yn adlewyrchu'r diffyg croeso cyffredinol a gafwyd, ar y cyfan, i'r nofelau dinesig cynnar hyn. Wrth droi at berthynas cymeriadau'r nofelau dinesig a drafodwyd yn ail bennod yr astudiaeth gwelir mai cymysg yw ymateb y cymeriadau i'r bywyd dinesig a'r ddinas ond cadarnhaol yw'r feirniadaeth ar y nofel. Gellir cynnig felly fod y nofel ddinesig Gymraeg yn parhau i ennill ei phlwyf yn raddol yn ystod y degawd hwn, ac o ganlyniad i lwyddiant Mihangel Morgan yng nghystadleuaeth y Fedal Ryddiaith ceir bod y nofel ddinesig yn rhan o faes trafod yn y byd llenyddol, ond mae'n deg dweud bod angen aros tan ddegawd olaf yr astudiaeth hon i weld y nofel ddinesig yn camu'n hollol hyderus i ganol y llwyfan llenyddol Gymraeg ac i weld y *genre* ddinesig yn ennill ei phlwyf fel un o brif *genres* y nofel Gymraeg. Yn wir, perthynas dra gwahanol rhwng y ddinas a chymeriadau'r nofelau dinesig a erys amdanom yn y bennod nesaf, a pharatoi'r ffordd at y berthynas hon a wnaeth nofelau'r nawdegau.

---

¹²¹ Meinir Pierce Jones, [Y Fedal Ryddiaith] *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau 1993* (Dyfed 1993), t. 104.

Pennod 3

'Mae angen cydnabod yr ochr dywyll - o bobol, dinasoedd, beth bynnag - er mwyn
gallu gwerthfawrogi'r ochr heulog, y pethau da.'

Nofelau 2000–2006

Cynrychiola ffuglen ddinesig yr unfed ganrif ar hugain drywydd newydd yn natblygiad y *genre* o ran themâu, arddull a pherthynas y prif gymeriad â'r ddinas. Llawer mwy cyffredin yw i nofel Gymraeg gael ei lleoli yng Nghaerdydd ers troad y ganrif, ac yn sgil y cynnydd yn y nifer o nofelau sy'n ymwneud â'r brifddinas ceir bod y *genre* yn ymestyn ei ffiniau yn ystod y cyfnod hwn yn fwy nag a wnaed erioed o'r blaen. Yn sgil poblogeiddio'r nofel ddinesig o ganlyniad i ddyfodiad awduron ifainc newydd ar ddechrau'r ganrif, megis Llwyd Owen awdur a drafodir maes o law yn y bennod hon gellir cynnig ei bod wedi ei derbyn yn ddigwestiwn bellach i'r canon Cymraeg. Mewn cyfweiliad â Llwyd Owen, gofynnodd Lisa Sheppard iddo a oes rhyw 'newid ffocws yn y diwylliant Cymraeg oddi wrth yr ardaloedd hynny lle mae gwreiddiau'r Gymraeg yn ddwfn, a thuag at gymunedau newydd o siaradwyr Cymraeg, megis siaradwyr y de-ddwyrain a'r Cymoedd?'.¹²² Yn sicr, wrth i fwy o Gymry Cymraeg symud i'r ddinas, disgwylid i Gaerdydd ddylanwadu'n gynyddol ar awduron gan ysbrydoli amrywiaeth eang o ffuglen. Rhoddir sylw yn y bennod hon, felly, i'r nofelau a gyhoeddwyd ar ddechrau'r ganrif ac a arweiniodd at y cynnydd yn y nifer o nofelau dinesig a gafwyd oddi ar hynny. Gofynnir y cwestiwn: yn sgil chwalu'r rhagfarnau a leisiwyd adeg cyhoeddi *Monica*, yn ogystal ag adeg cyhoeddi nofelau dinesig y saithdegau a'r wythdegau, a yw'n bosib cynnig fod ffuglen ddinesig, *genre* a gafodd ei diystyru ar un adeg gan gynifer o Gymry, bellach yn datblygu i fod yn un o *genres* mwyaf poblogaidd ffuglen Gymraeg? Wrth ateb y cwestiwn hwn rhoddir sylw i'r modd y datblygir elfennau o'r *genre* gan awduron newydd y cyfnod, yn ogystal ag i'r elfennau hynny a erys yn ddigyfnewid.

---

¹²² Lisa Sheppard yn cyfweiliad â Llwyd Owen, 'Cyfweiliad: Llwyd Owen, *Tu Chwith*, 36 (Mawrth 2012), 163.

Yn 1997 pledleisiodd y Cymry o drwch blewyn dros sicrhau pwerau datganoli i Gymru, ac yn sgil hynny cychwynnodd y ras i ddenu'r Cynulliad newydd i rannau gwahanol o'r wlad. Llwyddodd Caerdydd i sicrhau'r Cynulliad ym Mae Caerdydd ar draul ardaloedd megis Abertawe, Wrecsam a Machynlleth ac agorwyd adeilad newydd y Senedd, yn swyddogol, gan y Frenhines Elisabeth II yn 2006. Gellir cynnig bod dinas Caerdydd wedi magu hyder yn sgil y datblygiadau gwleidyddol hyn, a ffynnu ymhellach a wnaeth yr hyder hwnnw wrth i'r ddinas ddenu Stadiwm y Mileniwm a Chanolfan y Mileniwn hefyd. Yn ôl Jon Gower, prifddinas ifanc, hyderus oedd Caerdydd ar droad y ganrif, prifddinas oedd yn prysur ddatblygu a thyfu: 'The city's skyline was increasingly punctuated by building cranes, hard at work on new skyscrapers and tower blocks.'¹²³ Nid oes dim dwywaith na fu newid aruthurol yng Nghymru, yn enwedig yn ei phrifddinas, yn sgil datganoli a noda Angharad Price fod refferendwm 1997 wedi ysbrydoli gwaith pwysig ym meysydd barddoniaeth, celf a chanu pop yng Nghymru.¹²⁴ Eto i gyd, noda mai syndod yw 'cyn lleied o ymateb a gafwyd i ddatganoli, ac i lwyddiant yr ymgyrch "Ie" yn 1997 gan nofelwyr Cymru'.¹²⁵ Aeth Angharad Price ati i holi sawl awdur Cymraeg am effaith datganoli ar eu nofelau, a daeth yn amlwg o'r atebion a dderbyniodd mai prin iawn fu dylanwad y broses wleidyddol o ddatganoli ar weithiau nofelwyr Cymraeg. Cysyllta sawl awdur y broses wleidyddol honno â'r 'byd mawr' cyhoeddus, byd sydd ymhell o destun eu gweithiau nhw sy'n canolbwyntio ar 'fyd bach' preifat yr unigolion a pherthynas bob dydd pobl â'i gilydd. Yn ôl Eigra Lewis Roberts, er enghraifft:

Yn y "byd bach" a pherthynas (neu ddiffyg perthynas) pobl â'i gilydd y mae 'niddordeb i, y drafftiau a'r stormydd y mae'n rhaid ymgodymu â nhw o ddydd i ddydd. Mae hynny'n ddigon, a gormod, i'r mwyafrif, a go brin fod yr hyn sy'n digwydd yng Nghaerdydd yn cyffwrdd â nhw.¹²⁶

Yn ddiddorol, â Angharad Price ymlaen i nodi 'ymhlyg yn nifer o ymatebion o'r fath mae'r syniad o leoliad y "byd mawr" hwnnw yng Nghaerdydd sydd yn aml yn ddaearyddol bell o leoliadau gwaith y nofelwyr'.¹²⁷ Ceir argraff fod gagendor, i raddau, o hyd rhwng Caerdydd ac ardaloedd eraill yng

---

¹²³ Gower, *Story of Wales*, t. 327.

¹²⁴ Angharad Price, 'Dim Oll? Ymateb Nofelwyr Cymraeg i ddatganoli', *Llên Cymru*, 34 (Caerdydd 2011), 237.

¹²⁵ loc.cit.

¹²⁶ Ibid, 242.

¹²⁷ loc.cit

Nghymru ac nad yw datganoli wedi dylanwadu llawer ar nofelwyr Cymraeg oherwydd lleoliad pencadlys y Cynulliad yn y Bae. Cysyllta sawl nofelydd ddatganoli â'r brifddinas, ac er y gellir cynnig mai diffygion ym mholisi datganoli Llywodraeth Cymru sydd ar fai am ddiffyg ymateb nofelwyr ledled Cymru i bwerau newydd y wlad, mae lle i awgrymu mai'r rhagfarn a'r drwgdeimlad tuag at Gaerdydd sy'n cuddio dan yr wyneb sy'n rhannol gyfrifol. Gellir cynnig hefyd fod y ffaith fod cyn lleied o nofelwyr yn dod o Gaerdydd ac yn ddaearyddol agos at y Senedd ar fai, ffaith a fyddai'n newid erbyn canol y degawd.

Er mai prin o gymharu â'r cynnyrch barddonol a cherddorol a ysbrydolwyd gan refferendwm 1997 yw'r nofelau Cymraeg sy'n ymateb i ddatganoli, ni ellir gwadu nad yw wedi dylanwadu ar ambell un ac wedi ysbrydoli ambell nofel feiddgar a heriol. Nofel o bwys mawr yn y cyswllt hwn yw trydedd nofel Goronwy Jones, *Walia Wigli*¹²⁸ a gyhoeddwyd yn 2004, oherwydd nofel yn ymwneud â'r cyfnod rhwng llwyddiant refferendwm 11 Medi 1997 a methiant Plaid Cymru yn etholiadau'r Cynulliad ar 1 Mai 2003 ydyw. Nofel wleidyddol yw hi ar un olwg, nofel sy'n sylwebu ac yn manylu ar y newidiadau a gafwyd yng Nghaerdydd yn sgil agor y Cynulliad newydd a'i sefydlu yn brif ganolfan grym yn y wlad. Fel y disgwylir erbyn hyn gan Dafydd Huws, nofel ddychanol ydyw hefyd. Y tro hwn, testun ei ddychan miniog yw gwleidyddiaeth a gwleidyddion a'r Cymry cenedlaetholgar 'newydd' yn y Gymru ddatganoledig, yn ogystal â'r dosbarth canol y mae ef yn aelod llawn ohono erbyn hyn. Fel y nodwyd eisoes wrth drafod *Dyddiadur Dyn Dŵad* ac *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, arddull gomediol sydd gan Dafydd Huws, ac yn y nofel hon defnyddia ei hiwmor tafod-yn-y-foch i ddychanu'r gymdeithas Gymraeg gyfoes sydd o'i amgylch yng Nghaerdydd, yn ogystal â datblygiadau gwleidyddol y cyfnod. Yn union fel a geir yn ei ddwy nofel gyntaf, erys dinas Caerdydd yn gymeriad canolog yn ei drydedd nofel gan sicrhau fod hon yn nofel allweddol arall yn natblygiad y nofel ddinesig.

Parhau i sylwebu ar ddatblygiad y dosbarth canol felly a wna Gron yn *Walia Wigli* a cheir

---

¹²⁸ Dafydd Huws, *Walia Wigli*, (Talybont, 2004).

ymosodiadau milain ar ei agwedd at y Gymraeg, ei hunanoldeb a'i ragrith cymdeithasol, fel a gafwyd yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*. Yn nhyb Gron, mae penderfyniad Siân i wrthod gadael i Gron gymryd eu merch Gwenlli i'w hoff lefydd yntau yn tystio i'w rhagrith:

Pybs, bwcis, siopa tships a caffis-loris a ballu – dyna'r math o lefydd dwi'n licio mynd iddyn nhw. Cymysgu efo'r werin datws, ia, fatha taswn i adra. Ond tydi hynny ddim yn plesio yntôl. Ma Siân yn ffond iawn o sôn am y dosbarth gweithio, gwarchod ei hawlia fo a ballu, ond pan ma' 'na aelod ohono fo'n trio hawlio'i hawlia, be sy'n digwydd? (tt. 33-4).

Beirniada ddiffyg cymdeithas y dosbarth canol hefyd gan bwysleisio ei hunanoldeb o gymharu ag agosatrwydd y dosbarth gweithiol:

Fyswn i'n picio mewn i weld Jero Jones y Dysgwr ne' rywun i hel atgofion am yr hen ddyddia pan o'dd na ffasiwn beth â chymdeithas yn y lle 'ma, pan o'dd dyn yn siarad efo'i gymydog yn hytrach na thyfu aspersions am y cloddia a chau ei hun yn y gazebo i yfad yn slei ar ei ben ei hun (t. 73).

Yn debyg i'r hyn a geir yn ail nofel y Dyn Dŵad, ceir awgrym cryf mai unigolion sy'n edrych ar ôl eu hunain yw'r dosbarth canol ac na cheir cymdeithas yn eu plith. Yr awgrym a geir o hyd yw mai sylwebu ar y dosbarth canol o'r tu allan y mae Gron, gan geisio cadw hyd braich rhyngddyn nhw ac yntau gan nad yw'n awyddus i'w gysylltu ei hun â nhw. Ond er yr holl ddychan a'r ymdrech i ddal yn dynn yn ei hunaniaeth, yn debyg i'r hyn a nodir yn yr ail bennod, cyflwynir yn gynnwl wybodaeth sy'n awgrymu fod Gron yn fwy cyfforddus ymhlith y dosbarth canol nag yr hoffai ei gredu. Ceir yr argraff fod ei afael ar y dosbarth gweithiol yn llacio'n araf deg a'i fod yn hytrach yn ymgodymu â'i ffordd newydd o fyw: 'Dyma fi'n sylweddoli na toedd 'na ddim ffasiwn beth â'r hogia' bellach. Dim ond yn 'y nychymyg i' (t. 91). Er gwaethaf hyn, mae'n deg cynnig wrth iddo agosáu at y dosbarth canol yr â beirniadaeth a dychan Gron yn amlycach byth.

Yr hyn sy'n cynhyrfu Gron fwyaf am y dosbarth canol yn y nofel hon yw ei ddymuniad i wadu tranc y Cymry Cymraeg ac i wrthod gweithredu dros yr iaith. Yn gefnlen i *Walia Wigli* mae ymdrech Gron i lenwi ffurflen y cyfrifiad. Pan ddaw at y cwestiwn ynghylch hunaniaeth a chenedligrwydd ni cheir cyfle ar y daflen i nodi Cymro/Cymraes, ac yn ôl Gron, 'O'dd pawb yng Nghymru wedi mynd yn lloerig ers wthnosa ar ôl iddyn nhw weld y dewis o'dd gin y Cymry ar y ffurflen' (t. 132). Ond er yr holl gynnwrf faint ohonyn nhw sy'n barod i weithredu dros yr iaith pan ddaw'r cyfle? Sylweddola Gron yn fuan iawn mai ychydig iawn fyddai'n fodlon aberthu dros y Gymraeg: 'Shwt allen i drefnu

ymgyrch yn erbyn y Cyfrifiad? Bydde hi'n cwympe'n fflat yn y'n gwyneb i! Faint o'r dosbarth canol gwladgarol fyddde'n fodlon talu mil o bunne o ddirwy i achub Cymru? Synnet ti gyn lleied!' (t. 253)

Yn debyg i'r hyn a awgrymir gan Gron yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, ceir awgrym ei fod yn colffarnu 'Cymreictod' y ddinas gan nad yw'r bobl hyn yn fodlon aberthu dros yr iaith. Cyhuddo ffrindiau Siân, Ben a Lun, a wna Gron un noson. Er iddynt ymddangos yn wladgarol ac yn genedlaetholgar yn gyhoeddus, maent yn ddigon hapus i ddanfôn eu mab i brifysgol yn Lloegr. Cyhuddo Ben a Lun ynghylch eu diffyg cefnogaeth i'r Gymraeg a'i phethe yn eu penderfyniadau bob dydd a wna Gron:

'Na, sori!' medda fi "Na i ddiodda lot o betha ond toes 'na neb yn ca'l gobio yn y 'ngwynab i! Dwi wedi sgwennu tri o lyfra ond tydi rhein 'rioed wedi darllan dim un ohonyn nhw, a ti'n gwobod pam? Achos na tydyn nhw byth yn prynu dim byd o un pen blwyddyn i'r llall! *Golwg*: ma' Ben yn ei ga'l yn staffwrwm y coleg bob wsnos, *Y Cymro*: llyfrgell Caerdydd, ia Lun? *Barn* – 'ma fe'n lot rhy ddwfn, ta beth, on'd yw e? Dwn i'm be ma Ned Tomas yn traffath trio creu papur newydd dyddiol. Tydi'r dosbarth canol Cymraeg byth yn prynu ffyc-ôl, dim ond tai! (t. 249)

Yn union fel a geir yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, ceir bod Gron yn hiraethu am Gymreictod naturiol ei gynefin ac yn poeni bod y gymdeithas Gymraeg naturiol y daw ohoni yn dechrau diflannu ac yn cael ei disodli gan Gymreictod annaturiol, hunanol a ffug y dosbarth canol yng Nghaerdydd. Nodwyd yn yr ail bennod, er bod amgylchiadau Gron wedi newid mai'r un ydyw yn y bôn, ac yn sicr gellir ailadrodd y gosodiad hwnnw yn y bennod hon. Parhau i deimlo fel pe na bai'n perthyn yn unman yn y ddinas a wna ef: 'Smotyn du dwi wedi bod byth ers hynny, ia. Pysgodyn allan o ddŵr yn sefyll tu allan yn sbiad i mewn ...' (t. 206) - ac o ganlyniad i'w gyfyng-gyngor ynghylch ei hunaniaeth, parhau i danseilio ac i ymosod ar y dosbarth canol y mae wedi cael ei amsugno i mewn iddo a wna ef. Teimla'n euog am fradychu ei wreiddiau a'i gynefin fel y dywed wrth gyfaddef ei fod yn dioddef o 'paranoid Sais-osis', sef:

Ffenomenom sydd ar gynnydd trwy'r byd i gyd. Cyflwr lle mae'r claf yn teimlo euogrwydd dwfn am ei fod wedi gadael ei fro enedigol yn ei ymchwil am well byd. Cred yn ddwfn yn ei galon ei fod wedi bradychu'i gymdeithas ac wedi gwerthu ei enedigaeth faint drwy symud i'r ddinas gan hyrwyddo drwy hynny y broses o San Ffaganeiddio stâd ei genedl mewn rhyw ffordd neu'i gilydd (t. 222).

Er hyn, yn y nofel hon, yr hyn a boena Gron fwyaf am agwedd y dosbarth canol o'i amgylch yng Nghaerdydd yw'r modd y mynnant dderbyn bod y Cymry di-Gymraeg yn Gymry: 'O'dd Bob Blaid Bach wedi gwrthod dwad efo ni achos bod cwyno am Saeson yn hiliol. Ma' pawb sy'n byw yn

y wlad 'ma gystal Cymry â ninna bob tamad, medda fo...Cont gwirion, ia?' (t. 237). 'Diffiniad ieithyddol sydd ar ei genedligrwydd'¹²⁹ ef, fel y dywed Simon Brooks, ac yn wahanol i'w wraig ac aelodau eraill Plaid Cymru yng Nghaerdydd, nid yw'n fodlon ceisio argyhoeddi trigolion di-Gymraeg y ddinas eu bod nhw'n Gymry er mwyn sicrhau eu pledlais yn yr etholiad:

Dio'm ots gin i', medda fi. 'Dwi 'di blino deud clwydda wrth bobol. We're all Welsh aye! Ffyc the English! Ti cystal Cymro â fi, a ballu. Dio'm yn wir, nadi? Ma' George Cooks yn iawn. Be 'di Wales? Un peth yn saff i chdi, dio'm yn ffycin' Gymru, na di?

Â Simon Brooks ymlaen i nodi er bod 'hunaniaeth ieithyddol o'r fath yn dra annerbyniol yn y Gymru newydd, ac yn anghywirdeb gwleidyddol',¹³⁰ mae'r fath deimladau yn bodoli yn y gymdeithas Gymraeg. Yn sicr, mae'r nofel ddinesig ddychanol hon yn un allweddol am ei bod yn cofnodi teimladau ac agweddau na fyddent fyth yn gweld golau dydd mewn cyhoeddiadau academiaidd na chyhoeddiadau gwleidyddol ychwaith. Yn ei eiriau ef unwaith eto, mae *Walia Wigli* 'yn caniatáu i bethau gael eu dweud am y Gymru gyfoes na fydden nhw'n cael eu dweud fel arall'.¹³¹ Erbyn 2004, blwyddyn cyhoeddi'r nofel hon, gellir tybio y byddai'r gwrthdaro rhwng y diwylliant 'gwledig' a 'threfol' a'r diwylliant 'dinesig' wedi hen ddiflannu. Gellid tybio y byddai rhagfarnau at y ddinas fel a geir yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* yn ôl yn 1979 wedi mynd i ddifancoll am fod y gagendor rhwng y ddau ddiwylliant yn lleihau ac am fod agweddau pobl yn fwy eangfrydig erbyn 2004 a'u bod yn fwy parod i dderbyn diffiniadau gwahanol a newydd o Gymreictod. Eto i gyd, mae'n sicr fod rhagfarnau yn bodoli o hyd o dan yr wyneb, ond efallai nad ydynt mor gyhoeddus ag yr oedden nhw yn y chwedegau a'r saithdegau, neu efallai nad yw mor dderbyniol erbyn dechrau'r unfed ganrif ar hugain i ddyrchafu un diwylliant uwchlaw'r llall. Fodd bynnag, yn sgil yr agwedd ddychanol a'r hiwmor a geir yn *Walia Wigli* ceir bod Gron yn nodi agweddau a rhagfarnau nad yw'n dderbyniol bellach i'w bloeddio yn gyhoeddus, megis y modd y mae'n cyhuddo'r brifddinas o'i ddiffyg diwylliant: 'O'n i adra yn 'y nghynefin. Does na'm diwylliant tebyg i hyn i ga'l ar hyd yr M4 Coridor, nag oes?' (t. 86).

Soniwyd yn yr ail bennod am rôl y fenyw mewn nofelau dinesig Cymraeg a nodais, er bod

---

¹²⁹ Simon Brooks, 'Kyffiniau Caerdydd', Barn, 488/9 (Gorffennaf/Awst 2004), 77.

¹³⁰ loc.cit

¹³¹ loc.cit

Siân yn gymeriad amlwg yn *Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw*, na chawn y cyfle i ddod i'w hadnabod. Craffais yn hytrach ar gymeriad Marged yn *Bod yn Rhydd* Harri Pritchard Jones a'r modd y cyflwynir themâu newydd i'r nofel ddinesig yn sgil ei phresenoldeb hithau, megis pwysigrwydd yr aelwyd deuluol a'i rôl fel mam. Datblygir y themâu hyn yn *Walia Wigli* ac o ganlyniad daw cymeriad Siân a'i rôl fel mam a gwraig yn ganolog i'r nofel. Gwelir datblygiad yng nghymeriad Siân dros y tair nofel. Yn *Dyddiadur Dyn Dŵad* cymeriad swil a thawel yw Siân, erbyn yr ail nofel mae hi wedi dechrau newid ychydig ond fel y dywed Dafydd Meirion yn ei adolygiad ar *Walia Wigli*, 'Erbyn y drydedd gyfrol mae hi'n ddraig o ddynes a dydy bywyd Goronwy Huws [*sic*] ddim yn fêl i gyd'.¹³² Yn *Bod yn Rhydd* cysylltir Marged â'r cartref a thrwyddi hi deuir i adnabod teimladau a meddyliau menyw a mam wrth iddi boeni am ei phlant a'i theulu. Nodais, er na cheir darlun confensiynol o deulu yn sgil absenoldeb y tad o ganlyniad i'w gyfnod yn y carchar, y ceir argraff mai teulu confensiynol yw teulu *Bod yn Rhydd*, ar un olwg, oherwydd mai Marged sy'n gofalu am y plant a'r cartref. Sefyllfa dra gwahanol a gyflwynir yn *Walia Wigli* serch hynny, a cheir gwahaniaethau amlwg rhwng Marged a Siân.

Yn gyntaf, rhaid nodi'r gwahaniaethau cymdeithasol rhwng magwraeth y ddwy fenyw. Fel y nodwyd eisoes, magwyd Marged yn ardal y dociau a bu tlodi yn rhan amlwg o'i bywyd ers ei phlentyndod. Ar y llaw arall, magwraeth ddosbarth canol a gafodd Siân a cheir yr argraff mai bywyd cyfforddus a moethus a gafodd ar hyd ei hoes. Nid oes ganddi broblemau ariannol fel Marged a cheir sôn am ei chyfnod yn byw dramor ac am wyliau rheolaidd y teulu yng ngorllewin Cymru yn eu 'tŷ haf'. Mae Siân ym amharod iawn i'w alw yn 'dŷ haf'. Tŷ ei mam-gu cyn iddi farw ydyw, ond ym marn Gron, 'Be bynnag ma' Siân yn ddeud dwi'n meddwl ella na tŷ ha' fysa Meibion Glyndŵr yn ei alw fo' (t. 184). Yn wahanol i nifer o gymeriadau'r nofelau dinesig a drafodwyd hyd yn hyn, serch hynny, mae gwreiddiau'r ddwy yn y ddinas ac er y gwahaniaethau amlwg rhwng ffordd o fyw y ddwy, nid yw bywyd yn y ddinas yn 'estron' nac yn 'egsotig' i'r un ohonynt. Dengys y ddwy fenyw hyn y pellter

---

¹³² Dafydd Meirion, *Llais Llên*, (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/430-walia.shtml>). Dyddiad cyrchu: Awst 12 2015

sydd rhwng tlodi a chyfoeth yn y ddinas ac mae'r ffaith fod buchedd y ddwy yn hollol naturiol i'r naill a'r llall yn profi'r amrywiaeth a geir yn ffordd o fyw trigolion y ddinas.

Er y gwahaniaethau cymdeithasol rhyngddynt, y prif wahaniaeth sy'n gosod y ddwy fenyw ar wahân i'w gilydd yw eu hagwedd at yr aelwyd a'u rôl fel mam. Marged sy'n rheoli'r cartref a'r plant fel y nodais eisoes, ond 'aelwyd ffeminyddol' a ddarlunnir yn *Walia Wigli*, chwedl Nia Angharad Watkins.¹³³ Goronwy sy'n gyfrifol am y gwaith tŷ ac ef sy'n magu Gwenlli, i bob pwrpas, tra mae Siân yn gweithio'n llawn amser fel dirprwy brifathrawes ac yn dymuno dilyn gyrfa wleidyddol. I bwysleisio'r newid rôl a geir yn *Walia Wigli* nid oes ond angen cyfeirio at y cerdyn a rydd Gwenlli i Gron ar Sul y Mamau sy'n dweud, 'i Dadi ar Sul y Mamau. Cariad mawr, Gwenlli X X X' (t.45). Mae Siân yn rhan o'r byd proffesiynol, ac er nad yw hynny'n hollol anghyfarwydd yn nofelau'r cyfnod (gweithio mewn ysbyty y mae Marged hefyd), mae'r ffaith fod Gron yn cyflawni dyletswyddau 'traddodiadol' a 'chonfensiynol' y fam yn beth prin ym myd y nofel Gymraeg. Ceir bod Siân hefyd, i raddau, yn diystyrru'r gwaith a wna Gron o amgylch y tŷ a gyda Gwenlli: 'Dyna ydi'r trwbwl efo merchaid sy'n mynd allan i weithio. Ma' nhw'n meddwl bod y tylwyth teg yn dŵad i mewn a gneud bob dim yn tŷ. Ma' cadw Gwenlli'n ddiddig yn job llawn amsar ynddi 'i hun alla i ddeud wrthat ti!' (t. 50). Yn wir, deillia peth o hiwmor y nofel o ymwybyddiaeth Gron ei fod yn brysur yn cyflawni rôl y mae'r gymdeithas yn disgwyl i fenyw ei chyflawni:

O'n i wastad wedi cwyno pa mor anodd o'dd 'y mywyd i fatha sgwennwr/gŵr tŷ ond to'n i'm yn gwbod 'y ngeni nes i mi ddechra bod yn fam! Talcian caled ofnadwy ydi'r cyntafanedig. Ma'r Chinese wedi dallt hynny'n iawn. Y cynta i gracio dan y straen. Mi nath y cyntafanedig Herod Frenin yn seicopath, do? Mi driodd o ladd y blydi lot ohonyn nhw! Ac mi o'dd 'na adega, tasa hi'n weddus i mi gyfadda, lle bysa 'Myfi sy'n Mygu'r Baban' wedi bod yn deitl mwy addas i'r gân o'n inna'n ganu hefyd! (t. 32)

Nofel allwedol o ran y portread o'r aelwyd mewn nofel Gymraeg yw *Walia Wigli* felly, yn ogystal â nofel bwysig a diddorol o safbwynt hawliau merched. Yn nhyb Nia Angharad Watkins, mae lleoliad *Walia Wigli* yn chwarae rôl allweddol yn y darlun a geir o'r aelwyd. Cynigia mai o ganlyniad i natur y ddinas a'i diwylliant y gwelir dyn yn camu i esgidiau'r wraig. Ni fyddai sefyllfa o'r fath yn bosib heb y ddinas yn gefnlen iddi. Meddai hi, 'Tra bod yr aelwyd wledig yn cynrychioli'r traddodiad

---

¹³³ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t. 116.

patriarchaidd, teflir patriarchaeth o'r neilltu ar yr aelwyd ddinesig; caiff hierarchiaeth yr aelwyd ei herio wrth i'r wraig ymuno â'r byd allanol ac wrth i'r gŵr aros ar yr aelwyd'.¹³⁴ Yn draddodiadol disgwylir i'r fenyw aros yn y tŷ yn magu'r plant tra mae'r gŵr yn ennill bywoliaeth i gynnal y teulu, ond chwalu'r darlun traddodiadol hwnnw a wna Dafydd Huws yn *Walia Wigli*. Menyw hyderus yw Siân sy'n barod i leisio ei barn, ac ni chaiff ei chyfyngu gan ei rhyw a disgwyliadau'r gymdeithas. Mae hi'n sefyll am y pegwn â'r darlun a gawn o'r fam draddodiadol Gymreig. Dengys hyn yn glir yn ei sgwrs â'r dyn a ddaw i'r tŷ i ddosbarthu ffurflenni'r cyfrifad:

“Welsh-speakers give me more hassle than anybody,” medda'r brych. “I was just explaining to your partner...”

“My husband!” medda Siân.

“But you've got different surnames,” mo.

“How very observant of you!” medda Siân. “Thank you very much. That'll be all!” medda hi a chau'r drws yn glep yn ei wynab o. Un dda ydi Siân! Unrhyw un sy mewn awdurdod ac yn trio bod yn bwysig mae hi'n ei lorio fo'n seitan, syth bin. Trwbwl ydi, ma' hi'n dueddol o iwsho'r un tactics ar ei gŵr...

“Co ni off!” medda Siân, yn stagio ar y ffurflen.

“Be sy rŵan eto?” medda fi, nabod tŷn strop pan dwi'n clywad un.

“Typical dyn!” medda Siân. “Cymryd yn ganiataol taw'r gwryw yw deiliad y tŷ. Dy enw di sy ar hon.”

“Sori mawr!” medda fi. “Wyt tisho i mi ofyn am ffurflen arall?”

“Rhy hwyr nawr, on'd yw hi? Dy fai di yw e am fod mor llyweth. Ond 'na fe. Cei di'r jobyn o'i llanw hi miwn, 'te!”

Ffagan Sant! Be s'arna i? Tydw i'm yn meddwl ymhellach na 'nhrwyn, nadw? Gas gin i lenwi ffurflenni. Siân sy'n arfar gneud bob dim fel'na ond dyna fo. O'n i wedi bolshio eto, do'n ...? (t. 9)

Dadleua Watkins fod Siân, yn ddiarwybod iddi hi ei hun o bosib, yn ceisio dianc rhag llyffetheiriau'r 'aelwyd draddodiadol Gymreig'. Dadleua fod yr aelwyd ddinesig yn cynnig hyblygrwydd nad yw'n bosib manteisio arno i'r un graddau ag ar aelwyd wledig. Yn y ddinas gan amlaf y cychwynna ffasiynau a syniadau newydd, ac yn sgil hynny, gwelir 'traddodiadau' a 'disgwyliadau' cymdeithasol yn cael eu chwalu. Yn ei geiriau hi, 'Wrth ddilyn y bywyd dinesig, caniateir i Siân Arianrhod ddilyn ei thrywydd ei hun yn sgil gormes dylanwadau estron dros gonfensiynau traddodiadol “Cymreig” - confensiwn lle disgwylir i wraig ymochel rhag ceisio gyrfa a dilyn uchelgais'.¹³⁵ Nid yn unig y mae Siân yn rhan o'r byd proffesiynol ac yn gadael i Gron ofalu am y cartref a'i phlentyn, ond mae ganddi ymwybyddiaeth wleidyddol ac mae'n gweithio fel athrawes. Noda Watkins mai anghyffredin iawn

---

¹³⁴ Ibid, t. 118.

¹³⁵ Ibid, t. 121.

oedd i fenyw ymddiddori mewn 'materion bydol' a hefyd fod yn fam ac yn athrawes. Noda hi fel y:

gorfodid menywod i ddewis rhwng y naill a'r llall yn ystod hanner cyntaf yr ugeinfed ganrif. Gyda lledu gwaharddiad yn erbyn menywod priod yn y proffesiwn hwnnw yn ystod y 1920au, cyflwynwyd gwaharddiad gan 75% o awdurdodau lleol ar hyd Cymru a Lloegr erbyn 1926. Ni chodwyd y gwaharddiad tan 1944, er iddi barhau'n anodd wedi hynny i fenywod priod gael swyddi fel athrawesau yn ne Cymru.¹³⁶

Mae Siân Arianrhod yn cynrychioli'r fam a'r fenyw 'fodern' a gellir cynnig bod y ddinas a'i diwylliant yn ganolog i'w chymeriad.

Ond er bod Watkins yn cynnig bod Siân yn sefyll am y pegwn â'r fam draddodiadol Gymreig a ddarlunnir mewn llw o nofelau gwledig dros y degawdau, dadleua hefyd fod *Walia Wigli* yn esgor ar 'Gymreictod newydd' o ganlyniad i'w daliadau cenedlaetholgar hi a Gron. Mae Gron a Siân yn frwd dros y Gymraeg ac mae hawliau a statws yr iaith yn bwysig iddynt. Yn sgil hynny felly, dywed Watkins: 'Er yr ystyrir yr aelwyd yn "anghymreig" yn wyneb ei harferion, saif yn "Gymreig" ei daliadau. O dderbyn y nofel a'r aelwyd "ddinesig" i'r canon, derbynnir "Cymreictod" ar ei newydd wedd'.¹³⁷ Yn sicr, mae i'r nofel hon ei harwyddocâd yn natblygiad y modd y diffinnir Cymreictod a'r hyn a ystyrir yn 'anghymreig' ac yn 'Gymreig'. Ar un adeg ystyrir y diwylliant dinesig yn 'anghymreig' ond o ganlyniad i agwedd genedlaetholgar 'Gymreig' prif gymeriadau *Walia Wigli*, amhosib bellach ydyw diffinio'r diwylliant a'r gymdeithas y mae Gron a Siân yn rhan ohonynt yn y fath fodd ac yn estron i'r diwylliant Cymreig. Rhaid ailddiffinio 'Cymreictod' felly, i gynnwys y gymdeithas Gymreig newydd oedd yn araf ddatblygu yn y brifddinas ar y pryd. Yn sgil cyhoeddi *Walia Wigli* gwelir y nofel Gymraeg yn croesawu Cymreictod newydd y brifddinas ac yn chwalu'r rhagfarn yn ei erbyn.

Er hyn, gellir cynnig mai'r awgrym a geir yn y nofel hon yw mai un hunaniaeth Gymreig yn unig sy'n bodoli yng Nghaerdydd, sef hunaniaeth Gymreig y dosbarth canol. Fel y dywed Lisa Sheppard, 'Ymddengys mai un math o Gymreictod a all fodoli yno, Cymreictod dosbarth canol sy'n cael ei safoni a'i Seisnigo'.¹³⁸ Nodwyd ar ddiwedd y bennod gyntaf mai Goronowy yn unig, ymhlith

---

¹³⁶ Ibid, t. 122.

¹³⁷ Ibid, t. 139.

¹³⁸ Lisa Sheppard, 'Cymreictod y Concrit: Caerdydd a'r hunaniaeth Gymraeg yn y nofel ddinesig o 1978-2008' *Llên Cymru* 36 (2013), t. 104.

yr holl gymeriadau a ddaeth i brofi bywyd y ddinas, a arhosodd yng Nghaerdydd. Ond er mwyn goroesi bu rhaid iddo addasu a newid ei ffordd o fyw, ac er mawr siom iddo ef, ymuno â'r dosbarth canol Cymraeg. 'Ymddengys y ddinas yn lle sy'n anaddas iawn ar gyfer cymuned o siaradwyr Cymraeg naturiol',¹³⁹ chwedl Lisa Sheppard. Yr awgrym a geir yw na all y ddinas gynnal amrywiaeth o hunaniaethau Cymreig a grwpiau o siaradwyr Cymraeg. Dyma oedd yn gyfrifol am yr unigrwydd a'r alltudiaeth a brofodd Goronwy, Bob a Bleddyn wrth symud i Gaerdydd: ni chawsant gyfle i fynegi a byw eu Cymreictod naturiol, anhunanymwybodol hwy o fewn tiriogaeth y ddinas. Nid oedd y ddinas yn croesawu y math hwn o Gymreictod, ac yr oedd rhaid i Gron blygu i'r drefn a'r hunaniaeth Gymreig ddosbarth canol a fodolai yno er mwyn goroesi. Er hyn, dyma'r union feddylfryd y mae Llwyd Owen, awdur o Gaerdydd a gyhoeddodd ei nofel gyntaf ddwy flynedd ar ôl cyhoeddi *Walia Wigli*, yn ceisio ei chwalu. Nid Cymreictod unffurf a geir yn ei Gaerdydd ef ond portread o ddinas sy'n cynnal, yn cynnig ac yn croesawu amrywiaeth o hunaniaethau Cymreig ochr yn ochr â'r hunaniaeth a'r diwylliant dosbarth canol y mae Dafydd Huws yn eu portreadu. Ond cyn ymhelaethu ymhellach ar awdur olaf yr astudiaeth rhaid cyfeirio'n fras at Owen Martell, awdur arall sydd, yn ei nofelau, yn chwalu'r meddylfryd mai un diwylliant ac un hunaniaeth Gymreig a geir yn y ddinas.

Yn wahanol i Llwyd Owen, nid brodor o Gaerdydd yw Owen Martell, ac nid yw ei nofelau ychwaith wedi eu lleoli'n gyfan gwbl yn y ddinas. Er hyn, mae prif gymeriadau ei ail nofel, *Dyn yr Eiliad*, wedi byw yng Nghaerdydd ar un adeg yn eu bywydau. Mae'n werth nodi hefyd fod nofel gyntaf Owen Martell, *Cadw Dy Ffydd, Brawd* (2000),¹⁴⁰ yn ymwneud â'r bywyd dinesig. Nid Caerdydd yw dinas y nofel, serch hynny, ond Llundain. Nofel am ddyn yn ei dridegau, Dafydd Gilley, sy'n byw yn alltud yn Llundain ydyw. Y mae ei fywyd presennol ac yntau'n gweithio mewn swydd ddi-nod yn Llundain yn ei ddiflasu'n llwyr a chlywir adlais o ddiflastod a siom dynion dŵad y bennod gyntaf yn ei agwedd ef at y ddinas: 'Ar ben hyn roedd y ddinas yn llyncu arian: bwyd yn ddrud, cyngherddau'n ddrutach a'r tacsis yn methu aros nes cael mynd â chi adre y ffordd hir' (t. 360). Eto i

---

¹³⁹ Ibid, t. 96.

¹⁴⁰ Owen Martell, *Cadw Dy Ffydd, Brawd* (Llandysul, 2000).

gyd, yn debyg i Bleddyn yn *Cyw Dôl* mae Dafydd Gilley yn awyddus i brofi ei hun yn y ddinas ac yn osgoi troi am adre:

Ond roedd yn rhaid i mi weithio. Naill ai hynny neu ddychwelyd adre i gyfaddef fod bywyd yn ddinas wedi bod yn ormod i 'fachgen o'r cwm', ac mai yno y dylwn i fod wedi aros heb erioed goleddu syniadau a oedd mor amlwg 'uwch fy steshon mewn bywyd' (t. 37).

Nid y Gogledd na'r Gorllewin yw ei gynefin ef serch hynny ond cwm diwydiannol yn ne Cymru. Yn wahanol i nifer o gymeriadau a drafodwyd yn yr astudiaeth hyd yn hyn nid yw Dafydd Gilley yn clodfori ac yn canmol ei fywyd a'i fan enedigol. Yn wahanol i Gron sy'n ysu am ffordd o fyw a gwerthoedd Caernarfon yn ystod ei gyfnod yn y ddinas, ceir dychan ym mhortread Dafydd Gilley o'r Gymru 'draddodiadol' yn y cwm:

Rwy'n petruso yn y fan hon, yn dychmygu pob math o olygfeydd posib: gall e fod yn 'newyddion' yn ôl diffiniad fy mam o'r gair—y prifathro lleol wedi'i ddal gyda merch un ar bymtheg oed, neu ŵr Beti wedi'i gadael hi eto, am y pedwerydd tro, y math o hanes sy'n gwneud bywyd mewn 'pentref cysurus, agos atoch' *mor* werth chweil (t. 43).

Â ymlaen mewn man arall i nodi,

Ma' marwolaeth yn perswadio pobl—ma' trigolion yn well gair efallai — y cwm fod yr hen fyd yn dal yn fyw ac yn iach, a'r sefydliadau cysegredig-cymdeithas, agosatrwydd, gallu-gadael-drws-y-bac-ar-agor-dim-fel-heddi—i gyd yn ffynnu. Angau yw'r gweithwr cymdeithasol gorau a fu yn y cwm erioed (t. 102).

Nid yw Dafydd Gilley yn dyrchafu un diwylliant na ffordd o fyw uwchlaw'r llall yn y nofel hon. Mae ef 'wedi cael llond bol ar Lundain' (t. 53) ond eto mae'n disgrifio bywyd yn y cwm 'yn felodrama pur; yn llawn dop gan ddigwyddiadau stoc a chymeriadau cyfarwydd' (t. 54). Yn sicr, gwelir newid agwedd ers nofelau'r saithdegau a'r wythdegau. Yn y nofelau hynny ceir atyniad cryf at y bywyd 'gwledig' a 'threfol' ac er i'r cymeriadau brofi'r bywyd dinesig, darlunnir hi fel ffordd o fyw anghymreig ac estron i'r Cymry. Yn wir, ceir yr agwedd hon yn cuddio o dan yr wyneb yn *Walia Wigli*. Ni cheir y meddylfryd hwn yn y nofel hon. Nid yw ffordd o fyw y cwm yn tra arglwyddraethu ar y bywyd dinesig ond yn hytrach ceir bod Dafydd Gilley yn barnu ac yn canmol y ddau ddiwylliant yn eu tro. Dywed Rhodri Llŷr Evans mai 'nofel sy'n ceisio dadlennu rhywbeth ynghylch y profiad o fyw yn y presennol yng nghysgol rhyw orffennol parhaus yw *Cadw Dy Ffydd, Brawd*',¹⁴¹ ac wrth

---

¹⁴¹ Rhodri Llŷr Evans, 'O Dafydd a Rachel i Daniel a Davies: Golwg ar nofelau Owen Martell', *Ysgrifau Beirniadol* xxix (Llandysul, 2010), t. 125. angen y cyfeiriad llawn

ystyried hyn gellir disgwyl i deimladau Dafydd Gilley at y ddau ddiwylliant newid a datblygu wrth i'w sefyllfa a'i fywyd ef newid a datblygu ar hyd ei oes.

Wrth droi yn ôl at ail nofel yr awdur, *Dyn yr Eiliad* (2003),¹⁴² gwelir darlun newydd o ddinas Caerdydd ac agwedd wahanol tuag ati, a bu cryn drafod ar yr iaith gan gynnwys y defnydd o'r Saesneg a ddefnyddia Martell yn y nofel. Fel y dywed Grahame Davies yn ei adolygiad ar y nofel,

cofiat y canmol a fu arno [*Cadw Dy Ffydd, Brawd*] a'r beirniadu crintachlyd a fu hefyd ar ei ddefnydd o eiriau a chystrawen Saesneg. Ceir arddull debyg yn *Dyn yr Eiliad*, ond mae'r cyfan yn naturiol ac yn ychwanegu at hygredd y gwaith.¹⁴³

Unwaith eto mewn nofel ddinesig gwelir yr awdur yn darlunio natur ddwyieithog Caerdydd a Chymraeg llafar a bratiaith ei thrigolion. Yr hyn sy'n wahanol am eiriau Grahame Davies i nifer o adolygwyr y nofelau dinesig cynnar yw mai canmol Owen Martell a'i ddefnydd o iaith a wna ef. Ar sail newydd-deb agwedd yr awdur at y ddinas a'r iaith a ddefnyddir yn y nofel i gyfleu Cymreictod a'r hunaniaeth Gymreig a geir yn y ddinas y penderfynwyd cynnwys yr awdur hwn yn y drafodaeth. Gellir crynhoi'r newid a geir yn nofelau Owen Martell, ac yn ddiweddarach Llwyd Owen, gan ddefnyddio geiriau Lisa Sheppard:

. . . gallwn ystyried ei fod yn ceisio symud oddi wrth agwedd geidwadol tuag at yr iaith Gymraeg a chywirdeb a thraddodiad, a chreu delwedd o ddinas lle mae gwreiddioldeb ieithyddol a llenyddol yn bodoli. Ceisio dangos y gwirionedd am hunaniaeth Gymraeg- ei hiaith Caerdydd a'r cymoedd y mae, hunaniaeth sy'n frith o ddylanwadau dwy iaith, sy'n gyfaddawd rhwng dau ddiwylliant.¹⁴⁴

Yn wahanol i Gron, mae cymeriadau *Dyn yr Eiliad*, a chymeriadau nofelau Llwyd Owen a drafodir maes o law, yn croesawu'r amrywiol hunaniaethau a geir yng Nghaerdydd ac o ganlyniad ceir bod yr iaith a ddefnyddir ganddynt yn dra gwahanol i iaith Goronwy. Gwelir agwedd feirniadol Gron at 'Gymreictod ffug' Caerdydd yn prysur ddiflannu wrth i gymeriadau'r nofelau hyn dderbyn yr amrywiaeth o hunaniaethau Cymreig a geir yn y ddinas.

Nofel am Daniel, Davies ac Anna a pherthynas y tri â'i gilydd yw *Dyn yr Eiliad* yn y bôn.

---

¹⁴² Owen Martell, *Dyn yr Eiliad* (Llandysul, 2003).

¹⁴³ Grahame Davies, *Llais Llên* (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/350-martell.shtml>)
Dyddiad cyrchu: Awst 12 2015

¹⁴⁴ Ibid, t. 96.

Ffrindiau plentynod yw Daniel a Davies a pharhau a wna cyfeillgarwch agos y ddau wrth iddynt adael Dowlais i fynychu'r brifysgol yng Nghaerdydd. Yno, maent yn cwrdd ag Anna ac yn fuan wedyn mae Davies a hithau'n cychwyn perthynas. Mae'r tri yn penderfynu rhannu tŷ gyda'i gilydd yng Nghaerdydd, 'a buan iawn y ffurfir y syniad o driongl – tair personoliaeth, oll yn byw dan yr un to ac yn byw drwy'i gilydd, dan ddibynnu ar neb arall am gynhaliaeth emosiynol'.¹⁴⁵ Dyma orffennol y nofel; ym mhresennol y nofel, mae Davies wedi marw mewn damwain car ar yr A470. Yn y cyfnod sy'n arwain at angladd Davies mae Daniel ac Anna yn hel atgofion am fywyd Davies a pherthynas y tri ac wrth wneud hynny yn agosáu cyn cychwyn perthynas eu hunain. Fel y dywed Rhodri Ll. Evans, 'perthynas pobl êl'i gilydd yw brif bwnc *Dyn yr Eiliad*'.¹⁴⁶

Mae agwedd Daniel a Davies wrth iddynt adael bro eu mebyd am y ddinas fawr yn dwyn i gof y brwdfrydedd, yr egni a'r cyffro a gafwyd gan Bob, Bleddyn a Gron wrth iddyn nhw symud i Gaerdydd. Ni all Davies guddio'i falchder wrth ddatgan ei fod ef, a Daniel, yn cychwyn yn y brifysgol yng Nghaerdydd ymhen ychydig wythnosau. Wrth gychwyn roedd y ddau'n 'llawn breuddwydion cyfandirol am ddysg a darllen a'r bywyd fyddai'n dilyn o hynny' (t. 216). Ymddengys fod dinas Caerdydd yn lle sy'n cynnig cyfleoedd i'r bechgyn 'ddatblygu' a chreu bywyd 'gwell' iddynt eu hunain. Cefnu ar eu plentynod a'u magwraeth yn Nowlais (yn debyg i Dafydd Gilley yn *Cadw Dy Ffydd, Brawd* sy'n cefnu ar ei gwm enedigol wrth symud i Lundain) oedd eu bwriad hefyd: 'Mor rhyfedd oedd hi, nid jyst i fi, ond i Davies hefyd, ein bod ni wedi mynd i'r coleg yn llawn fwriadu gadael byd ein plentynodod ar ôl' (t. 216). Nid oes dim dwywaith nad yw dinas Caerdydd yn denu'r bechgyn ati, yn yr un modd ag y denwyd y bechgyn yn y nofelau a drafodwyd eisoes, drwy gynnig cyfleoedd, profiadau a dihangfa iddynt. Roeddent wedi symud i Gaerdydd 'yn llawn breuddwydion cyfandirol am ddysg a darllen a'r bywyd fyddai'n dilyn o hynny' (t. 216). Ceir argraff mai trwy symud i Gaerdydd y byddant yn gallu ehangu eu gorwelion a'u cyfleon a thrwy hynny dderbyn amryiaeth o brofiadau newydd a chyffrous. Er hyn, ceir awgrym mai siom a brofodd Daniel a Davies, fel Bob a Bleddyn:

---

¹⁴⁵ Ibid, t. 137.

¹⁴⁶ Evans, 'O Dafydd a Rachel i Daniel a Davies: Golwg ar Nofelau Owen Martell', t. 138.

'a'r cyfan wnaethon ni oedd aros gyda'n gilydd, heb hyd yn oed drïo tynnu unrhyw ddylanwadau . . . i mewn aton ni a fyddai'n agor y byd roedden ni wedi'i ddychmygu' (t. 216). Gellid cynnig bod y bechgyn wedi eu dadritho gan y ddinas; nid oedd hi wedi llwyddo i wireddu gobeithion y bechgyn, neu efallai y gellir cynnig mai nhw oedd ar fai am ddisgwyl cymaint gan y bywyd dinesig.

Unwaith eto yn y nofel hon, yn debyg i nofelau Dafydd Huws, darlun o Gaerdydd gan gymeriadau sy'n symud i'r ddinas o'r tu allan a geir ynddi. Ond y prif wahaniaeth rhwng nofelau Dafydd Huws, Owen Martell a nofelau Llwyd Owen yw nad llais y mewnfudwyr a glywir bellach ond llais brodorion Caerdydd. Hyd yn hyn portread o Gaerdydd o'r tu allan a gafwyd yn y nofelau, ond gwelir newid yn y patrwm hwn yn sgil cyhoeddi nofelau Llwyd Owen. Daeth ei nofel gyntaf yn ail yng nghystadleuaeth Gwobr Goffa Daniel Owen yn Eisteddfod Genedlaethol Cymru Eryri a'r Cyffiniau 2005, ac er i feirniaid y gystadleuaeth honni mai Llwyd Owen oedd yn meddu ar y 'medddwl praffaf' a'r 'athrylith fwyaf', nid enillodd y wobr oherwydd 'y gwendidau ieithyddol' a geir yn y nofel, yn eu barn hwy.¹⁴⁷ Fodd bynnag, penderfynodd y Lolfa gyhoeddi'r nofel ac, yn wir, achosodd *Ffawd*, *Cywilydd a Chelwyddau* a defnydd Llwyd Owen o fratiaith, ymadroddion a geiriau Saesneg a chystrawen Seisnig dipyn o stŵr ar y pryd, fel y dengys geiriau Owain Rhys yn ei adolygiad ar y nofel yn *Taliesin*: 'Roeddwn eisiau rhoi sgytwad go dda i'r awdur a'r golygydd, a hynny wrth ddarllen pob cymal, bron. Achosodd hyn rwystredigaeth, ac o'r herwydd fe'i cefais yn anodd mwynhau'r nofel.'¹⁴⁸ Wrth ymateb i'r feirniadaeth ar ei arddull a'i ddefnydd o iaith, dywed Llwyd Owen, 'Wna i byth ymddiheuro am arddull fy nofel(au) gan fy mod i'n cadw'n driw i fy nghefnidir trefol, dwyieithog ac yn adlewyrchu realiti Cymry'r brifddinas'.¹⁴⁹

Ar un olwg, gellid dadlau mai datblygiad ar iaith Dafydd Huws a geir yma. Defnyddiwyd Saesneg ac acen Caerdydd yn ei nofelau ef wrth i Goronwy ymwneud â rhai o frodorion y ddinas a gwnaed hynny er mwyn adlewyrchu sefyllfa'r iaith yng Nghaerdydd. Yn *Ffawd*, *Cywilydd a*

---

¹⁴⁷ Elfyn Pritchard, Bethan Mair a Catrin Puw Davies, *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau 2005* (Llandysul, 2005), t. 99.

¹⁴⁸ Owain Rhys 'Colli Nerth yr Ergyd?', *Taliesin*, 128, t.153.

¹⁴⁹ Llwyd Owen, 'Ffawd, Cywilydd a Chenfigen' *Taliesin*, 127 (Gwanwyn 2006),129.

Chelwyddau ac yn ail nofel yr awdur, *Ffydd, Gobaith, Cariad* (a drafodir maes o law), llais brodorion y ddinas a glywir. Mae'r ffaith fod y cymeriadau hyn yn adrodd eu storïau yn y Gymraeg, gan gynnwys yr holl fratiaith a'r ymadroddion Seisnig, yn tystio i'r modd, ar y naill law llaw, y cafwyd cynnydd yn nifer y siaradwyr Cymraeg yng Nghaerdydd erbyn dechrau'r ganrif a hefyd i'r modd y mae'r Gymraeg erbyn hyn wedi treiddio i leoliadau newydd yn y ddinas ac yn gallu mynegi profiadau newydd. Noda Lisa Sheppard fod cymeriadau Llwyd Owen 'yn ystyried yr amrywiaeth o hunaniaethau sy'n bodoli'¹⁵⁰ yn y ddinas ac o ganlyniad gwelir bod y Gymraeg yn trigo mewn mannau na welwyd hi o'r blaen yn y nofel ddinesig. Yn sgil hyn nid tafodiaith cadarnleoedd traddodiadol y Gymraeg, nac ychwaith iaith dosbarth canol Caerdydd yn unig, a geir yn nofelau dinesig Llwyd Owen, ond iaith gynhenid dinas Caerdydd, iaith Luc Swan ac Alun Brady, brodorion Caerdydd sy'n byw ymhlith trigolion isfyd y ddinas.

Noda beirniaid Gwobr Goffa Daniel Owen mai 'y byd sy'n bodoli - bron na ellir dweud yn crawni - o dan wyneb ymddangosiadol barchus a threfnus ein prifddinas, yw thema'r nofel'.¹⁵¹ Er y gellid dadlau bod *Walia Wigli* wedi ein harwain i gredu nad oes modd i isfyd Cymraeg fodoli ochr yn ochr â diwylliant dosbarth canol y ddinas ac er i sawl un gwyno am iaith anweddus a themâu tabŵ y nofel, rhaid derbyn bod y math yma o fydd yn bodoli yng Nghaerdydd a'i bod yn hen bryd iddo gael ei ddisgrifio a'i drafod mewn nofelau Cymraeg. Sonia'r un beirniaid am y modd y mae sawl brawddeg yn y nofel *Ffawd, Cywilydd a Chelwyddau* yn gyfieithiad llythrennol o'r Saesneg, er enghraifft, 'Roedd rhywbeth amdano fe roedd hi'n hoffi' ac 'Ar y llaw arall roedd yna rhywbeth amdano oedd yn ei dychryn i'w chraidd'¹⁵² a dywed Rhodri Ll. Evans yn ei adolygiad o'r nofel iddo gael anhawster weithiau wrth ddarllen y nofel am iddo ddarllen sawl gair Saesneg fel gair Cymraeg.¹⁵³ Yn wir, â Rhodri Ll. Evans ymlaen i gynnig mai mynegiant y nofel a fyddai'n gyfrifol am ei thynged yn ei dyb

---

¹⁵⁰ Lisa Sheppard, 'Cymreictod y Concrit: Caerdydd a'r hunaniaeth Gymraeg yn y nofel ddinesig o 1978 - 2008', *Llên Cymru*, 36 (2013), 103

¹⁵¹ Elfyn Pritchard, Bethan Mair a Catrin Puw Davies, t. 98.

¹⁵² loc.cit.

¹⁵³ Rhodri Llŷr Edwards, *Llais Llên*, (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/609-ffawd.shtml>) *Dyddiad cyrchu: Awst 12 2015*

ef: 'Rwy'n credu mai ei mynegiant fydd, o bosib, yn gyfrifol dros ei ffawd - a fydd yn cael ei chyfarch fel chwa o fywyd newydd i'r nofel Gymraeg ynteu ei halltudio i ddyfnderoedd yr "annerbyniol" neu beidio.¹⁵⁴ Ond y gwir amdani, wrth dderbyn bod y math hwn o fyd yn bodoli yng Nghaerdydd, yw fod rhaid hefyd dderbyn yr iaith y mae'r cymeriadau sy'n byw y bywyd hwn yn dewis ei defnyddio wrth fynegi eu hunain.

Mae Luc Swan, prif gymeriad y nofel gyntaf, ac Alun Brady, prif gymeriad yr ail nofel, yn debyg iawn i Goronowy, Bleddyn a Bob ar un olwg, yn goryfed, yn gorysmygu, yn mercheta ac yn arbrofi â chyffuriau. Ond er i fywyd tanddearol Caerdydd gael ei bortreadu yn y ddwy nofel hyn, ochr yn ochr â'r bywyd hwn mae dosbarth canol Caerdydd i'w weld hefyd. Mae'r ddau brif gymeriad yn profi cwmp oddi wrth fywyd a gwerthoedd dosbarth canol eu magwraeth yn y ddinas ac yn byw bywydau sy'n sefyll am y pegwn â'u plentyndod. Gellid cynnig mai dyma, yn bennaf, sy'n gwahaniaethu nofelau Llwyd Owen oddi wrth nofelau Dafydd Huws. Mae Llwyd Owen yn darlunio'r haenau gwahanol o fywyd ac o hunaniaethau Cymreig sy'n bodoli yn y ddinas ochr yn ochr â'i gilydd, yn wahanol i nofelau Dafydd Huws lle ceir darlun o un ffordd o fyw yn y ddinas yn bennaf. (Er ei bod yn wir iddo ddarlunio bywydau'r dosbarth gweithiol a'r dosbarth canol yng Nghaerdydd, ni welwn y ddau ddosbarth ochr yn ochr â'i gilydd.) Fel y dywed Lisa Sheppard, nid yw Llwyd Owen 'yn ceisio creu un diwylliant na hunaniaeth Gymraeg safonol . . . Yn lle canolbwyntio ar un gymuned Gymraeg, mae ffocws y nofelau yn symud yn ôl ac ymlaen rhwng . . . maestrefi cefnog a slymiau'r ddinas'.¹⁵⁵ Gellir gweld hyn ar ei orau yn *Ffydd*, *Gobaith*, *Cariad*, ail nofel yr awdur a enillodd wobr Llyfr y Flwyddyn iddo yn 2007. Dengys disgrifiad Alun Brady o dafarn y Three Archers ymwybyddiaeth y prif gymeriad o'r haenau a'r hunaniaethau amrywiol a geir yn y ddinas a'r modd y maent yn gorgyffwrdd â'i gilydd er eu bod mor bell ar wahân yr un pryd:

Mae'r Three Archers yn dafarn ryfedd, ac yn ôl 'y mrawd mae'r tair stafell yma'n cynrychioli tri dosbarth cymdeithasol. Ar y penwythnosau, pan mae'r lle'n brysur, y dosbarth canol sy'n llenwi'r bar canol lle dw i'n sefyll ar y foment. Mae'r stafell yn ddigon croesawgar gyda charped ar lawr a chadeiriau lu. Fel cartref rhyw hen fodryb a dweud y gwir. I'r dde o ble dw i'n sefyll, trwy ddrws trwm, lliw aur, mae bar y crach, neu 'Bel Aire' fel mae Wil yn ei alw. Dyna lle mae crachach Cyncoed, Llysfaen, Llanisien a'r Rhath yn cyfarfod i yfed eu brandis mawr

---

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Sheppard, 'Cymreictod y Concrit: Caerdydd a'r hunaniaeth Gymraeg yn y nofel ddinesig o 1978-2008', t.105.

a'u Baileys wrth drafod eu cyfoeth ac anghofio'u cwrteisi wrth orweddian ar gadeiriau moethus, blodeuog, dichwaeth y bragdy. Ac yn olaf, yn y bar cyhoeddus lle dw i'n disgwyl ffeindio Floyd, mae'r dosbarth gweithiol yn yfed mewn aflendid cymharol ond yn cael mwy o hwyl na'r ddau far arall gyda'i gilydd (t. 124).

Mae'r nofel hon yn symud yn ôl ac ymlaen rhwng sefyllfa bresennol Alun Brady ar ôl iddo gael ei ryddhau o'r carchar a'i fywyd cyfforddus yn byw gyda'i deulu cyn iddo droseddu. Egyr y nofel ar ddiwrnod rhyddhau Alun Brady o'r carchar a gwelir yn glir y boen a'r pryder a deimlai wrth sylweddoli bod ei fywyd wedi newid yn gyfan gwbl:

“Well, it's more like apprehension mixed with absolute terror if the truth be told, Knocker.”

“Eh?”

“Well, since being sent down I've lost everything, haven't I. Respect, hope, faith and worse than all of those put together, my family.” Mae Knocker yn mwman rhywbeth annealladwy fan hyn; dyna sut ma lot o bobl yn dygymod mewn ymateb i golled deuluol rhywun arall.

“To tell you the truth, I'm more scared of leaving prison than I was of coming in.” (t. 15)

Ar ôl i Alun Brady gael ei ryddhau nid oes dewis ganddo ond byw a phrofi bywyd dinesig na phrofwyd ganddo erioed o'r blaen, ac yn sgil hyn rhoddir cyfle i'r awdur ddarlunio Caerdydd o sawl safbwynt ac ongl wahanol. Fel y dywed Lisa Sheppard, 'Gyda chwymp Alun Brady o'i foethusrwydd dosbarth canol, daw ef i werthfawrogi caledi'r rhai a anwybyddwyd gan gymdeithas. Newidia ei fyd-olwg'.¹⁵⁶ Gwelir hyn yn glir wrth i Alun graffu ar luniau o Gaerdydd ar wal Cafe Calcio:

Ymhen canllath, camwn i mewn i Cafe Calcio ac eistedd wrth gasgliad o ffotos sy'n hongian ar y wal fel marwnad weledol i Gaerdydd. Mae'r delweddau o sbwriel a gwastraff, realiti'r ddaear gyfoes, yn newid annisgwyl i'r lluniau o'r Ganolfan Ddinesig, y stadiwm neu'r Bae sydd fel arfer yn cynrychioli'r lle. Wrth fyw a bod 'ma, gan weld gwythiennau prydredig y brifddinas- y strydoedd cefn sy'n tagu o dan domenni lludw a'r papurach bwyd-brys sy'n arnofio i lawr y Taf – mae gweld gwirioneddau'n hongian ar wal gyhoeddus yn dod a gwên i fy ngwyneb. Neu efallai mai fi sydd ag argoelion gwydroedig o'r byd ma...pa ots, mae angen cydnabod yr ochr dywyll, - o bobol, dinasoedd, beth bynnag – er mwyn gallu gwerthfawrogi'r ochr heulog, y pethau da. Wedi'r cyfan, beth fyddai Caerdydd heb Adamsdown neu Ely, Bangor heb Maes G, neu Lundain heb Brixton? (t. 88).

Wrth brofi 'ochr dywyll' y ddinas y mae Alun Brady yn dod i'w gwerthfawrogi ond ceir yr argraff o'i feddyliau uchod y gellir yn hawdd anwybyddu'r hyn sy'n gorwedd o dan wyneb 'parchus' ac 'ymddangosiadol' y ddinas. Ni all Alun Brady ei osgoi oherwydd iddo'i ddarganfod ei hun wedi disgyn i lawr y rhengoedd cymdeithasol ac yng ngwaelodion y gymdeithas. Yn wahanol i'r Gaerdydd a bortreadir yn *Walia Wigli* a oedd yn gorfodi un diwylliant a hunaniaeth ar Gron, mae'r ddinas a ddarlunnir gan Llwyd Owen yn cynnig cyfle i Alun ddewis ei hunaniaeth newydd ac i werthfawrogi'r

---

¹⁵⁶ Ibid, 106.

amrywiol hunaniaethau a diwylliannau sy'n bodoli ochr yn ochr â'i gilydd. Mae ef yn 'proper Welsh' (t. 287), fel y dywed Floyd amdano, er nad yw'n perthyn bellach i Gymreictod y dosbarth canol a ddarlunnir yn y nofelau dinesig cynharaf.

Diddorol yw craffu ar nodweddion aelwyd Alun Brady cyn iddo droseddu a'r modd y mae hi, ar un olwg, yn ategu'r darlun o'r ddinas yn cael ei Seisnigo ond hefyd yn aelwyd 'Gymreig' ei naws. Soniwyd ynghynt am y gagendor mawr rhwng y diwylliant 'gwledig' a'r diwylliant 'dinesig' ac o ganlyniad bu gagendor rhwng y nofel ddinesig a'r nofel wledig Gymraeg. Soniwyd hefyd am y modd y mae aelwyd Gron a Siân yn cyflwyno gwedd newydd ar Gymreictod ac yn herio nodweddion yr aelwyd Gymraeg draddodiadol. Er hyn, ar un olwg nid yw'r darlun a gawn o aelwyd deuluol Alun Brady yn *Ffydd*, *Gobaith*, *Cariad* mor wahanol â hynny i aelwydydd Cymreig traddodiadol a geir mewn nofelau 'gwledig'. Fel y dywed Nia Angharad Watkins: 'Yn wahanol i *Y Dyn Dŵad: Walia Wigli* lle dynodir y 'dinesig' yn wyneb rôl Goronwy Jones fel 'gŵr tŷ', ni cheir unrhyw elfen yn achos aelwyd Alun sy'n atgoffa'r darlennydd o'i lleoliad dinesig.'¹⁵⁷ Cymraeg yw iaith gadarn aelwyd Alun, ei fam, ei dad a'i dad-cu a theulu crefyddol ydynt hefyd:

Mae sŵn yr injan, sy'n dirgrynu'n ysgafn o dan 'y nhraed, a'r gerddoriaeth glasurol – Gloria in Excelsis dw i'n credu – yn annog fy llygaid i gau. Bydd y siwrne fer o'r capel tuag adref, ar ôl cwrdd bore Sul, wastad mewn tawelwch. Sa i'n siŵr ai meddwl am y bregeth mae Mam a Dad, neu beth, ond mae'r geiriau sanctaidd yn dal yn ffres yn y cof ac yn cael yr un effaith arna i bob wythnos. Heddwch. Llonyddwch. Bodlonrwydd. (t. 25)

Gwylia'r teulu S4C a chawn ein hatgoffa o'u balchder yng Nghymru a'i phethe'n aml:

Ar y wal gyferbyn â'r 'Bugail' mae dreser Gymreig yn sefyll, gyda'i llwyth o blatiau coffáu a llestri addurnedig, sy'n faich bythol ar Mam gan taw hi sy'n dwstio'r dodrefn. Dw i'n plygu, agor y drws ac yn estyn chwe mat bwrdd wedi eu gwneud o lechi Llanberis (t. 27).

Gwelir teulu Alun Brady yn llwyddo i gyfuno nodweddion yr aelwyd draddodiadol Gymreig â'u haelwyd ddinesig yn y nofel hon. Wrth drafod *Monica* ar ddechrau'r astudiaeth trafodwyd y modd yr ystyrid y nofel a'r ddwy ddinas sy'n gefndir iddi yn 'anghymreig'. Ond yn y nofel hon mae teulu Alun Brady yn llwyddo i fyw bywyd Cymreig yn y ddinas ac nid y Cymreictod 'newydd' a arddelir gan Goronowy a Siân ar eu haelwyd nhw a bortreadir yma, ond Cymreictod a ystyrir yn 'draddodiadol',

---

¹⁵⁷ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t.126.

yn 'gynhenid'. Ceir bod y ddinas yn y nofel hon yn cynnig cyfle i wahanol fathau o Gymreictod gael eu harddel gan y cymeriadau ac mae'r ddinas bellach yn gefndir i nofelau sy'n cyflwyno aelwyd Gymraeg 'draddodiadol'. Fel y nodwyd eisoes, gwelwn fod Cymreictod teulu Alun Brady, ac yn wir ei Gymreictod ef ei hunan, yn bur wahanol i'r Cymreictod y mae'n arddel wedi iddo gael ei ryddhau o'r carchar. Mae'r nofel hon yn dangos bod mathau gwahanol o Gymreictod yn medru bodoli ochr yn ochr â'i gilydd yng Nghaerdydd, ac ymhlith yr holl hunaniaethau newydd a diwylliannau Cymreig a Chymraeg newydd a geir yng Nghaerdydd y mae yma i'r Cymreictod 'traddodiadol' hefyd. O ganlyniad i hyn cawn ein hatgoffa gan y portread a geir o deulu Alun Brady nad yw'r gagendor rhwng y diwylliant 'gwledig' a'r diwylliant 'dinesig' mor fawr â hynny. Fel y dywed Llwyd Owen, 'dyw cefn gwlad Cymru a'r Gymru ddinesig ddim mor estron â hynny i'w gilydd mewn gwirionedd'.¹⁵⁸

Er hyn, gwelir bod bygythiad i werthoedd Cymreig a Chymraeg yr aelwyd yn *Ffydd, Gobaith, Cariad*. Y prif fygythiad i'r iaith Gymraeg ar yr aelwyd yw brawd Alun, Wil. Gwelir y dicter a deimlai Alun ynghylch penderfyniad ei frawd i beidio â dysgu Cymraeg i'w ferch, Mia:

Chi'n gwbod bod hi ddim yn deall, so pam chi'n siarad Cymraeg 'da hi? Wil, 'y mrawd, sy'n siarad a'i das wair o wallt melyn yn denu'r mwg trwchus Cwbanaid o'i sigâr. Dw i eisiau dweud wrtho fod angen iddi ddysgu Cymraeg, bod angen iddi glywed yr iaith, bod plant fel sbwnj a'i bod hi'n warthus nad yw e'n siarad Cymraeg gyda'i blentyn (t. 28).

Wrth i Wil a'i wraig a'u merch ddi-Gymraeg ymweld â'r aelwyd, rhaid i weddill y teulu droi at y Saesneg fel prif gyfrwng cyfathrebu. Nid yn unig y mae Wil yn fygythiad i Gymreictod yr aelwyd, mae hefyd yn fygythiad i grefydd yr aelwyd:

Heb ganiatâd, mae Wil yn dechrau llwytho'i blât. Mae hyn bron â gwneud i Dad dagu, er nad yw 'mrawd yn sylwi.

“Wil, aros funud! Rhaid diolch yn gynta.” Mam sy'n rhoi terfyn ar ei anghwrteisi gan fwrw'i law â llwy. Mae Wil yn stopio ac yn troi at Mia gan fwmian, “I forgot we've got to pray first...” sy ond yn gwneud i Dad gochi fwyfwy a datblygu gwawr dywyll ledled ei ben moel a'i ên driphlyg. Mae e'n cymryd sip o ddŵr cyn fy ngwahodd i arwain y fendith. Cadwaf y weddi'n syml ac yn fyr gan gadw i'r Gymraeg. Mae 'nwylo wedi eu cau o 'mlaen a dw i'n plygu 'mhen fel na all neb weld nad yw fy llygaid yn hollol gaeedig, fel rhai Mam a Dad, tra bod Sophie'n syllu syn ar y ddefod. Er syndod, mae hi'n eistedd yn llonydd – sy'n fwy nag y gellir ei ddweud am ei thad. Mae'r amarch mae e'n ei ddangos ata i a fy rhieni, yn enwedig at fy rhieni, yn gywilyddus. Y fath esiampl i Sophie! Mae 'ngwaed i'n berwi wrth i fi wyllo Wil yn dwyn tafell o gig a'i stwffio i'w geg. Dw i'n gwybod bod Mam a Dad wedi sylwi a galla i deimlo'r tensiwn ynnon ni, fel tri llosgfynydd tanddwr yn bygwth frwydro i'r wyneb unrhyw

---

¹⁵⁸ Lisa Sheppard yn cyfweld â Llwyd Owen, 'Cyfweliad: Llwyd Owen, *Tu Chwith Gwreiddiau*' Cyf.36 (Mawrth 2012), 163.

funud. Penderfynaf anwybyddu anaeddfedrwydd fy mrawd, ac wrth adrodd y llinellau ola caf gip ar Mia'n gwatwar fy ystum i ac ystumiau fy rheini. Unwaith eto, mae'r haul yn boddî'r stafell gan greu eurgylch angylaidd o'i hamgylch, ond ma 'na gwmwl arall yn pasio gan ei thrawsnewid i fod yn debycach i fantis gweddîol ... sy'n ddelwedd reit addas hefyd.

"Amen." Fi.

"Amen." Pawb arall. (t. 33)

Noda Nia Angharad Watkins fod Wil 'yn symbol o'r bygythiad i'r aelwyd, a thrwy gyfrwng ei bresenoldeb ef y deuir at osod yr aelwyd yn ei chyd-destun dinesig'.¹⁵⁹ Â ymlaen i ddadlau:

O edrych ar yr olygfa ar ei mwyaf amrwd, yr hyn a welir mewn gwirionedd yw ymosodiad Seisnigrwydd y ddinas ar Gymreictod 'traddodiadol' yr aelwyd: Cymreictod a ymgorfforir yn yr iaith a Christnogaeth. Daw Wil a Mia - y cymeriadau 'dinesig' - i ddadfeilio drachefn ran o hunaniaeth y cartref. Gyda hynny, awgrymir gormes y ddinas ar yr aelwyd Gymreig (128).

Mae'n wir fod Wil yn fygythiad i werthoedd yr aelwyd 'Gymreig' yn *Ffydd*, *Gobaith*, *Cariad* ond ni allaf gytuno â'r farn mai bygythiad 'dinesig' yn unig yw hwn. Gwelir bygythiad i'r Gymraeg a Christnogaeth Anghydfurfiol ledled Cymru a cheir adlewyrchiad o hyn mewn sawl nofel Gymraeg megis *Martha*, *Jac a Sianco* gan Caryl Lewis er enghraifft, a leolir yng nghefn gwlad Cymru. Nid yw profiad teulu Alun Brady ymhell o brofiad sawl cymeriad mewn nofelau gwledig sy'n wynebu bygythiadau i egwyddorion yr aelwyd, ac ar sail hyn gellid cynnig nad ystyrir y ddinas yn 'anghymreig' bellach am i'r trigolion sy'n byw yno brofi'r un frwydr a bygythiadau â Chymry eraill ledled y wlad.

Wrth graffu ar nofelau dinesig y cyfnod dan sylw gellir cynnig fod y nofel ddinesig yn sicr yn datblygu i fod yn *genre* boblogaidd sy'n cynnwys amrywiaeth o ddarluniau o'r bywyd dinesig. Yn wahanol i'r nofelau a drafodwyd ar ddechrau'r astudiaeth mae nofelau'r bennod hon yn ymdrin â'r bywyd dinesig mewn gwahanol ffyrdd i'w gilydd. Ni welir yr un agwedd a'r un themâu ym mhob nofel ac awgryma hyn fod nofelau Cymraeg bellach yn cynnig dehongliadau a safbwyntiau gwahanol o'r bywyd dinesig yn hytrach na'i ddisgrifio a'i ddarlunio o safbwynt y meddylfryd a welwyd ar ddiwedd y saithdegau a'r wythdegau. Yn y nofelau dan sylw gwelir cymeriadau amrywiol o gefndiroedd a sefyllfaoedd gwahanol yn profi'r bywyd dinesig ac o ganlyniad i hyn, cyflwynir themâu

---

¹⁵⁹ Watkins, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', t.127.

newydd i'r *genre*. Yn ogystal, nid perthynas negyddol a beirniadol sydd gan bob cymeriad â'r ddinas erbyn hyn, a gellir cynnig fod hyn yn adlewyrchu'r newid agwedd a welwyd tuag at Caerdydd gan nifer dros y cyfnod dan sylw. Ar un llaw gellir cynnig bod y ffaith i nofel Llwyd Owen ennill Llyfr y Flwyddyn yn 2006 awgrymu bod y rhagfarn at nofelau dinesig wedi'i chwalu erbyn cyfnod diwedd yr astudiaeth. Gellir cynnig bod y *genre* wedi ei derbyn i'r canon a rhydd hyn gyfle i awduron fynd i'r afael â'r *genre* heb deimlo'r angen i gymharau'r diwylliant gwledig a dinesig. Yn sicr, o 2006 ymlaen gwelwyd ffrwydrad o nofelau Cymraeg yn ymwneud â'r ddinas a nifer o nofelwyr yn arbrofi ac yn ymestyn ffiniau'r *genre*. Yn wir, ped eir ati i astudio'r nofel ddinesig oddi ar y cyfnod dan sylw gellir bod yn hyderus bod yr amrywiaeth o themâu yn parhau a bod y *genre* yn datblygu o hyd. Ond er y gellir datgan yn hyderus a welir yr un agwedd at y ddinas ym mhennod gyntaf yr astudiaeth a'r bennod olaf a bod y newid agwedd yn awgrymu bod dipyn mwy o groeso i'r *genre* ddinesig erbyn diwedd cyfnod yr astudiaeth, mae'n deg gofyn, a yw'r rhagfarn yn parhau o dan yr wyneb o hyd.

Casgliad

Ar ôl ymdrin â'r nofel ddinesig dros gyfnod o ddeng mlynedd ar hugain mae'n amlwg nad aros yn ei hunfan a wnaeth y *genre*. Gwelir amrywiaeth o themâu yn datblygu yn y nofel ddinesig yn ystod y cyfnod dan sylw: rôl y fenyw, gwrthdaro diwylliannol, gwrthryfela yr ifainc, Cymreictod, hunaniaeth, dwyieithrwydd ac amlddiwylliannedd. Gwelir hefyd amrywiol agweddau at y ddinas a'r bywyd dinesig. Ond, er yr amrywiaeth, erys presenoldeb y ddinas yn amlwg yn y nofelau. Nodwyd ar ddechrau'r astudiaeth mai un o'r bwriadau yw nodi a yw'r *genre* ddinesig yn ymbdoblogeiddio wrth i berthynas prif gymeriadau'r nofelau dinesig â'r ddinas datblygu. Wrth i berthynas prif gymeriadau'r nofelau dinesig â'r ddinas ddatblygu a welir y *genre* ddinesig yn ei hamlygu ei hun ac yn cael ei dderbyn i'r canon Cymraeg? Bwriad y clo hwn yw tynnu sylw at rai o'r darganfyddiadau a'r datblygiadau a welwyd yn yr astudiaeth.

Ym mhennod gyntaf yr astudiaeth gwelir y modd yr oedd Siôn Eirian, Dafydd Huws, Hefin Wyn a Twm Miall yn ymbellhau oddi wrth droedle naturiol llenyddiaeth Gymraeg wrth leoli eu nofelau yn y ddinas fawr. Er iddynt fentro i gofleidio bywyd y ddinas, ac eithrio Goronwy Jones, nid yw'r un o brif gymeriadau'r nofelau yn ymgartrefu yno. Gafael yn dynn a wnânt yn eu gwreiddiau tra eu bod yno. Cynigwyd yn y bennod gyntaf mai un rheswm dros hyn oedd oherwydd nad oedd Cymry darllengar y cyfnod yn barod i dderbyn a chroesawu nofelau a oedd yn wrthwyneb llwyr i'r hyn a geir gan nofelwyr Cymraeg eraill yr ugeinfed ganrif. Nid yw'r nofelau hyn yn mynd i afael â'r bywyd dinesig yn llwyr a pharhau o hyd mae'r bywyd dinesig fel diwylliant estron ac anghymreig. Yn wir, darlun o Gaerdydd o'r tu allan a gafwyd gan y nofelwyr hyn a cheir awgrym yn y nofelau nad y ddinas yw cynefin naturiol unrhyw Gymro. Beirniadaeth a geir ar un olwg ar y bywyd dinesig yn y nofelau dinesig cynnar. Er hyn, llwyddodd y nofelwyr i estyn ffiniau'r nofel Gymraeg trwy osod eu nofelau yn y ddinas a chychwynnwyd *genre* newydd yn y Gymraeg. Rhoddodd y ddinas gyfle i'r nofelwyr ymdrin â phrofiadau newydd yn y Gymraeg ac i ddarlunio diwylliant a hunaniaeth a oedd wedi ei anwybyddu gan y nofel. Mae'n wir er hynny mai agwedd gymharol debyg a welir yn y nofelau dinesig

cynnar at y ddinas a rhaid aros i weld yr amrywiaeth o agweddau a darluniau o Gaerdydd yn datblygu. Perthynas gymharol debyg hefyd sydd gan gymeriadau'r nofelau â'r ddinas. Gellir cynnig bod agwedd y cymeriadau yn adlewyrchu'r ymateb cyffredinol a gafwyd i'r nofelau ar y pryd; nid perthynas gadarnhaol yw perthynas y cymeriadau â'r ddinas ac nid ymateb cadarnhaol a dderbyniodd y nofelau dinesig adeg eu cyhoeddi. Rhaid aros tan bennod nesaf yr astudiaeth i weld yr amrywiol sabwyntiau at y bywyd dinesig yn datblygu, ac yn eu tro yr agwedd at y nofel ddinesig yn newid hefyd.

Yn ail bennod yr astudiaeth gwelir y modd yr oedd awduron megis Mihangel Morgan a Harri Pritchard Jones yn tynnu'r nofel ddinesig i gyfeiriadau newydd. Yr hyn a gafwyd yn bennaf yn y cyfnod hwn oedd gwaith a oedd yn chwalu'r meddylfryd a fynnai ddarlunio'r ddinas fel diwylliant anghymreig ac estron. Ceir cymeriadau yn *Bod yn Rhydd* a'r *Ferch yn y Carped*, er enghraifft, a fagwyd yn y ddinas a cheir darlun o'r ddinas o'r tu mewn. Mae hiraeth Gron am gefn gwlad Cymru hefyd yn llacio yn *Un Peth 'Di Priodi*, *Peth Arall 'Di Byw* a gwelir y ddinas yn ddatblygu'n gynefin naturiol i'r Cymry Cymraeg. Yn wahanol i nofelau'r bennod gyntaf, mae nofelau'r cyfnod hwn yn cynnig amrywiol ddarluniau o Gaerdydd ac agweddau tuag ati. Ceir amrywiaeth o gymeriadau yn y nofelau dinesig hyn: merch ifanc, teulu croenddu yn byw yn ardal y dociau, bachgen ifanc yn gweithio am gyfnod yng Nghaerdydd a Chofi Caernarfon sy'n ceisio ymdopi â'i fywyd dosbarth canol newydd. Mae hyn oll yn brawf bod y *genre* yn ymestyn ei ffiniau ac yn datblygu. Wrth ystyried perthynas y cymeriadau â'r ddinas gellir cynnig nad perthynas feirniadol a negyddol a geir yn unig bellach (er ei bod yn dal felly mewn rhai o'r nofelau). Wrth i berthynas y cymeriadau â'r ddinas ddatblygu gwelir hefyd fod y *genre* yn derbyn llai o wrthwynebiad. Ni dderbyniodd y nofelau hyn yr un feirniadaeth â'r nofelau cynharaf a gellir casglu felly fod y *genre* yn datblygu i fod yn un sy'n haeddu ei lle yn y canon Cymraeg.

Er hyn nid tan trydedd bennod yr astudiaeth y gwelir y *genre* yn amlygu ei hun fel *genre* poblogaidd a dderbyniwyd yn llwyr i'r canon Cymraeg. Yn y bennod hon gwelir awduron ifainc yn mynd i'r afael â'r bywyd dinesig a gwelir y rhagfarn at y ddinas a'i diwylliant yn chwalu. Yn debyg i

nofelau'r ail bennod ceir amrywiaeth o gymeriadau a darluniau o Gaerdydd yn y nofelau hyn. Mae'n wir dweud, wrth i'r nofel ddinesig ymboblogeiddio fod perthynas negyddol a beirniadol rhwng cymeriadau'r nofelau a'r ddinas yn llai amlwg. Yn sicr, mae'r nofel ddinesig yn *genre* iachach a chadarnach ar ddiwedd cyfnod yr astudiaeth nag ydoedd ar y cychwyn.

Yn wir, oddi ar y cyfnod hwn gwelwyd ffrwydiad o nofelau dinesig yn y Gymraeg. Bwriad yr astudiaeth hon oedd manylu ar ddechreuad y *genre* ond yn sicr byddai astudiaeth o'r *genre* o 2006 ymlaen yn dangos i'r *genre* ddatblygu ac estyn ei ffiniau ymhellach. Mae'n wir fod y ddinas a'i diwylliant yn brofiad unigryw i'r unigolyn a braf yw gweld ei bod erbyn hyn yn cael ei ystyried yn *genre* sy'n gallu cyfoethogi a herio ein traddodiad. Mae'n hollbwysig fod amrywiaeth o leisiau'r ddinas yn ogystal â lleisiau'r wlad yn cael mynegiant yn ein llenyddiaeth heddiw.

Llyfryddiaeth

ANAD, http://www.bbc.co.uk/cymru/cymraeg/yriaith/tudalen/cymraeg_heddiw.shtml

BOWEN Euros, 'Llenyddiaeth, Barddoniaeth, Awdl: Y Ddinas', *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Frenhinol Cymru, Caerdydd 1978* (Gwasg Gomer Llys yr Eisteddfod Genedlaethol, 1978).

BROOKS Simon, 'Kyffiniau Caerdydd', *Barn* 488/9 (Gorffennaf/Awst 2004), 75-7.

BROOKS Simon, 'Ple'r Pla a throednodiadau eraill', *Taliesin* 85 (Gwanwyn 1994), 38-67.

BROOKS Simon, 'Tiger Bay a'r Diwylliant Cymraeg' *Trafodion Anrhydeddus Gymdeithas y Cymmrodorion 2008* gol.Helen Fulton (Cyfrol 15, 2009), 198-216.

BROOKS Simon, 'Y Dyn Dŵad: Walia Wigil gan Goronwy Jones', *Barn*, 498/499 (Gorffennaf / Awst 2004), 75-7.

DAFYDD Gwenllian, 'Creu byd yn Dirgel Ddyn Mihangel Morgan', *Ysgrifau Beirniadol* xxvii (Llandysul, 2007), 123-146.

DAFYDD Gwenllian, 'Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'di Adrodd Stori Wir: Nofelau Dafydd Huws' *Y Ser yn eu Graddau, Golwg ar Ffurfafen Y Nofel Gymraeg Ddiweddar*, gol. John Rowlands, (Caerdydd, 2000).

DAVIES Grahame, *Llais Llên* (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/350-martell.shtml>).

DAVIES JOHN, *Hanes Cymru* (Harmondsworth, 2007).

EAVES Steve, 'Hynt a Helynt y Nofel Gymraeg: 1975-1982', *Rhyddid y Nofel*, gol. Williams, Gerwyn (Caerdydd, 1999), tt. 154-60.

EDWARDS Rhodri Llŷr, *Llais Llên*, (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/609-ffawd.shtml>).

EIRIAN Siôn, *Bob yn y Ddinas* (Llandysul, 1979).

ERFYL Gwyn 'Cymraeg Y Pridd a'r Concrit', *Barn* 201 (Hydref 1979), 164 -67.

EVANS Rhodri Llŷr Evans, 'O Dafydd a Rachel i Daniel a Davies: Golwg ar nofelau Owen Martell', *Ysgrifau Beirniadol* xxix gol.Gerwyn Williams (Llandysul, 2010), 123-154.

GOWER Jon, *Story of Wales*, (Llundain, 2012).

GWILYM Gwynn ap, 'Cymraeg y Pridd a'r Concrit' *Barn* 203/204 (1979), 259-64.

HUGHES Vaughan, 'Cymraeg y Pridd a'r Concridd', *Barn* 205 (Chwefror 1980), 15-19.

HUNTER T. Gerald, 'Contemporary Welsh Poetry: 1969-1996', yn *A Guide to Welsh Literature c.1900-1996*, (Caerdydd 1998).

HUWS Dafydd, 'Dyn Dŵad ac Athro'n Mynd' *Golwg* (14 Medi 1989), 20.

ISLWYN Aled, *Sarah Arall* (Caerdydd, 1996).

JONES Bobi Jones, *Crio Chwerthin* (Abertawe, 1990).

JONES Enid, *FfugLen: Y Ddelwedd o Gymru yn y Nofel Gymraeg o Ddechrau'r chwedegau hyd at 1990* (Caerdydd, 2008).

JONES, Glyn, 'Llwyd Ein Llên Mewn Dinas Amlwynebog', *Tu Chwith*, 29 (2008), 36-8.

JONES Goronwy (Huws, Dafydd), *Dyddiadur Dyn Dwad* (Pen-y-groes, 1978).

- , (Huws, Dafydd), *Y Dyn Dŵad: Walia Wigli* (Talybont, 2004).

- , (Huws, Dafydd), *Un Peth 'Di Priodi Peth Arall 'Di Byw* (Talybont, 1990).

JONES Harri Pritchard, *Bod yn Rhydd* (Llandysul, 1992).

- 'Dirgel Ddyn', yn: *Llais Llyfrau*, gol. R. Gerallt Jones (Llandysul, Gaeaf 1993), t. 12

LEWIS Saunders, *Monica*, argraffiad newydd (Llandysul, 1989).

- *Y Ddraig Goch*, Cyf. 3, Rhif 9 (Chwefror 1929), t. 3.

LLEINAU Sioned, 'Ambell nofel wledig', *Llên Cymru* 20, (1997), 108-119.

LLYWELYN-WILLIAMS, Alun, *Gwanwyn yn y Ddinas* (Dinbych, 1975).

- , *Gwanwyn y y Ddinas* (Dinbych 1975).

- , 'Tir Newydd', *Tir Newydd*, 1 (Haf 1935), 1.

- , 'Y bywyd dinesig a'r Gymraeg', *Tir Newydd*, 3 (Gaeaf 1935), 12-16.

LLWYD Alan, 'Golygyddol', *Barddas* 22 (Medi 1978), 3.

- , 'Golygyddol, Gwladdeiddwch a "Moderneiddwch"', *Barddas* 22, (Medi 1978), 2-4.

MARTELL Owen, *Cadw Dy Ffydd, Brawd* (Llandysul, 2000).

- , *Dyn yr Eiliad* (Llandysul, 2003).

MCKEOWN, Paul Daniel, 'The Image of the City and Urban Literature; A Comparative Study between James Joyce's Dubliners, Hanif Kureishi's *The Buddha of Suburbia* and Irvine Welsh's *Glue*', (<https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/12122/1/fulltext.pdf>), Traethawd MA, McMaster University Hamilton, Ontario, (2014).

MEIRION Dafydd, *Llais Llên*, (<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/430-walia.shtml>).

MEREDITH Owen, *Diwrnod Hollol Mindblowing Heddiw* (Talybont, 1997).

MIALL Twm, *Cyw Dôl* (Talybont, 1990).

- , *Cyw Haul* (Talybont 1988).

MORGAN K. O, *Rebirth of a Nation* (Rhydychen, 1981)

MORGAN Mihangel, *Dirgel Ddyn* (Talybont, 1993).

- , *Y Corff yn y Parc a Storiâu Ffeithiol Eraill* (Llanrwst, 1999).

OWEN KEN, 'Bywyd 'Dan Bont Bute', *Barn* (Mawrth 1993), 39.

OWEN Llwyd, *Ffawd, Cywilydd a Chelwyddau* (Talybont, 2006).

- , *Ffydd Gobaith Cariad* (Talybont, 2006).

- , 'Ffawd, Cywilydd a Chenfigen' *Taliesin* 127 (Gwanwyn 2006), 128-34.

WILLIAMS William, *Ductor Nuptarium neu Gyfarwyddwr Priodas* (Caerfyrddin, 1777).

PRICE Angharad, 'Dim Oll? Ymateb Nofelwyr Cymraeg i ddatganoli', *Llên Cymru* 34 (Caerdydd 2011), 237-47.

- , *Rhwng Gwyn a Du: Agweddau ar Ryddiaith Gymraeg y 1990au* (Caerdydd, 2002).

ROBERTS William Owen, *Bingo!* (Pen-y-groes, 1985).

ROWLANDS John, 'Bob Lewis Yn Y Ddinas', *Y Faner* 10 (Awst 1979), 9.

- , *A Guide to Welsh Literature c.1900 - 1996* (Caerdydd, 1998).

- , 'Agweddau ar y Nofel Gymraeg Gyfoes', *Ysgrifau Beirniadol ix*, gol. J.E.Caerwyn Williams (Dinbych, 1976),

274-97.

-, 'Chwarae â chwedlau: cip ar y nofel Gymraeg ôl-fodernaidd', *Y Traethodydd* 151 (1996), 161-85.

-, 'Gwobr Goffa Daniel Owen', *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Frenhinol Cymru Llanbedr Pont Steffan A'r Fro 1984* (Llandysul, 1984).

-, 'The Novel', *A Guide to Welsh Literature c. 1900-1996*, ed. Johnston, Dafydd (Cardiff, 1998), tt. 159-203.

-, *Ysgrifau ar y Nofel* (Caerdydd 1992).

-, 'Un Peth 'Di Priodi, Peth Arall 'Di Byw', yn: *Llais Llyfrau*, gol. John Rhys (Llandysul, Gaeaf 1990), t.. 11-12

RHYS Owain, 'Colli Nerth yr Ergyd?', *Taliesin*, 128 (Haf 2006).

SIÔN Pwyll ap, 'Cynganeddwr Olaf', *Barn* (Gorffennaf/Awst 2011), 67-70.

-, 'Yn y Fro: Mudiad Adfer a'r Canu Pop Cymraeg yn ystod y 1970au', *Hanes Cerddoriaeth Cymru* 5 (2002), 162-189

SHEPPARD Lisa, 'Cyfweliad: Llwyd Owen', *Tu Chwith* 36 (Mawrth 2012), 150-63.

-, 'Cymreictod y Concrit: Caerdydd a'r hunaniaeth Gymraeg yn y nofel ddinesig o 1978-2008' *Llên Cymru* 36 (2013), 91-118.

THOMAS M. Wynn, 'Dadeni Gwefreiddiol A Chwarae Bach', *Golwg*, 5 (50, 26 Awst 1993), 21.

WATKINS Nia Angharad, 'Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008', PhD, Prifysgol Aberystwyth (2011).

WILLIAMS Gerwyn, 'Monica Maciwan: Come-on-down!', *Taliesin*, 68 (Tachwedd 1989), 91-102.

WYN Hefin, *Bodio* (Llandysul, 1979).